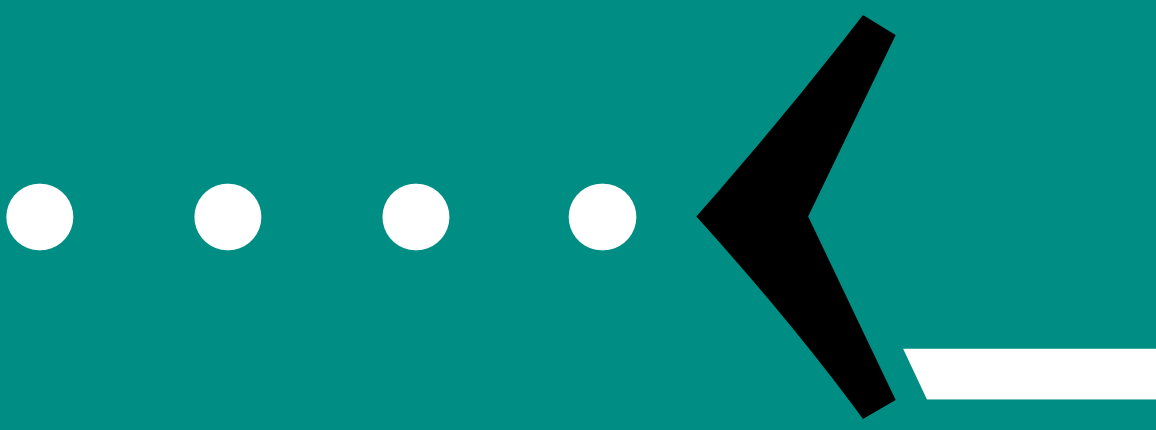
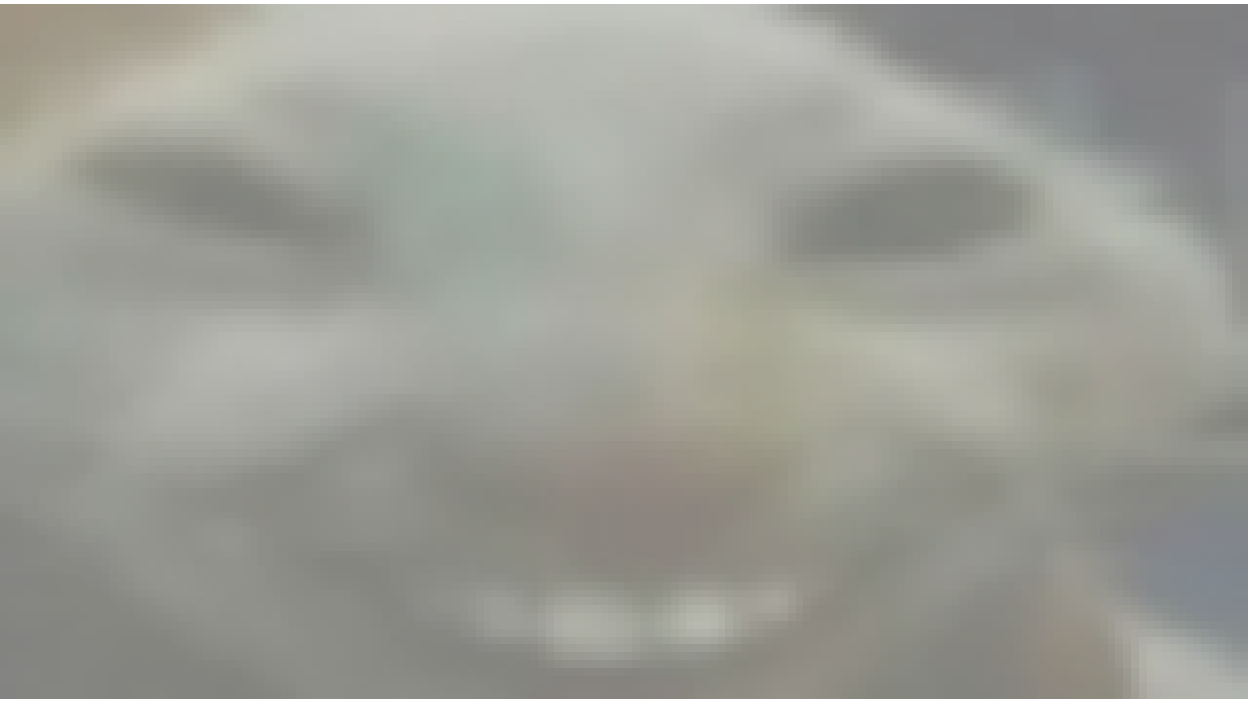
Hana Makùrôt

Gramatika kaszëbsczégò jãzëka

Hana Makùrôt

Gramatika kaszëbsczégò jãzëka

Hana Makùrôt

Gramatika kaszëbsczégò jãzëka

Gdańsk 2016

Książka pomocnicza jest finansowana przez
Ministerstwo Edukacji Narodowej

Książka pomocnicza do nauki języka kaszubskiego.

RECENZENT:
prof. UG, dr hab. Dušan Paždjerski

KOREKTA:
Bożena Ugowska

KOORDYNACJA WYDAWNICZA:
Lucyna Radzimińska

SKŁAD, REDAKCJA GRAFICZNA, PROJEKT OKŁADKI:
Agata Przybylska

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Gdańsk 2016

WYDAWCA:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
ul. Straganiarska 20-23
80-837 Gdańsk

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

biuro@kaszubi.pl
www.kaszubi.pl

ISBN 978-83-62137-97-8

SPISËNK ZAMKŁOSCË

WPROWADZENIÉ 9

1. FÒNETIKA 11
1.1. SPÒDLOWÉ PÒCHWÔTË FÒNETICZNÉ 12
1.2. FÒNETICZNY ALFABET 13
1.3. WÒKALICZNY SYSTEM KASZËBSCZÉGÒ LËTERACCZÉGÒ JÃZËKA 18
1.4. KÒNSONANTICZNY SYSTEM KASZËBSCZÉGÒ LËTERACCZÉGÒ JÃZËKA 20
1.5. FÒNETICZNÉ PROCESË W KASZËBIZNIE TIKAJĄCÉ SÃ SAMÒZWÃKÓW 22
1.5.1. Labializacjô samòzwãków *o*, *u*, *ó* 22
1.5.2. Problem rësznégò *e* a jiné mòrfònologiczné samòzwãkòwé alternacje w kaszëbsczim jãzëkù 24
1.5.3. Wstawné samòzwãczi 25
1.5.4. Przejinaczi artikùlacji samòzwãków w zanôleżnëch pòzycjach 27
1.5.5. Zawãżenié artikùlacji dôwnégò samòzwãkù *ę* i jegò denazalizacjô 28
1.6. FÒNETICZNÉ PROCESË W KASZËBIZNIE TIKAJĄCÉ SÃ SPÓŁZWÃKÓW 30
1.6.1. Depalatalizajcô spółzwãków *ć, ǵ, ś, ź* 30
1.6.2. Afrikatizacjô tilnojãzëkòwëch spółzwãków *ḱ*, *ǵ* do pòstacë *cz*, *dż* 31
1.6.3. Asymilacje, disymilacje i ùproscenia spółzwãkòwëch karnów 32
1.6.4. Zanikniãcé zwiarcô òb czas wëmòwë spółzwãkù *dz*. Ùchòwanié archajiznowi artikùlacji spółzwãkù *z* w leksemach *zwón*, *zwãk*. 34
1.6.5. Proteticzné spółzwãczi 35
1.6.6. Rozwij dôwnëch strzódgłosowëch dwùzwãków *el*, *or* nachôdającëch sã w pòzycji midzë dwùma spółzwãkama 37
1.7. SŁOWNY AKCENT 38

2. FLEKSJÔ 41
2.1. SPÒDLOWÉ FLEKSYJNÉ PÒCHWÔTË 42
2.2. PRAWIDŁA KLASYFIKÒWANIÔ SŁOWÓW DO PARTÓW MÒWË 42
2.3. CZASNIK 43
2.3.1. Òsobòwé fòrmë czasnika a fòrmë infinitiwù. Òtmiana czasników przez òsobë i lëczbë w ternym czasu 43
2.3.2. Ùszłé czasë i zaùszłi czas 46
2.3.3. Przińdné czasë w kaszëbsczim jãzëkù 50
2.3.4. Nôdżibë: òznajmòwnik, rozkazownik, zastrzégòwnik 53
2.3.5. Ùstôw czasnika 55
2.3.6. Aspekt 56
2.3.7. Mionoczasniczi 57
2.4. JISTNIK 58
2.4.1. Klasyfikacjô jistników z pòzdrzatkù na znaczenié 59
2.4.2. Gramaticzné kategórie jistnika 59
2.4.3. Deklinacjô jistnika 61
2.4.3.1. Pòdzélënk jistników na deklinacje 61
2.4.3.2. Òglowé bôczënczi tikającé sã òtmianë jistników 62
2.4.3.3. I deklinacjô (chłopskô deklinacjô) 62
2.4.3.4. II deklinacjô (białogłowskô deklinacjô) 66
2.4.3.5. III deklinacjô (dzecnô deklinacjô) 69
2.5. ZNANKÒWNIK 72
2.5.1. Deklinacjô znankòwników 73
2.5.2. Stãpniowanié znankòwników 76
2.5.3. Dosebny znankòwnik. Deklinacjô dosebnëch znankòwników 77
2.6. ZAMIONO 80
2.6.1. Klasyfikacjô zamionów 80
2.6.2. Òtmiana personowëch zamionów 81
2.6.3. Òtmiana jinëch jistnikòwëch zamionów 82
2.6.4. Òtmiana dosebnëch zamionów i jinëch znankòwnikòwëch zamionów 83

2.7. WIELNIK 88
2.7.1. Klasyfikacje wielników 88
2.7.2. Spòdlowé wielniczi 89
2.7.3. Pòòstałé tipë wielników 92
2.8. NIEÒTMIENIWNÉ PARTË MÒWË 95
2.8.1. Przëczasnik 95
2.8.2. Przëmiono 98
2.8.3. Wiążëna 99
2.8.4. Krziknik 100
2.8.5. Partikla 101

3. SŁOWÒBÙDOWIZNA 105
3.1. SPÒDLOWÉ I PÒCHÓDNÉ SŁOWA, A TÉŻ JINÉ PÒCHWÔTË Z ZASYGÙ SŁOWÒBÙDOWIZNË 107
3.2. SŁOWÒBÙDOWIZNA JISTNIKÓW 107
3.2.1. Òdjistnikòwé jistniczi 108
3.2.1.1. Jistniczi ùsadzoné òd jinëch jistników za pòmòcą sufiksów 108
3.2.1.2. Òdjistnikòwé deriwatë prefiksalné 115
3.2.2. Òdznakòwnikòwé jistniczi 116
3.2.3. Òdczasnikòwé jistniczi 119
3.2.4. Zroscënë i zesadzenia 122
3.3. SŁOWÒBÙDOWIZNA ZNANKÒWNIKÓW 124
3.3.1. Znankòwniczi mòtiwòwóné przez czasniczi 124
3.3.2. Òdjistnikòwé znankòwniczi 125
3.3.3. Znankòwniczi ùsadzoné òd przëmionowëch rzeczeniów 126
3.3.4. Znankòwniczi ùsadzoné òd jinëch znankòwników 128
3.3.5. Znankòwniczi ùsadzoné òd przëczasników 130
3.3.6. Zesadzoné znankòwniczi 131
3.4. SŁOWÒBÙDOWIZNA CZASNIKÓW 133
3.4.1. Òdczasnikòwé czasniczi 134
3.4.2. Òdjistnikòwé czasniczi 136
3.4.3. Òdznankòwnikòwé czasniczi 138
3.5. SŁOWÒBÙDOWIZNA PRZËCZASNIKÓW 141
3.6. ZDROBNIAŁÉ FÒRMË 143

4. SYNTAKSA 147
4.1. SPÒDLOWÉ WIADŁA Z ZASYGÙ SYNTAKSË 148
4.2. PARTË ZDANIÔ 149
4.2.1. Subiekt 149
4.2.2. Predikat 152
4.2.3. Dofùlowanié 153
4.2.4. Przëdôwk 154
4.2.5. Òkòlnik 155
4.3. KARNO SUBIEKTU I KARNO PREDIKATU 156
4.4. ZRZESZËNK ZGÒDË, ZRZESZËNK RZĄDU, ZRZESZËNK PRZËNÔLEŻNOTË 157
4.5. ZDANIA WESPÓŁRZÃDNO ZESADZONÉ 158
4.6. ZDANIA PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ 160
4.6.1. Zdania pòdrzãdno zesadzoné subiektowé 160
4.6.2. Zdania pòdrzãdno zesadzoné òrzecznikòwé 161
4.6.3. Zdania pòdrzãdno zesadzoné dofùlowaniowé 161
4.6.4. Zdania pòdrzãdno zesadzoné przëdôwkòwé 162
4.6.5. Zdania pòdrzãdno zesadzoné òkòlnikòwé 163
4.6.5.1. Zdania òkòlnikòwé célu 164
4.6.5.2. Zdania òkòlnikòwé czasu 164
4.6.5.3. Zdania òkòlnikòwé môlu 165
4.6.5.4. Zdania òkòlnikòwé spòsobù 166
4.6.5.5. Zdania òkòlnikòwé stãpnia i miarë 167
4.6.5.6. Zdania òkòlnikòwé przëczënë 167
4.6.5.7. Zdania òkòlnikòwé zastrzedżi 168
4.6.5.8. Zdania òkòlnikòwé przëzwòleniô 169
4.7. ZDANIA WIELERAZOWÒ ZESADZONÉ 170
4.8. MIONOCZASNIKÒWI RÓWNOWÔŻNIK ZDANIÔ JAKNO SKŁADNIK ZESADZONËCH ZDANIÓW 171
4.9. SZËK SŁOWÓW W ZDANIM 172

Wëjasnienié skrócënkù 174
Bibliografiô 174

WPROWADZENIÉ

Hewòtnô książka je òbrobienim kaszëbsczi gramaticzi. Òpisëje òna gramaticzné znanczi terôczasnégò lëteracczégò kaszëbszégò jãzëka. Donëchczas nie wëszło drëkã niżódné fùl òprôcowanié gramaticzi standardowi kaszëbiznë. Pierszé gramaticzné òbrobienia kaszëbszégò jãzëka pò miemieckù ùsadzył Florión Cenôwa w XIX stalatim pòd titlama *Kurze Betrachtungen über die kaßubische Sprache, als Entwurf zur Grammatik* (Ceynowa 1998) i *Zarés do Grammatikj Kaśébsko-Słovjinskè Mòvé* (Ceynowa 1879), przedolmacził òn téż na kaszëbiznã, pòprawił i dofùlowôł napisóné pò ruskù, ale niewëdrëkòwóné w nym jãzëkù, gramaticzné bôczënczi aùtorstwa Ismaela Srezniewszégò (Sreznevskij 1997, 52-60; Ceynowa 2001, 61-130). Aùtorama nieòpùblikòwónëch gramatików bëlë Aleksãder Majkòwszczi i Aleksãder Labùda. Robòta Majkòwszégò *Gramatyka kaszubska* je w rãkòpisu i maszinopisu przechòwiwónô przez Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie (Majkowski 1937, rps, mps). W nym samim môlu nachôdô sã maszinopis òbrobieniô Labùdë pòd titlã *Podręczna gramatyka kaszubska* (Labuda 1978, mps). Òprôcowania napisóné przez nëch trzech wëmienionëch wëżi ùsôdzców prezentëją normã ùstaloną przez aùtorów, stosowóną w jich gwôsnëch tekstach, i w wiôldżim stãpniu są òpiarté na jich domôcëch gwarach. Wjimnym nôùkòwim òpisanim gramaticzi dialektalny kaszëbiznë je wëdrëkòwónô w latach 1927-1937 trzëtomòwô *Gramatyka pomorska* Friedricha Lorentza (Lorentz 1927-1937). Òpùblikòwónô w 1981 r. książka Édwarda Brézë i Jerzégò Trédra zatitlowónô *Gramatyka kaszubska* (Breza, Treder 1981) téż przedstôwiô gramaticzny system kaszëbsczich gwarów – książka ta przez niejednëch ùznôwónô bëła za normatiwną temù, że wëeliminowóné òstałë z ni mni pòwszechné jãzëkòwé znanczi kaszëbiznë.

Przedstawionô tuwò robòta – jinak jak wëmienioné wëżi prôce – je gramaticznym òbrobienim ò normatiwny przirodze. Pòwstała òna na spòdlim òbserwacjów wëmòwë i zapisënkù tekstów ùsadzonëch w dzysdniowi lëteracczi kaszëbiznie, a téż w òpiarcym ò specjalisticzné lingwisticzné artikle i mònografie, atlas i słowarzë kaszëbszégò jãzëka. Przëmiôrë słowów, słownëch rzeczeniów i zdaniów pòchôdają z rozmajitëch zdrzódłów taczich, jak: *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Zëchtë, *Gramatyka pomorska* Friedricha Lorentza, *Atlas językowy kaszubszczyzny i dia-*

lektów sąsiednich, *Słownik polsko-kaszubski* Jana Trepczika, *Wielki słownik polsko-kaszubski* Eùgeniusza Gòłąbka, a téż *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* negò aùtora

Napisanié hewòtnégò dokazu zajimnãło mie 9 lat. Òd 2007 do 2015 r. w dodôwkù „Najô Ùczba" doparłãcziwónym do cządnika „Pomerania" bëłë pùblikòwóné fragmentë przedstawiony tuwò ksążczi. Te apartné drëkòwóné chùtczi dzéle òstałë hewò zebróné i rozszerzoné ò nowé zagadnienia. Zaprezentowóné w *Gramatice kaszëbsczégò jãzëka* lingwisticzné kwestie w wikszim dzélu bëłë kònsultowóné z s.p. prof. Jerzim Trédrã za jegò żëcô.

Jeżlë jidze ò przëjimniãtą metodologiã robòtë, brała jem za mòdło jiné gramaticzi terôczasnëch słowiańsczich jãzëków. Wëzwëskiwała jem przede wszëtczim gramaticzné òpisënczi pòlsczégò jãzëka, ale téż jinëch jãzëków: słowacczégò, czesczégò, serbsczégò. Zwënégòwała jem téż zamkłoscë donëchczasnëch kaszëbsczich gramatików, w òsoblëwòscë kòrzëstała jem z ksążków *Gramatyka pomorska* Friedricha Lorentza i *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny* Édwarda Brézë i Jerzégò Trédra.

Przedstawiony dokôz je adresowóny do wszëtczich òsobów zainteresowónëch kaszëbsczim jãzëkã, w òsoblëwòscë dlô ùczniów, sztudérów kaszëbsczi etnofilologii, szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka, piszącëch pò kaszëbskù i téż do òsób ùczącëch sã kaszëbiznë. Gramaticzną terminologiã jem ùsôdza przede wszëtczim w òpiarcym ò internacjonalné słowa, bôczącë na to, że ksążka ta mòże téż bëc zwënégòwónô przez cëzyńców, òsoblëwò przez mòwnoùczałëch slawistów.

Serdeczno dzãkùjã prof. Dušanowi Paždjersczémù za bôczënczi i doradë, jaczé pòmògłë mie zbëlnic hewòtną ksążkã.

FÒNETIKA

1.

FÒNETIKA je dzélã gramaticzi, chtëren zajimô sã zwãkama mòwë. W jegò òbrëmim badérëje sã w pierszi rédze same zwãczi, chòc w zasyg problemów òmôwiónëch przez fònetików wchôdają téż fòneticzné procesë. Fònetikã mòże rozezdrzewac synchrónno (z pòzdrzatkù dzysdniowégò stanu jãzëka) i diachrónno (z pòzdrzatkù historicznégò rozwiju jãzëka). W hewòtnym òbrobienim przede wszëtczim dôwô sã merk na terôczasny stój fòneticzny stronë jãzëka, chòc dôwô sã téż bôczënk na historiczné zastrzedżi, pòkazywającé sã òsoblëwò òb czas òpisënkù fòneticznëch procesów, chtërne są òdzdrzadlenim tegò, co dzejało sã w kaszëbsczim jãzëkù przódë.

1.1. SPÒDLOWÉ PÒCHWÔTË FÒNETICZNÉ

FÒNEM – to nômniészô abstrakcyjnô jednostka zwãkòwégò systemù jãzëka, jakô dôwô mòżlëwòtã zjinaczëwac znaczenia. Na przëmiôr jeżlë mdzemë rozezdrzéwelë słowa: *dak*, *jak*, *mak*, mòżemë rzeknąc, że jinaczą sã òne leno pierszim fònemã, w słowie *dak* je to fònem *d*, w drëdżim słowie – *j*, w slédnym – *m*.

ZWÃK – je nômniészim głosã lëdzczi mòwë, jaczi mòżemë ùczëc. Zwãczi dzelą sã na samòzwãczi i spółzwãczi, a w kaszëbsczim jãzëkù je jich razã 46: *a*, *ą*, *ã*, *b*, *b́*, *c*, *cz*, *d*, *dz*, *dż*, *e*, *é*, *ë*, *f*, *f́*, *g*, *ǵ*, *h* (*ch*), *h́* (*ch́*) (a téż zwãczné równoznaczënë zwãków *h* (*ch*), *h́*, (*ch́*)), *i*, *j*, *k*, *ḱ*, *l*, *ł*, *m*, *ḿ*, *n*, *ń*, *o* (*ò*), *ó*, *ô*, *p*, *ṕ*, *r*, *rz*, *s*, *sz*, *t*, *u* (*ù*), *w*, *ẃ*, *z*, *ż*.

LËTRA – nót je jã rozjinaczëc òd zwãkù, lëtra je leno graficznym zapisënkã zwãkù. Lëtrów w kaszëbsczim alfabece mómë 35 i są òne nôslédné: *a*, *ą*, *ã*, *b*, *c*, *d*, *e*, *é*, *ë*, *f*, *g*, *h*, *i*, *j*, *k*, *l*, *ł*, *m*, *n*, *ń*, *o*, *ò*, *ó*, *ô*, *p*, *r*, *s*, *t*, *u*, *ù*, *v*, *w*, *y*, *z*, *ż*.

ROZAPARTNIENIÉ MIDZË ZWÃKÃ A LËTRĄ

Jiwer z rozjinaczenim zwãków i lëtrów bierze sã stądka, że równoznaczëną niejednëch kaszëbsczich zwãków je wicy jak jedna lëtra. Na przëmiôr jeżlë wezniemë słowò *leno*, tej mòżemë scwierdzëc, że mómë w nim 4 zwãczi i 4 lëtrë. Równak w słowie *rzma* mómë 3 zwãczi i 4 lëtrë, w słowie *chëcz* mòżemë wëapartnic 3 zwãczi i 5 lëtrów. Sparłãczenia lëtrów *ch*, *cz*, *dz*, *dż*, *sz*, *rz* òznôczają jeden zwãk, ale skłôdają sã òne z dwùch lëtrów, są to tak zwóné dwaznaczi. Òkróm tegò mómë w kaszëbiznie zwãczi, chtërne wëmôwióné są diftongiczno, np. w słowie *ùbëtk* mómë 6 zwãków [*u̯ûbətk*] i 5 lëtrów. Òsóbnégò òmówieniô wëmôgają téż zmitczenia: *i* może bëc abò samòstójnym samòzwãkã, abò lëtrą, chtërna leno mitczi, ale ni mô statusu samòstójnégò samòzwãkù. Jeżlë lëtra *i* wëstąpiwô przed samòzwãkã, np. w słowie *czwiôrtk*, tej je òna blós znakã zmitczeniô, za to jeżlë lëtra *i* wëstąpiwô przed spółzwãkã abò na kùńcu słowa, tej òznôczô òna samòstójny samòzwãk, np. *lëpińc*, *stôri*.

1.2. FÒNETICZNY ALFABET

Z pòzdrzatkù na to, że òrtografny kaszëbsczi pisënk nie je pisënkã czësto fòneticznym, dlô precyzyjnégò òdzdrzadleniô wëmòwë ùsadzony òstôł fòneticzny alfabet. Zapisënk zgódny z fònetycznym alfabetã pòzwôlô lepi pòkazac jawerną artikùlacjã zwãków. Jegò brëkòwanié tuwò wënikô z rozjinaczeniów midzë kaszëbską wëmòwą a pismã.

Alfabet fòneticzny wëzwëskiwóny w hewòtny gramatice je zmòdifikòwónym i ùprosconym Slawisticznym Alfabetã Fònetycznym, chtëren òstôł ùsadzony dlô zapisënkù zwãków słowiańsczich jãzëków. Wprowadzoné mòdifikacje bëłë wëchôdënkã apartnosców wëstąpiwającëch w kaszëbiznie. Łacyńszczi alfabet nie béł w sztãdze òdzdrzadlëc wszëtczich kaszëbsczich zwãków i fònetycznëch procesów. Przedstawiony niżi alfabet òpiarti je na symbòlach stosowónëch w łacyńszczim alfabece, ale dodôwkòwò wprowadzoné są do niegò gwësné diakriticzné znaczi i nôdpisë nad lëtrama. W nym alfabece kòżdi zwãk je zapisywóny jedną lëtrą i wiedno je to ta sama lëtra.

FÒNETICZNY ALFABET, BRËKÒWÓNY DLÔ ZAPISËNKÙ KASZËBSCZICH ZWÃKÓW

LËTRË FÒNETICZNÉGÒ ALFABETU	PRZËMIÔR TRANSKRIPCJI	ÒRTOGRAFNY ZAPISËNK
a	[*apartny*]	*apartny*
ų	[*kųsk*]	*kąsk*
ą	[*dąžəc*]	*dãżëc*
b	[*bl'iza*]	*bliza*
b́	[*b́ina*]	*bina*
c	[*cotka*]	*cotka*
c'	[*c'igareta*]	*cygareta*
č	[*červ́ińc*]	*czerwińc*
d	[*dalek*]	*dalek*
d'	[*d'ixt'ix*]	*dichtich*

ʒ	[*ʒeia̯c*]	*dzejac*
ǯ	[*ǯipc̆i*]	*dżibczi*
e	[*element*]	*element*
ĭ̯	[*dĭ̯l*]	*dél*
ə	[*krəi̯amno*]	*krëjamno*
f	[*fana*]	*fana*
f́	[*f́ilm*]	*film*
g	[*gdova*]	*gdowa*
ǵ	[*ǵimnazjum*]	*gimnazjum*
x	[*xəc̆*]	*chëcz*
x́	[*x́iži*]	*chiżi*
ɣ	[*groɣ zĭ̯m*]	*groch zjém*
ɣ́	[*groɣ́ i kaša*]	*groch i kasza*
i	[*z'imk*]	*zymk*
i̯	[*i̯astrə*]	*jastrë*
k	[*kam*]	*kam*
ḱ	[*ḱino*]	*kino*
l	[*lədac*]	*lëdac*
l'	[*l'ińcux*]	*lińcuch*
u̯	[*u̯gac*]	*łgac*
m	[*mĭ̯va*]	*méwa*
ḿ	[*ḿiʒə*]	*midzë*
n	[*našińc*]	*naszińc*
n'	[*u̯en' i i̯ y̆*]	*òn i jô*
ń	[*ńiv́izna*]	*niwizna*
ŋ	[*gaŋk*]	*gank*
o	[*rok*]	*rok*
y̆	[*y̆rt*]	*ôrt*
ů	[*růvnak*]	*równak*
p	[*prav́i̯e*]	*prawie*
ṕ	[*ṕix*]	*pich*
r	[*rĭ̯ga*]	*réga*

r′	[*r′ixt’ix*]	*richtich*
s	[*skụ̂eźńe*]	*skòrznie*
s′	[*s′in*]	*syn*
ś́	[*ś́ad′i*]	*szadi*
š	[*pšətr̥ẙfk*]	*przëtrôfk*
š′	[*pš′ińc*]	*przińc*
t	[*teskńic*]	*tesknic*
t′	[*t′iʒ̊ińˊ*]	*tidzéń*
ú	[*zúpa*]	*zupa*
v	[*vaụ̂a*]	*wała*
v́	[*v́idno*]	*widno*
z	[*zwəsk*]	*zwësk*
z′	[*z′ib*]	*zyb*
ź́	[*ź́dac*]	*ździc*
ž	[*bžy̆t*]	*brzôd*
ž′	[*gž′im*]	*grzim*

DIAKRITICZNÉ ZNACZI I NÔDPISË NAD LËTRAMA

pòchëłi sztriszk nad lëtrą òznôczô, że mómë do ùczinkù z mitczim spółzwãka; w kaszëbiznie taczim zwãkã je strzédnojãzëczny spółzwãk *ń*, np.: *nigdze* [ńigʒe], palatalizowóné dąsłowé spółzwãczi *ć́*, *ʒ́*, *ś́*, *ź́*, np.: *czëc* [ć́əc], i lëpné spółzwãczi, np.: *b́*, *ṕ*, *f́*, *v́*, *ḿ*, np.: *pich* [ṕix], a téż tilnojãzëkòwé spółzwãczi w słowach cëzégò pòchôdaniô *ḱ*, *ǵ*, np.: *gitara* [ǵitara] i *x́*, np. *chiżi* [x́iź́i],

sztriszk za lëtrą òznôczô, że mómë do ùczinkù ze zmitczonym spółzwãkã, np.: *cygareta* [c'igareta], *dim* [d'im]; wôrt je dac bôczënk, że jeżlë w kaszëbsczim słowie wëstąpiwô lëtra *y*, tej nigdë spółzwãk przed nią nie je mitczi, ale je zmitczony,

łãczk pòd lëtrą òznôczô półsamòzwãkòwòsc, np.: *jesc* [i̯esc], *łësawi* [uə̯sav́i],

ˌ ògónk z prawi stronë lëtrë òznôczô nosowòsc, np.: *sąsôd* [sųsy̯t], *jãzëk* [i̯ą̂zək],

i̯ lëtra i z nadpisóną môłą lëtrą *e* òdnôszô sã do zwãkù òrtografno zapisywónégò jakno *é*, artikùłowónégò jakno zwãk pòstrzédny midzë *i*, *e*, np.: *méster* [mi̯ster],

y̯ lëtra *y* z nadpisóną môłą lëtrą *e* òdnôszô sã do samòzwãkù, chtëren w òrtografnym pisënkù je òznôczóny jakno *ô*, a w wëmòwie realizowóny jakno zwãk pòstrzédny midzë znónym w pòlaszëznie samòzwãkã *y* a samòzwãkã *e*, np.: *pôlc* [py̯lc],

u̯ lëtra *u* z nadpisóną môłą lëtrą *o* brëkòwónô je dlô òznaczeniô zwãkù, jaczi òrtografno zapisywóny je lëtrą *ó*, a artikùłowany je jakno zwãk pòstrzédny midzë *o* i *u*, np.: *zómk* [zůmk].

BÔCZËNCZI TIKAJĄCÉ SÃ TRANSKRIPCJI

Transkripcjô to system zapisywaniô zwãków jãzëka przë ùżëcym symbòliczнëch graficznëch znaków, chtërne mają òdzdrzadlac wëmòwã zwãków gwësnégò jãzëka. W fòneticzny transkripcji jednémù zwãkòwi òdpòwiôdô jedna lëtra. Dzãka transkripcji òsoba, jakô nie znô gwësnégò jãzëka, mòże pòznac brzëmienié zwãków wëstąpiwającëch w nym jãzëkù. Transkripcjã fòneticzną zwëczajowò zapisywô sã w sztërëkańtnëch nôwiasach, tak téż òstało to przëjimniãté w hewòtny gramatice. Cobë dokònac bezzmiłkòwi transkripcji kaszëbskòjãzëcznégò tekstu, nót je bôczëc na rozmajité jãzëkòwé procesë zachôdającé w kaszëbiznie.

Ob czas transkribòwaniô kaszëbskòjãzëcznëch tekstów lëtra *i* je brëkòwónô blós w nëch przëtrôfkach, jeżlë òdpòwiôdô ji samòstójny zwãk *i*, bãdący òstrzódkã szlabizë. Z taką jeleżnoscą mómë do ùczinkù,

- czej lëtra *i* wëstąpiwô na zôczątkù słowa, np.: *instalowac* [instalovac],
- czej lëtra *i* wëstąpiwô na kùńcu słowa pò spółzwãkù, np.: *drodżi* [droʒi],
- czej lëtra *i* wëstąpiwô w westrzódkù słowa midzë dwùma spółzwãkama, np.: *nôdpis* [ny̯tpis]. W nëch dwùch slédnëch przëtrôfkach lëtra *i* wiedno nachôdô sã pò mitczich abò zmitczonëch spółzwãkach.

Jeżlë lëtra *i* nachôdô sã przed jinym samòzwãkã, tej nie je òna samòstójnym samòzwãkã, leno mô fùnkcjã mitczącą, np.: *zgniéloch* [*zgn̊i̯lox*].

Apartnégò bôczënkù wëmôgają sparłãczenia lëtrów *bi*, *pi*, *wi*, *fi*, *mi*, *ti*, *di*, *li*, *ri*, *hi*, *chi*, nachôdające sã przed lëtrą òznôczającą samòzwãk. Zgódno z fòneticznym zapisënkã sparłãczenia te mdzemë zapisywnac jakno [b́i̯], [ṕi̯], [v́i̯], [f́i̯], [ḿi̯], [t'i̯], [d'i̯], [l'i̯], [r'i̯], [x́i̯], [x́i̯], a pò nich zapiszemë znak òznôczający samòzwãk, np.: *biôtka* [b́i̯y̆tka], *pierzëna* [ṕi̯ežəna], *wies* [v́i̯es], *grafiô* [graf́i̯y̆], *miech* [ḿi̯ex], *zakrëstiô* [zakrəst'i̯y̆], *tragediô* [traged'i̯y̆], *familiô* [faḿil'i̯y̆], *Syberiô* [s'iber'i̯y̆], *hierarchiczny* [x́i̯erarx́ičn'i], *anarchiô* [anarx́i̯y̆]. Sparłãczenia lëtrów *ki*, *gi*, wëstąpiwające w słowach cëzégò pòchôdaniô, są w wëmòwie realizowóné jakno [ḱi̯], [ǵi̯], np.: *kiosk* [ḱi̯osk], *technologiô* [texnoloǵi̯y̆].

Òsóbno nót je téż òmówic transkrypcjã zwãków zapisywónëch lëtrama *ò*, *ù*. Brëkòwóné w kaszëbsczi òrtografii znaczi *ò*, *ù* òdnôszają sã do labializowónëch samòzwãków, chtërne artikùłowóné są jakno diftondżi, tj. dwùzwãczi. Przë jich wëmòwie artikùłowóny je dodôwkòwi apartny zwãk, jaczim je lëpny spółzwãk *u̯*. Lëtra *ò* òdnôszô sã do zwãkù, chtëren zgódno z wëmòwą w fòneticznym alfabece mdzemë òznaczac jakno [u̯e], np.: *òkno* [u̯ekno]. Za to lëtra *ù* òdnôszô sã do zwãkù, chtëren zgódno z artikùlacyjną realizacją mdzemë w fòneticznym alfabece zapisywac jakno [u̯ʸu̯], np.: *ùdba* [u̯ʸu̯dba].

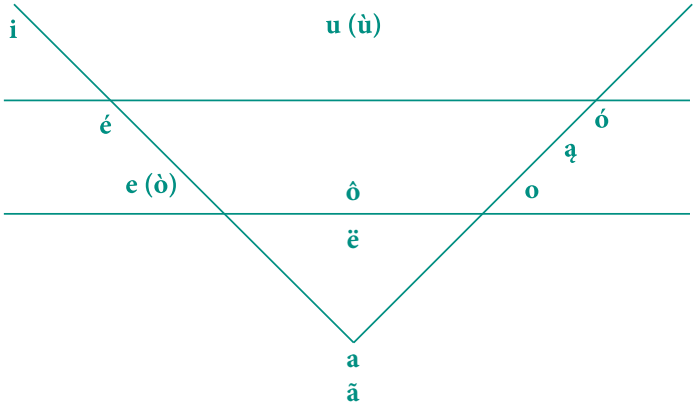
Nót je téż pòwiedzec ò fòrmalnëch znankach fòneticzny transkripcji:

- na zôczątkù i kùńcu wëpòwiescë brëkùje sã sztërëkańtny nawias, np.: *Stegna bëła prostô.* [stegna bəu̯a prosty̆]
- nie ùżiwô sã interpùnkcyjnëch znaków; kùńc zdaniô je nacéchòwóny dwùma sztriszkama, np.:
  Tam bëlë lëdzë. Òni szlë dodóm. [tam bələ ləʒe || u̯eńi ślə dodům]
- paùzë w westrzódkù zdaniô nacéchòwóné są jednym sztriszkã, np.:
  Móm kòta, psa i szura. [mům ku̯eta | psa i šʸura]
- nie ùżiwô sã wiôldżich lëtrów, np.:
  Marika grała na òrganach. [mar'ika grau̯a na u̯erganax]

1.3. WÒKALICZNY SYSTEM KASZËBSCZÉGÒ LËTERACCZÉGÒ JÃZËKA

Samòzwãczi są zwãkama òtemkłima, bò przirodny je dlô nich wikszi stãpiéń rozwiarcô nôrzãdłów mòwë, strëga lëftu swòbódno przepłiwô przez głosowi kanał. Z fùnkcjonalnégò pòzdrzatkù samòzwãczi mają przirodã szlabizoùrobną, tj. są òne mùszebnyma dzélama szlabizë. Wiedno są òne zwãczné. W kaszëbsczim jãzëkù mómë do ùczinkù z 11 samòzwãkama: *a*, *e*, *é*, *ë*, *i*, *o* (*ò*), *ó*, *ô*, *u* (*ù*), *ã*, *ą*.

Na pòniższim diagramie przedstôwiô sã samòzwãkòwi system lëteracczégò kaszëbsczégò jãzëka, jaczi je ùkładã niesymetricznym i zamikô w se dzewiãc gãbnëch samòzwãków: *a*, *e*, *é*, *ë*, *i*, *o* (*ò*), *ó*, *ô*, *u* (*ù*) i dwa nosowé: *ã*, *ą*. Hewò samòzwãkòwi trzënórt przedstôwiający wòkaliczny system kaszëbsczégò jãzëka:

Z pòzdrzatkù na rëchë jãzëka na pionowi rówiznie samòzwãczi mòże pòdzelëc na: niszczé: *a*, *ã*, strzédnoniszczé: *e*, *ô*, *o* (*ò*), *ë*, strzédnowësoczé: *é*, *ó*, *ą*, wësoczé: *i*, *u* (*ù*). Dôwającë bôczënk na pòzomé rëchë jãzëka, wëapartniwô sã samòzwãczi przédné: *i*, *é*, *e*, (*ò*), samòzwãczi tilné: *ó*, *ą*, *o* i samòzwãczi centralné: *u* (*ù*), *ô*, *ë*, *a*, *ã*. Z pòzdrzatkù na zaòkrãglenié lëpów mómë samòzwãczi zaòkrãgloné: *o* (*ò*), *ó*, *u* (*ù*); (ne wariantë *ò*, *ù* w drëdżi faze wëmòwë są colemało spłaszczoné do pòstacë: *e* / *é ú* / *ü*), *ą*; spłaszczoné: *e*, *i*, *é*, *ô*; neùtralné: *a*, *ë*, *ã*. Jak ju òstało nadczidniãté, w kaszëbiznie wëapartniwô sã

samòzwãczi gãbné: *a*, *e*, *é*, *ë*, *i*, *o* (*ò*), *ó*, *ô*, *u* (*ù*) i nosowé: *ã*, *ą*; dlô artikùlacji nosowëch samòzwãków przirodné je to, że òdbiwô sã òna przë òpùszczenim mitczégò pòdniebieniô, na skùtk czegò lëft przedostôwô sã téż do nosowi jamë i pòwstôwô nosowi rezonans.

Artikùlacjô niechtërnëch kaszëbsczich samòzwãków wëmôgô blëższégò òbgôdaniô. Samòzwãk zapisywóny jakno *ô* mô artikùlacjã pòstrzédną midzë samòzwãkã *e* i znónym z pòlaszëznë samòzwãkã *y*, chòc nót je dac bôczënk, że przëmiérzno czãsto na niechtërnëch òbéńdach Kaszub je òna blëskô w wëmòwie samòzwãkòwi *o*; realizacjã negò samòzwãkù pòtikómë m.jin. w słowach: *gôdô* [*gy̋ dy̋*], *terô* [*tery̋*]. Kaszëbsczi fònem òrtografno zapisywóny jakno *é* je artikùłowóny jakno zwãk pòstrzédny midzë samòzwãkama *e*, *i*, przëmiôrowò artikùlacjô takô pòkazywô sã w słowach: *téż* [*tı́ś́*], *wiém* [*vi̯i̯ím*]. Kaszëbsczi samòzwãk *ó* w artikùlacji mô pòstac pòstrzédną midzë samòzwãkama *u* i *o*; zwãk nen pòjôwiô sã m.jin. w przëmiôrach: *głód* [*gu̯ůt*], *córka* [*cůrka*]. Apartnô nigle w jinëch słowiańsczich jãzëkach je téż kaszëbskô realizacjô samòzwãkù *u* (*ù*), bò w lëteracczi kaszëbiznie artikùlacjô negò zwãkù je przesëniãtô do przódkù gãbny jamë i je òn wëmôwióny jakno zwãk pòstrzédny midzë samòzwãkama *u* i *y*; realizacjô negò fònemù wëstąpiwô m.jin. w słowach: *trus* [*trű̯s*], *mùcha* [*mű̯úxa*]. Òkróm tegò dlô kaszëbiznë tipiczny je fònem szwa, òrtografno zapisywóny jakno *ë* – je to zwãk pòkazywający sã leno w kaszëbsczim jãzëkù. Samòzwãk szwa colemało je realizowóny jakno niezaòkrãgloné westrzódkòwé *e*; na niechtërnëch òbéńdach fònem nen wëmôwiô sã jakno zwãk pòstrzédny midzë *e*, *a*; realizacjô negò samòzwãkù pòjôwiô sã m.jin. w słowach: *Kaszëbë* [*kaśəbə*], *cëda* [*cəda*]. Jeżlë jidze ò kaszëbszé nosowé samòzwãczi, westrzódkòwô nosówka je artikùłowónô jakno zwãk blëszczi nosowémù *a* (leno w pùcczim pòwiece realizacjô negò zwãkù je blëskô pòlsczémù *ę*), zôs tilny nosowi samòzwãk je wemôwióny jakno zwãk blëszczi nosowémù *ó*.

1.4. KÒNSONANTICZNY SYSTEM KASZËBSCZÉGÒ LËTERACCZÉGÒ JÃZËKA

Spółzwãczi w rozszlachòwanim òd samòzwãków nie są zwãkama òtemkłima, co òznôczô, że òb czas jich artikùlacji lëft, chtëren wëchôdô z płëców, napòtikô w nôrzãdłach mòwë na przeszkòdã. Przë wëmôwianiu spółzwãków dochôdô do zwiarcô nôrzãdłów mòwë abò twòrzi sã midzë narzãdłama mòwë szczelëna. W kaszëbsczim jãzëkù spółzwãczi ni mają przirodë szlabizoùrobny. W kònsonanticznym systemie lëteracczégò kaszëbsczégò jãzëka wëapartniwô sã 35 zwãków: *p*, *b*, *f*, *w*, *m*, *ṕ*, *b́*, *f́*, *ẃ*, *ḿ*, *t*, *d*, *s*, *z*, *c*, *dz*, *n*, *sz*, *ż*, *cz*, *dż*, *l*, *r*, *rz*, *ń*, *j*, *ł*, *k*, *g*, *ḱ*, *ǵ*, *ch*, *ch́*, òkróm tegò zwãczi zapisywóné jakno *ch*, *ch́* mògą bëc wëmôwióné zwãczno (co òstało òznaczoné w transkripcji za pòmòcą lëtrów *γ*, *γ́*).

Dokònywô sã gwësny klasyfikacji spółzwãków z pòzdrzatkù na môl artikùlacji, tj. zwiarcô abò szczelënë. Lëpné spółzwãczi – w jich artikùlacji bierzą ùdzél lëpë; w òbrëmim lëpnëch kònsonantów wëapartniwô sã: dwalëpné – artikùłowóné przë zwiarcym òbëdwùch lëpów: *b*, *b́*, *m*, *ḿ*, *p*, *ṕ*; i lëpno-zãbòwé – przë artikùlacji chtërnëch twòrzi sã szczelëna midzë górnyma zãbama a dólną lëpą: *f*, *f́* *w*, *ẃ*. Przédnojãzëkòwò-zãbòwé spółzwãczi – przë jich artikùlacji dochôdô do zwiarcô kùńca jãzëka z zãbama abò twòrzi sã midzë nima szczelëna, abò dochôdô do zwiarcô i zarô téż pòtemù twòrzi sã szczelëna; są to spółzwãczi: *c*, *d*, *dz*, *ł*, *n*, *t*, *s*, *z*. Przédnojãzëkòwò-dąsłowé spółzwãczi – przë jich artikùlacji dochôdô do zwiarcô kùńca jãzëka z dąsłama abò twòrzi sã midzë nima szczelëna; są to spółzwãczi: *cz*, *dż*, *l*, *r*, *sz*, *ż*, *rz* (przë artikùlacji spółzwãkù *l* lëft przepłiwô bòkama). Westrzédnojãzëkòwi spółzwãk – przë jegò artikùlacji westrzódk jãzëka zblëżiwô sã do cwiardégò pòdniebieniô; je to spółzwãk *ń*. Tilnojãzëkòwé spółzwãczi – przë jich artikùlacji tilny dzél jãzëka zblëżiwô sã do mitczégò pòdniebieniô; są to spółzwãczi: *k*, *g*, *ch*, *ǵ*, *ḱ*, *ch́*.

Jinô je klasyfikacjô spółzwãków z pòzdrzatkù na ôrt artikùlacji. Szczelënowé spółzwãczi – pòwstôwają, czej òb czas artikùlacji lëft wëdostôwô sã przez szczelënã, chtërnã twòrzą nôrzãdła mòwë. Szczelëna ta pòwstôwô na skùtk zblëżeniô dólny lëpë do górnëch zãbów abò jãzëka do górnëch zãbów, jãzëka do dąsłów, abò jãzëka do pòdniebieniô. Do szczelënowëch spółzwãków rechùje sã: *w*, *ẃ*, *f*, *f́*, *z*, *s*, *ż*, *sz*, *ch*, *rz*. Zwiarté spółzwãczi (zwiarto-wëbùchòwé spółzwãczi) – pòwstôwają, czej òb czas artikùlacji dochôdô

nôprzód do zwiarcô nôrzãdłów mòwë, a pòstãpno narôzkã do jich rozwiarcô. Do zwiartëch spółzwãków przënôlégają: *b*, *b́*, *p*, *ṕ*, *d*, *t*, *g*, *k*, *ǵ*, *ḱ*,. Zwiarto-szczelënowé spółzwãczi pòwstôwają, czej òb czas artikùlacji dochôdô nôprzód do zwiarcô nôrzãdłów mòwë, a pòsobno nôrzãdła mòwë rozchôdają sã, twòrzącë szczelënã. W kaszëbsczim jãzëkù zwiarto-szczelënowima spółzwãkama są: *c*, *dz*, *cz*, *dż*. Półòtemkłé spółzwãczi (sonorné spółzwãczi) – òb czas jich artikùlacji w jednym môlu je zwiarcé, a w jinym placu dochôdô do òtemkniãcô. Do negò karna przënôlégają spółzwãczi: *ł*, *l*, *r*, *m*, *ḿ*, *n*, *ń*.

Z pòzdrzatkù na aktiwnosc głosowëch wiãzadłów wëapartniwô sã spółzwãczi zwãczné i bezzwãczné. Zwãczné spółzwãczi ùsôdzô sã przë zsëniãtëch głosowëch wiãzadłach; przëchôdający przez nie lëft wprôwiô je w dërgania i na taczi ôrt czëje sã zwãcznosc. W przëtrôfkù bezzwãcznëch spółzwãków głosowé wiãzadła są rozsëniãté, lëft swòbódno przepłiwô i nie twòrzą sã dërgania. W przëtrôfkù zwiartëch, szczelënowëch i zwiarto-szczelënowëch spółzwãków mómë do ùczinkù z pôrama spółzwãków zwãcznëch i bezzwãcznëch: *p* : *b*, *ṕ* : *b́*, *f* : *w*, *f́*, : *ẃ*, *t* : *d*, *s* : *z* , *c* : *dz*, *sz* : *ż*, *cz* : *dż*, *k* : *g*, *ḱ* : *ǵ*. Półòtemkłé spółzwãczi *m*, *n*, *ń*, *l*, *ł*, *r*, *j* mògą bëc leno zwãczné, a tej ni mają bezzwãcznëch równoznaczënów. Tilnojãzëkòwi spółzwãk *ch* colemało je bezzwãczny, chòc fakùltatiwno mòże bëc òn artikùłowóny zwãczno, np. w słowach *halac*, *heltka*.

Rëchë jãzëczka mitczégò pòdniebieniô są rësznikã rozsądzającym, czë mómë do ùczinkù z nosowima czë gãbnyma spółzwãkama. Przë artikùlacji nosowëch spółzwãków jãzëczk mitczégò pòdniebieniô zwisô i nie zamikô przeńdzeniô do nosowi jamë, tak tej nosowé spółzwãczi są artikùłowóné z towarzenim nosowégò rezonansu. Nosowé spółzwãczi to *m*, *ḿ*, *n*, *ń*, wszëtczé pòòstałé spółzwãczi są gãbné. Przë artikùlacji gãbnëch spółzwãków jãzëczk mitczégò pòdniebieniô je ùniosłi i zamikô nosową jamã, tak tej gãbné spółzwãczi są wëmôwióné bez nosowégò rezonansu.

Dokònywô sã téż klasyfikacji spółzwãków z pòzdrzatkù na pòłożenié westrzódka jãzëka. Cwiardé spółzwãczi – pòwstôwają, czej westrzódkòwi dzél jãzëka sã nie wëdżibô w czerënkù cwiardégò pòdniebieniô. Dlô mitczich spółzwãków przirodné je zblëżenié westrzódka jãzëka do cwiardégò pòdniebieniô; taczim zwãkã je w kaszëbiznié m.jin. westrzédnojãzëkòwé *ń*. W kaszëbsczim jãzëkù òpòzycjô cwiardëch i mitczich spółzwãków w dërżéniu tikô sã lëpnëch spółzwãków: *p* : *ṕ*, *b* : *b́*, *f* : *f́*, *w* : *ẃ*, *m* : *ḿ*,. Spółzwãczi *k*, *g* ni mają swòjich mitczich równoznaczënów w słowach ò kaszëbsczim

pòchôdanim; w lëteracczi kaszëbiznie twòrzą òne spółzwãkòwé òbòcznoscë ze zwãkama *cz*, *dż*, chòc mitczé spółzwãczi *ḱ*, *ǵ* trôfiają sã w pòżëczkach z cëzëch mòwów, np. *kilometer*, *gimnazjum*. Spółzwãk *ch* z reglë alternëje w lëteracczi kaszëbiznie ze spółzwãkã *sz*.

Apartno nót bë bëło òmówic półsamòzwãczi (tzw. glajdë) *j*, *ł*. Jich przirodną znanką je to, że są òne zwãkama òtemkłima i wëmôwiô sã je przë jawernym ùłożenim nôrzãdłów mòwë, jak sã wëmôwiô samòzwãczi, równak półsamòzwãczi te ni mają przirodë szlabizoùrobny.

1.5. FÒNETICZNÉ PROCESË W KASZËBIZNIE TIKAJĄCÉ SÃ SAMÒZWÃKÓW

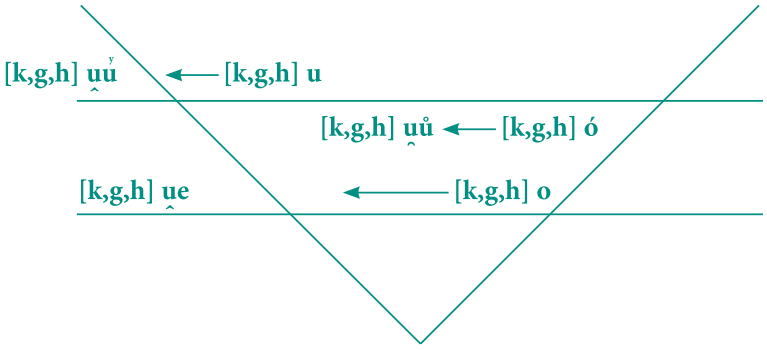
1.5.1

LABIALIZACJÔ SAMÒZWÃKÓW *O*, *U*, *Ó*

W kaszëbiznie samòzwãczi *o*, *u*, *ó*, chtërne nachôdają sã w pòzycji pò spółzwãkach tilnojãzëkòwëch *k*, *g*, *h*, *ch*, pò spółzwãkach lëpnëch *p*, *b*, *f*, *w*, *m* abò w pòłożenim pò samòzwãkach, a téż w nôgłosu, ùlégają procesowi labializacji. Òkróm pòdónëch wëżi pòzycji zachôdaniô labializacji proces nen może dokònëwac sã téż pò wszëtczich jinëch spółzwãkach, jeżlë spółzwãczi te są slédnyma lëtrama sufiksów w deriwatach jistnikòwëch ùtwòrzonëch òd przëmionowëch rzeczeniów, np. *pòdòbrazé*, *pòdòddzél*, w deriwatach znankòwnikòwëch ùtwòrzonëch òd przëmionowëch rzeczeniów, np. *bezòsobòwi*, *bezùżëteczny*, w deriwatach przëczasnikòwëch ùtwòrzonëch òd przëmionowëch rzeczeniów, np. *bezùstónkòwò*, w czasnikach ùtwòrzonëch za pòmòcą prefiksów, np. *dezòrientowac*, *pòdòrëwac*.

Òglowò rozmiónô labializacjô (znónô téż jinym jãzëkóm) òznôczô zaòkrãglenié lëpów òb czas artikùlacji òkreslonëch zwãków. W kaszëbsczim jãzëkù labializacjô wëmienionëch wëżi samòzwãków *o*, *u*, *ó* parłączi sã z procesã diftongizacji, t.j. artikùłowóny je dodôwkòwi apartny zwãk; hewò przed labializowónyma samòzwãkama *o*, *u*, *ó* wëmôwióny je lëpny spółzwãk *u̯*. W kaszëbiznie z procesã labializacji parłãczi sã téż zeszlachòwanié z pòzdrzatkù na môl artikùlacji: pòd cëskã pòkazywającégò sã dodôwkòwé-

gò lëpnégò spółzwãkù *u̯* nastąpiwô przeńdzenié labializowónégò tilnégò samòzwãkù *o* do przédny rédżi i realizowanié w nym môlu samòzwãkù *e*, jeżlë zôs jidze ò labializowóné samòzwãczi *u*, *ó*, to jich artikùlacjô téż je przesëniãtô do przódkù gãbny jamë; labializowóny zwãk *u* je artikùłowóny jakno zwãk pòstrzédny midzë zwãkã *u* i *y*, zôs labializowóny zwãk *ó* je realizowóny jakno zwãk pòstrzédny midzë *o* i *u*. Proces przënôleżny labializacji w kaszëbsczim jãzëkù przedstôwiô nôslédny diagram:

Przëmiôrë słowów, w jaczich zachôdô proces labializacji, razã z jich fòneticzną realizacją pòdóną w nôwiasu: *kòt* [*kgu̯et*], *wòda* [*u̯eda*], *òkno* [*u̯ekno*], *gùbòwac* [*gu̯ůbu̯ebvac*], *bùten* [*bu̯ůten*], *ùl* [*u̯ůl*], *kóń* [*ku̯ůń*], *wół* [*u̯ůu̯*], *ówsy* [*u̯ůfs*], *bezòczny* [*bezu̯eczni*].

1.5.2.

PROBLEM RËSZNÉGÒ *E* A JINÉ MÒRFÒNOLOGICZNÉ SAMÒZWÃKÒWÉ ALTERNACJE W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Mòrfònologicznô alternacjô na gruńce fòneticzi òznôczô wëmianã zwãków, jich òbòcznosc, chtërna pòkôzywô sã w słowach ò taczi sami etimòlogiczny geneze i dokònywô sã òna w òbrëmim negò samégò jednégò mòrfemù słowa. Słowò *alternacjô* pòchôdô òd łacyńsczégò słowa *alternatio*, òznôczającégò wëmiennosc. Alternacjô tikô sã tak spółzwãków, jak téż zwãków niespółzwãkòwëch, to je samòzwãków. Mòrfònologiczné òbòcznoscë wiedno zachôdają leno w témach słowów, zôs nie pòkôzywają sã òne nigdë we fleksyjnëch kùnôszkach.

Samòzwãkòwé alternacje w kaszëbsczim jãzëkù mają rozmajité pòchôdanié, dzél òbòcznosców je wëchôdënkã apòfónii (np. *wiezc - wòzëc*), dzél je skùtkã przëzwãkù (np. *swiat – swiece*). Òkróm tegò w kaszëbsczim jãzëkù mómë zacht òbòcznosców, bãdącëch rezultatã brëkòwaniô w nym jãzëkù zwãków *ô*, *é*, *ó*, chtërne są kòtinuantama dôwnëch dłudżich samòzwãków. Samòzwãczi *i*, *y*, *u* wchôdają w alternacje z tipicznym kaszëbsczim zwãkã *ë*, chtëren nieznóny je jinym gôdkóm a jãzëkóm.

PROBLEM RËSZNÉGÒ E

W kaszëbsczim lëteracczim jãzëkù w mionowëch témach mómë do ùczinkù z samòzwãkòwą wielënową òbòcznoscą, hewòtno je to alternacjô *e* : *ø*. Alternacjô ta wëstąpiwô w jistnikach ôrtu *Pioter – Piotra*, *wiater – wiatru*, *liter – litra*, *méter – métra*, *kilométer – kilométra*.

Rëszny samòzwãk *e* nie wëstąpiwô – w przërównanim z pòlsczim jãzëkã – w kaszëbiznie w fòrmach nominatiwù pòjedinczny lëczbë chłopsczégò ôrtu tipù *synk*, *dómk*, *òjc*, *wiónk*, *kùńc*. Wedle nônowszi teòrii to rozjinaczenié w ùprocëmnienim do pòlaszëznë nót je dolmaczëc diferencjama w chronologii zanikù jerów. Rëszny samòzwãk *e* nie pòkazywô sã w kaszëbiznie téż w fòrmach genetiwù wielny lëczbë jistników białogłowsczégò i dzecnégò ôrtu taczich jak np. *białk*, *task*, *słunuszk*, *òczk*.

W kaszëbsczim jãzëkù colemało ni mómë téż do ùczinkù z rësznym *e* w jednoszlabizowëch fòrmach tipù *mech – mechù*, w jaczich w kaszë-

biznie wëstąpiwô stójné *e*, równak na przëmiôr fòrma *pies* może twòrzëc òbòcznosc z fòrmą *psa*, ale fakùltatiwno pòkôzywô sã téż w gwarowi kaszëbiznie fòrma *piesa* – w nym drëdżim przëtrôfkù z wëłączenim wszelejaczi alternacji (Treder, red. 2006, 101-102).

JINÉ MÒRFÒNOLOGICZNÉ ALTERNACJE SAMÒZWÃKÒWÉ

Dlô kaszëbsczégò jãzëka przirodné są téż alternacje bãdącé wëchôdënkã wtórzny wòkalëznë w pierwòsznëch spółzwãkòwëch karnach, hewòtno je to alternacjô *ë* : *ø*, chtërna notérowónô je w fòrmach jistników np. *jiczëm – jiczmienia*, *brëwiô – brwie*, i w témach czasników np. *këlnã || klënã – kląc*.

Òkróm tegò w kaszëbsczim jãzëkù pòkazywają sã alternacje, chtërne wënikają z ùżëcô dôwnëch dłudżich samòzwkãków: *ô*, *é*, *ó* – samòzwãczi ne wëstąpiwają òbòczno z jasnyma samòzwãkama, pòsobicą: *a*, *e*, *o*, a przëmiôrama negò ôrtu alternacjów są np. òbòcznoscë: *dokôz – dokazu*, *chléb – chleba*, *miód – miodu*. W kaszëbiznie rejestrowónô je téż alternacjô: *é* : *ó*: *sétmë – sódemka*. Dzél kaszëbsczich alternacjów samòzwãkòwëch je skùtkã ùżiwaniô w kaszëbiznie samòzwãkù *ë*, chtëren alternëje z samòzwãkama *i* (*y*), *u*: *grzëbë – grzib*, *sëna – syn*, *cëda – cud*. Notérowóné są téż nieznóné pòlaszëznie òbòcznoscë: *e* : *a*: *sedzec – sadzac*, *e* : *o*: *sebie – sobie*, *e* : *ó*: *jeseni – jesónka* (w òtniesenim do wëżi wemienionëch alternacjów w pòlaszëznie pòsobicą mómë òbòcznoscë: *ʻe* : *a*, *ʻe* : *o*, *ʻe* : *ʻo*).

Mómë téż w kaszëbsczim jãzëkù òbòcznoscë dwùch nosówków *ã* i *ą*, np. w słowach: *gãs – gąska*, *kãsëc – kąsy*. Òkróm tegò nosowé samòzwãczi czasã alternëją z samòzwãkã *i* (*y*): *kląc – klic*, *wząła – wzyc*, *kòcãta – kòcëca*. W kaszëbiznie wëstąpiwają téż zgódné z òglowòpòlsczima alternacje: *ʻe* : *a*: *lezc – łazëc*, *ʻe* : *ʻa*: *kwiece – kwiat*, *ʻe*: *o*: *niesc – niosã* (Treder, red. 2006, 19-20).

1.5.3.

WSTAWNÉ SAMÒZWÃCZI

Epenteza je jãzëkòwim procesã pòlégającym na pòjawienim sã w mòwie zwãkù wstawionégò midzë jiné zwãczi. Òtmianama epentezë są: wtórznô wòkalëzna, pòlégającô na pòkôzanim sã wtórznégò samòzwãkù, abò

wtórznô kònsonatëzna, pòlégajãcô na pòjawienim sã wtórznégò spółzwãkù. W hewòtnym pòdrozdzélu òmówiony òstónie leno ten pierszi proces.

Wstawné samòzwãczi pòjôwiają sã colemało w fùnkcji rozdzeliwaniô spółzwãkòwëch karnów. Wtórznô wòkalëzna je spòsobã ùprosceniô wëmòwë spółzwãkòwëch karnów na nen ôrt, że rozczidô sã je wstawnym samòzwãkã. W lingwistice samòzwãczi te biwają téż nazéwóné epentetycznyma abò wtórznyma samòzwãkama.

W kaszëbsczim jãzëkù wstawné samòzwãczi notérowóné są w wëtwòrzonëch pò zanikniãcym jerów kònsonanticznëch karnach (wnet wiedno trzëzwãkòwëch), w jaczich colemało wëstąpiwo jeden z nôslédnëch spółzwãków: *l*, *ł*, *m*, *n*, *ń*, *r*, *rz*. Spółzwãkòwé karna nôczãscy są rozdzeliwóné samòzwãkã *ë*, np.: *brëwiô*, *brzëmi*, *brzëmiél*, *dërdza*, *dërga*, *dërgac*, *dërgòtac*, *dërgòtka*, *dërżi*, *dërżéń*, *grzëmi*, *grzëmòt*, *klënã*, *krëwiô*, *strzëcëna*; rzadzy pòtikô sã wstawny samòzwãk *e*: *bùlewiczé*, *bùlewinë*, *bùlewnik*, *jisteba*, *miotelnik*. Jeżlë chòdzy ò niechtërné z przëwòłónëch wëżi fòrmów, to samòzwãk *ë* może téż rzadzy pòkazywac sã w jiny pòzycji nigle wëmienionô, np.: *bërwiô*, *bërzmiel*, *drëdza*, *drëga*, *drëgac*, *drëgòtac*, *drëgòtka*, *drëżéń*, *gërzmi*, *gërzmòt*, *kërwi*, *këlnąc*, ale nie są to lëteracczé pòstacë słów, a leno gwarowé òtmianë.

Wtórznô wòkalëzna ò jinym charakterze je rejestrowónô w fòrmach wielników: *òsmë*, *sétmë*; w wikszoscë słowiańszczich jãzëków w nëch słowach dwùspółzwãkòwé karno òstało rozdzeloné samòzwãkã *e* wstawionym przed *-m*; w kaszëbsczim jãzëkù w nëch wielnikach epenteticzny samòzwãk *-ë* pòkôzôł sã na kùńcu słowa (AJK, z. XIII, 229-250).

Nót je dac merk, że w kaszëbsczich gwarach w fùnkcji epenteticznégò samòzwãkù spòradiczno wëstąpiwają téż zwãczi: *a*, *i* (*y*), *o*, ale przëmiôrów taczich wnet nie notérëje sã w lëteracczim kaszëbsczim jãzëkù, tak tej nie mdą òne tuwò òmówioné (mòże leno nadczidnąc, że w kaszëbszczi pismieniznie notérowónô bëła pòstac *łiza*, m.jin. w ùtwórstwie Bieszka, Trepczika i Rómpsczégò, chtërny zwënégòwelë tã fòrmã dlô célów ritmicznëch).

Përznã jiną przirodã mô pòkazywający sã w kaszëbsczim jãzëkù wstawny samòzwãk *e* w jistnikach taczich, jak: *Pioter*, *wiater*, *méter*, *kilométer*; nót je dac bôczënk, że epenteza w nëch fòrmach mô téż szerszi zasyg i je notérowónô we wielnëch gwarach na òbéńdze Pòlszczi.

1.5.4.

PRZEJINACZI ARTIKÙLACJI SAMÒZWÃKÓW W ZANÔLEŻNËCH PÒZYCJACH

Na przejinaczi w artikùlacji samòzwãków mòże miec cësk wëstąpiwanié w jich sąsedztwie òkreslonëch spółzwãków. W historicznym rozwiju kaszëbiznë òd prasłowiańsczich czasów do dzysdnia przëkładã taczi artikùlacyjny zmianë kaszëbsczich samòzwãków dokònywający sã na skùtk nacëskaniô spółzwãków nachôdającëch sã w jich sąsedztwie je przejinaka artikùlacji w zanôleżny pòzycji. Zanôleżnô pòzycjô je to pòzycjô przed półòtemkłima spółzwãkama *m*, *ḿ*, *n*, *ń*, *l*, *ł*, *r*, *j*, a téż czasã pò nëch spółzwãkach. Zjawiszcze zmieniwaniô sã artikùlacji samòzwãków na skùtk jich sąsedztwa z półòtemkłima spółzwãkama je procesã cząstim w kaszëbsczich gwarach; nót je pòdsztrëchnąc, że w òsóbnëch gwarach na òbéńdze Kaszub apartné samòzwãczi mògą miec rozmajité realizacje w sąsedztwie półòtemkłëch, tuwò chcemë sã równak zajimnąc przejinakama artikùlacjów samòzwãków w zanôleżnëch pòzycjach, pòkazywającëch sã leno w òglowòkaszëbsczim standardowim jãzëkù.

W lëteracczim kaszëbsczim jãzëkù nôpòwszechniészą zmianą – bãdącą skùtkã ewòlucji kaszëbiznë – dokònywającą sã w zanôleżny pòzycji je zawãżenié artikùlacji samòzwãków *a*, *o* nachôdającëch sã przed nosowima spółzwãkama *n* abò *m*. Realizowóny je wnenczas zwãk *u* zblëżający sã do *o*. Taczé artikùlacyjné zawãżenié samòzwãkù *o* przed nosowima spółzwãkama mòżemë òbserwòwac na przëmiôr w słowach: *zôkón*, *trón*, *ògón*, *kóń*, *jabłóń*, *dodóm*, *przegróm*. Zawãżenié artikùlacji samòzwãkù *a* w pòzycji przed nosówką pòkazywô sã na przëmiôr w nôslédnëch przëkładach: *pón*, *zbón*, *zómk*, *gôdóm*, *pamiãtóm*, *mómë*. W niechtërnëch słowach doszło do zrównaniô pierwòsznëch – wëchôdającëch z prasłowianiznë – samòzwãków *a*, *o* ze zwãkã *u*, jak na przëmiôr w słowach: *tuńc*, *kùńc*, *słuńce*, *duńc*, *Gduńsk*. Za to samòzwãk *ó* nachôdający sã w pòzycji przed półsamòzwãkã *j* w niechtërnëch słowach je artikùłowóny jakno samòzwãk *u*, tak sã dzeje w przëtrôfkù słowów *pòkù* (pierwòszno: *pòkój*) i *pùdã* (pierwòszno *pójdã*); nót je dac bôczënk, że w wëmienionëch tuwò słowach *j* dżinie. Wôrt téż przëwòłac przëkłôd, w jaczim mómë do ùczinkù z zawãżenim artikùlacji samòzwãkù *o* w pòzycji przed spółzwãkã *l*, hewòtno w fòrmie *szkólnô* pòkazywô sã zleksykalizowóné *ó*.

W kaszëbsczim lëteracczim jãzëkù apartnô realizacjô samòzwãków w zanôleżnëch pòzycjach tikô sã téż nachôdającégò sã przed spółzwãkã *ń* i rzadzy przed spółzwãkã *n* samòzwãkù *e* w jistnikach z sufiksã *-ińc*, taczich jak na przëmiôr: *wińc*, *krowińc*, *czerwińc*, *szôlińc*, *lëpińc*, *dobrzińc*, *naszińc*, *zapôlińc*, *strachlińc*, a téż w znankòwnikach zakùńczonëch na *-eńczi*, *-enczi* na przëmiôr: *malińczi*, *bielëszinczi*, *ceplëszinczi*, *biednëszinczi*, i w przëczasnikach ùsadzonëch òd tëch znankòwników: *malińkò*, *bielëszinkò*, *ceplëszinkò*, *biednëszinkò*. Zawãżenié artikùlacji samòzwãkù *e* do pòstacë *i* w pòzycji przed nosowim spółzwãkã wëstąpiwô téż w dwùsłowòwëch fòrmach: *ni ma*, *ni móm*, *ni mùszã*, *ni mògã*. Samòzwãk *e* nachôdający sã w pòzycji przed nosowim spółzwãkã mòże téż ùlegac zawãżeniu do pòstacë *é*, z taczim zjawiszczã mómë do ùczinkù na przëmiôr w przëkładach: *téma*, *pòrénk*, *òbéńda*, *òdéńc*, *òbéńc*, *pòdéńc*.

Zawãżenié artikùlacji samòzwãkù *e* w pòzycji przed półsamòzwãkã *j* wëstąpiwô w fòrmach wëższégò stãpnia znankòwników, chòc nót je dac bôczënk, że pierwòszny półsamòzwãk *j* zadżinął w nëch fòrmach: *bëlniészi*, *wczasniészi*, *miodniészi* (przër: *bëlnié*(*j*)*szi*, *wczasnié*(*j*)*szi*, *miodnié*(*j*)*szi*). Przëkładã artikùlacyjny przejinaczi samòzwãkù *e* nachôdającégò sã w pòzycji przed *j* je téż fòrma rozkazëjącégò nôdżibù czasnika *jic*, jakô w lëteracczi kaszëbiznie zwëskała dwie pòstacë: *biéj* abò *biôj*.

Wôrtné apartnégò bôczënkù są fòrmë pierwòszno zaczinające sã òd zwãków *ra-*, *ja-*, chtërne na grùńce kaszëbszégò jãzëka zwëskałë pòstac *re-*, *je-*. Przejinaka ta dokònała sã na kaszëbszczi òbéńdze ju w strzédnowieczim i tikô sã òna taczich słowów, jak: *rek*, *remiã*, *reno*, *redota*, *jeskùlëca*, *jerzmò*, *wieszczórka* (pierwòszno: *jeszczórka*). Zmiana ta nie òbjimô równak taczégò słowa jak *redio* (bezzmiłkòwò: *radio*) (Breza, Treder 1981, 47-54).

1.5.5.

ZAWÃŻENIÉ ARTIKÙLACJI DÔWNÉGÒ SAMÒZWÃKÙ *Ę* I JEGÒ DENAZALIZACJÔ

Znanką wëapartniwającą kaszëbską wòkalëznã je zawãżenié artikùlacji samòzwãkù *ę*. Hewòtno dôwnô krótkô nosówka *ę*, chtërna nie ùległa przezwãkòwi (tj. nie przeszła w IX abò X stalatim w tilny samòzwãk *ą* w pòzycji przed spółzwãkama przédnojãzëkòwò-zãbòwima cwiardima:

t, *d*, *s*, *z*, *r*, *ł*, *n*), rozwiła sã nôpózni w XII stalatim w nosowi samòzwãk *ị*, jaczi w cygù pòstãpnégò rozwiju przeszedł w òdnosowiony samòzwãk *i*, co nót je parłãczëc z faktã, że baro drãgò je ùtrzëmac nazalizacjã wësoczégò samòzwãkù. Zwãk nen wiele pózni, bò pò XV stalatim – jak tej kòżdé pierwòszné krótczé *i* – pòdlégôł przejinakóm: krótczé *i* nachôdającé sã w pòzycji pò cwiardëch spółzwãkach przeszło w samòzwãk szwa *ë*, w pòòstałëch przëtrôfkach w tim placu mómë dzysdnia samòzwãk *i*.

Kaszëbskô innowacjô przédny nosówczi nie òbjimnãła równak wszëtczich słowów, w jaczich ta zmiana mògła zańc. Dodôwkòwò przejinaka ta nie dokònała sã kònsekwentno na całi òbéńdze Kaszub. Prôwdą je, że òbjimnãła òna wszëtczé kaszëbsczé dialektë, ale w rozmajitim stãpniu. Nôbarżi systemòwé zmianë w nym zasygù może òbserwòwac w gwarach nordowëch Kaszub, mni regùlarné przejinaczi dokònałë sã na pôłniowëch òbéńdach Kaszub, a spòradiczno zjawiszcza te pòtikóné są na Zôbòrach. Zawãżenié artikùlacji samòzwãkù *ę* i jegò denazalizacjô a dzélowò przeńdzenié w *ë* je òd dôwna znanką regresywną, na òbéńdach nachôdającëch sã na pôłnié òd Kartuz òdnosowioné wariantë wëstąpiwają leno wëjimkòwò.

W lëteracczim kaszëbsczim jãzëkù mògą bëc preferowóné fòrmë, w jaczich dokònało sã przeńdzenié nosówczi *ę* w samòzwãk *i* abò *ë*, chòc trzeba gadac ò równobieżnym wëstąpiwanim fòrmów z nosowim samòzwãkã i nëch, w jaczich doszło do denazalizacji. Leno w òtniesenim do niechtërnëch słowów mómë w lëteracczi kaszëbiznie do ùczinkù z wëstąpiwaniem denazalizowóny fòrmë, tak je na przëmiôr w słowach: *midzë*, *cygnąc*. W przëtrôfkù wikszoscë słowów nót je wëapartnic równobieżné fòrmé z nosowim samòzwãkã i fòrmë z òdnosowienim: *jiczec* || *jãczec*, *klic* || *kląc*, *wzyc* || *wząc*, *cyc* || *cąc*, *trzisc* || *trząsc*, *òdpòczic* || *òdpòcząc*, *zaczic* || *zacząc*, *jidza* || *jãdza*, *mitczi* || *miãtczi*, *zëc* || *zãc*, *wicy* || *wiãcy*, *wikszi* || *wiãkszi*, *pajiczëna* || *pajãczëna*, *jiczmin* || *jãczmin*, *klëczec* || *klãczëc*, *celëca* || *celãca* (gen. l.p. òd słowa *celã*), *dzëdzón* || *dzãdzół*, *jastrzib* (gen. l.p. *jastrzëba*) || *jastrząb*, *jarzëbina* || *jarzãbina*, *dic* || *dąc*, *ksydz* || *ksądz*, *sygnąc* || *sągnąc*, *wizc* || *wiązc* (por. Breza, Treder 1981, 28).

1.6. FÒNETICZNÉ PROCESË W KASZËBIZNIE TIKAJĄCÉ SÃ SPÓŁZWÃKÓW

1.6.1.

DEPALATALIZAJCÔ SPÓŁZWÃKÓW *ć, ʒ́, ś, ź*

Scwiardzenié (depalatalizacjô) spółzwãków *ć, ʒ́, ś, ź* w lëteraturze przënôlégający do pòlsczi mòwnoznajemnotë nazéwóné je kaszëbienim. Taczé pòzwanié negò zjawiszcza w pòlskòjãzëczny lingwisticzny pismieniznie mô dawac bôczënk na to, że kaszëbienié je zjinaką tipiczno kaszëbską, cëzą fònetice pòlszégò jãzëka. Jawerno, depalatalizacjô spółzwãków *ć, ʒ́, ś, ź* je zjawiszczã wëstąpiwającym leno w kaszëbszczi mòwie, a niepòkazywającym sã w òglowòpòlsczim jãzëkù czë w pòlszczich dialektach ani téż w jinëch słowiańszczich mòwach. Nót je téż pòdsztrëchnąc, że przejinaka kaszëbieniô je zmianą kònstitutiwną dlô kaszëbszégò jãzëka – je to znanka mùszebnô dlô kaszëbiznë i rozsądzywającô ò identifikòwanim kaszëbszégò jãzëka midzë jinyma jãzëkama. Przejinaka kaszëbieniô je to scwiardzenié westrzédnojãzëkòwëch spółzwãków *ć, ʒ́, ś, ź* do pòstacë przédnojãzëkòwò-zãbòwëch spółzwãków *c, ʒ, s, z*. Kaszëbienié pòlégô na przeńdzenim cëszącëch spółzwãków do sykający rédżi, tak tej na skùtk òmôwióny tuwò depalatalizacji w kaszëbszczim jãzëkù cëszącô réga spółzwãków nijak sã nie pòkazywô. Przeprowadzenié na kaszëbszczi jãzëkòwi òbéńdze dosc kònsekwentny przejinaczi pòlégający na przeńdzenim cëszącëch spółzwãków w spółzwãczi sykającé bëło skùtkã tendencji do ùczinieniô mni zesadzonym skòmplikòwónégò systemù kaszëbszczi kònsonatëznë, hewòtno chòdzëło ò artikùlacyjné ùproscenié spółzwãkòwëch régów, chtërne jawiłë sã jakno niesygająco rozjinaczoné. Kaszëbienié je zjawiszczã òbligatorijnym dlô lëteracczégò kaszëbszczégò jãzëka, równak nót je dac bôczënk, że w pôłniowëch gwarach, òsoblëwò na zôbòrszczëznie, notérowóné są fòrmë, w chtërnëch nie przeprowôdzô sã negò procesu. Depalatalizacjô spółzwãków *ć, ʒ́, ś, ź* mògła dokònac sã na kaszëbszczi jãzëkòwi òbéńdze ju w drëdżi pòłowie XII stalatégò, ale nié pòzdze jak w XVII stalatim. Zapisónô òna òstała w *Duchownëch piesniach D. Marcina Luthera* aùtorstwa Szimòna Krofeja, pòchôdającëch z 1586 r. (Treder, red. 2006, 112). Proces kaszëbieniô je òbserwòwóny na przëmiôr w słowach: *gadac*, *gdze*, *sano*, *jezoro*.

1.6.2.

AFRIKATIZACJÔ TILNOJÃZËKÒWËCH SPÓŁZWÃKÓW *ḱ*, *ǵ* DO PÒSTACË *CZ*, *DŻ*

Afrikatizacjô to przeńdzenié tilnojãzëkòwëch spółzwãków *ḱ*, *ǵ* w spółzwãczi zwiarto-szczelënowé *cz*, *dż*, chtërne nazéwóné są téż afrikatama, tj. spółzwãkama mającyma òkróm fazë zwiarcô téż fazã frikatiwną (fazã tarcégò). Afrikatizacjô tilnojãzëkòwëch spółzwãków *ḱ*, *ǵ* w opisënkach lingwisticznëch mòże bëc téż nazéwónô palatalizacją tilnojãzëkòwëch spółzwãków *ḱ*, *ǵ*, co nót je parłãczëc z faktã, że zjawiszcze to je ùznôwóné za kòntinuacjã procesu dokònónégò na pòlsczi jãzëkòwi òbéńdze pòd kùńc XV stalatégò, nazéwónégò IV pòlską palatalizacją, chtëren pòlégôł na wëmianie cwiardëch spółzwãków *k*, *g* w mitczé spółzwãczi *ḱ*, *ǵ* w òkreslonëch pòzycjach. W kaszëbsczim jãzëkù te palatalizacyjné przejinaczi miałë jesz jeden pòstãpny etap, hewòtno, nôprawdopòdobni w pòłowie XVI stalatégò, na kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdze w môlu mitczich tilnojãzëkòwëch spółzwãków *ḱ*, *ǵ* pòjawiłë sã spalatalizowóné przédnojãzëkòwò-dąsłowé spółzwãczi *cz*, *dż*, zôs w niechtërnëch gwarach, wikszim dzélã półniowòkaszëbsczich, notérowóné bëłë w nym placu westrzédnojãzëkòwé spółzwãczi *ć*, *dź*. Chòc nót je pòdsztrëchnąc, że nôprawdopòdobni palatalné spółzwãczi *ḱ*, *ǵ* nôprzód rozwiłë sã w westrzédnojãzëkòwé spółzwãczi *ć*, *dź*, a dopiérze pòstãpną fazą bëło rozwicé sã w gwarach nordowch i westrzédnëch mitczich przédnojãzëkòwò-dąsłowëch spółzwãków *cz*, *dż*.

Proces kaszëbsczi afrikatizacji incydentalno òstôł pòswiôdczony w zapisach z kùńca XVI stalatégò. Przejinaka ta dzysdnia je zmianą tipiczno kaszëbską, ale przeńdzenié tilnojãzëkòwëch spółzwãków *ḱ*, *ǵ* w spółzwãczi *ć*, *dź* rejestrowóné bëło téż w gwarach Krajnë i Tëchòlsczich Bòrów. Kaszëbskô afrikatizacjô tilnojãzëkòwëch spółzwãków *ḱ*, *ǵ* zaszła m.jin. w słowach: *cëczer*, *wrëczi*, *piosenczi*, *kaszëbsczi*, *dżibnąc sã*, *wiôldżi*, *drëdżi*, *dżinąc*. Znóné je téż rzeczenié ilustrëjącé proces kaszëbsczi afrikatizacji: *taczi dłudżi dżibczi czij*, chtërno w półniowòkaszëbsczich gwarach miałobë brzëmienié: *taci dłudzi dzibci cij*.

Mni pòwszechnô i barżi fakùltatiwnô, rejestrowónô niekònsekwentno, je zmiana tilnojãzëkòwégò spółzwãkù *ch* w palatalizowóny przédnojãzëkòwò-dąsłowi spółzwãk *sz* abò jesz rzadzy w westrzédnojãzëkòwi spółzwãk *ś*, np.

marszew, *marsiew*, *ropùszi*, *ropùsi*. Realizacjô tilnégò spółzwãkù *ch* jakno westrzédnojãzëkòwégò spółzwãkù *ś* notérowónô bëła téż w niechtërnëch mazursczich gwarach pòlsczégò jãzëka.

1.6.3.

ASYMILACJE, DISYMILACJE I ÙPROSCENIA SPÓŁZWÃKÒWËCH KARNÓW

W słowach spółzwãczi mògą wëstąpiwac w sąsedztwie samòzwãków, ale mògą téż pòkazëwac sã w sąsedztwie jinëch kònsonantów. Spółzwãczi sąsadëjącé z jinyma spółzwãkama ùsôdzają spółzwãkòwé karna. Karna te pòdlégają rozmajitim fòneticznym procesóm, taczim jak asymilacje, disymilacje i ùproscenia.

Asymilacje i disymilacje to zeszlachòwania i rozszlachòwania, jaczé dokònałë sã w òbrëmim spółzwãkòwëch karnów. Wëstąpiwałë òne na całi słowiańszczi jãzëkòwi òbéńdze, równak miałë indiwidualny rozwij w apartnëch mòwach. Przëczëną zachôdaniô nëch przejinaków bëło dżinienié półsamòzwãków, w lingwisticzny lëteraturze nazéwónëch jerama. Na skùtk zanikaniô jerów pòkazywałë sã drãdżé do wëartikùłowaniô spółzwãkòwé karna, chtërne w cygù pózniészégò rozwiju jãzëków ùlégłë ùproscenióm.

Asymilacyjné i disymilacyjné procesë mają rozmajitą przirodã w apartnëch kaszëbsczich gwarach. Chcemë tuwò dac merk leno na te asymilacyjné i disymilacyjné przejinaczi, chtërne są barżi pòwszechné na kaszëbszczi òbéńdze, abò òsoblëwò te, chtërne òstałë przejimniãté w lëteracczi kaszëbiznie.

ASYMILACJÔ to fòneticznô przejinaka pòlégającô na zjinaczenim artikùlacji zwãków pòd cëskã sąsednëch zwãków. Asymilacje dzelą sã na copné (regresywné) – chtërne pòchôdają z nacëskaniô na pòprzédzający zwãk, i pòkrokòwé (progresywné) – chtërne są z nacëskù na nastąpiwający zwãk. Jednym z ôrtów zeszlachòwaniów je asymilacjô spółzwãków z pòzdrzatkù na zwãcznosc. Wikszosc zeszlachòwaniów z pòzdrzatkù na zwãcznosc to zeszlachòwania copné: jeżlë slédny spółzwãk w kònsonanticznym karnie je bezzwãczny, tej całé karno wëmôwióné je bezzwãczno; mómë wnenczas do ùczinkù z ùbezzwãcznienim, np. w słowach: *stątka* (*stądka*), *Kaszëpka* (*Kaszëbka*); za to jeżlë slédny spółzwãk

w spółzwãkòwim karnie je zwãczny, tej całé karno artikùłowóné je zwãczno; w nym przëtrôfkù mómë do ùczinkù z ùzwãcznienim, np. w słowach: *cëżba* (*ceszba*), *szëgba* (*szëkba*). Z pòkrokòwima asymilacjama z pòzdrzatkù na zwãcznosc mómë do ùczinkù leno w przëtrôfkù spółzwãków *w* i *rz*, chtërne w pòzycji pò bezzwãcznëch spółzwãkach wëmôwióné są bezzwãczno, np. *tszeba* (*trzeba*), *kfiat* (*kwiat*). Półòtemkłé zwãczi *m*, *n*, *ń*, *l*, *ł*, *r*, *j* nie tracą zwãcznoscë w pòzycji przed zwãcznyma spółzwãkama.

W kaszëbsczim jãzëkù mómë téż do ùczinkù z asymilacjama z pòzdrzatkù na môl artikùlacji, hewòtno są to ùdąsłowienia, tj. dąsłowô wëmòwa spółzwãków *t*, *d* nachôdającëch sã przed dąsłowim spółzwãkã, np. *tczec*, *tczëgòdny*; artikùlacjô spółzwãkù *n* w pòzycji przez tilnojãzëkòwima jakno tilnojązëkòwégò *ŋ*, np. *baŋk*. Pòstãpny dzél zeszlachòwaniów to zeszlachòwania z pòzdrzatkù stãpnia zblëżeniô nôrzãdłów mòwë; pòkazywają sã òne, czej w môlu jednégò spółzwãkù nachôdô sã jiny, chtëren jinaczi sã przeszkòdą, na jaką napòtikô lëft wëchôdający z płëców. Asymilacje negò ôrtu zachôdają np. w słowach *łońszczi*, *gdańszczi*, w chtërnëch nie dôchôdô do zwiarcô òb czas wëmòwë nosowégò spółzwãkù *ń*.

Apartno nót je òpisac wëstąpiwającé w kaszëbsczim lëteracczim jãzëkù asymilacje na òdległosc w zasygù lëpnëch spółzwãków; są to przëmiôrowò taczé copné zeszlachòwania, jak nôslédné: *Miemc*, *miemiecczi*.

DISYMILACJÔ je fòneticznym zjawiszczã, chtërno pòlégô na zanikniãcym szlachòwnotë zwãków, jaczé nôczãscy ze sobą sąsadëją.

Apartny rozwij procesów disymilacyjnëch na kaszëbsczim grùnce sparłãczony je colemało z ùtrzimanim w kaszëbiznie niechtërnëch archajiznowëch fòrmów. Przekładã rozszlachòwaniô, chtërno zaszło w kaszëbsczim jãzëkù, je przejinaka w spółzwãkòwim karnie *kt*, jaczé w kaszëbsczim jãzëkù rozwiło sã w karno *cht*. Głosowô przejinaka *kt* na *cht* wëstąpiwô w nôslédnëch przëkładach: *chto*, *nicht*, *chtëren*. (Ale disymilacjô ta nie zaszła w słowach: *direchtor*, *dochtor*, *rechtor*; pòprawné fòrmë to: *direktor*, *doktor*, *rektor*).

Z rozszlachòwùjącyma procesama mómë téż do ùczinkù w przëtrôfkù sparłãczeniów *srz*, *zrz*, chtërne w kaszëbiznie są rozdzeloné spółzwãkama *t*, *d*, mającyma tuwò fùnkcjã disymilacyjną. Rozszlachòwùjącé spółzwãczi *t*, *d* notérowóné są w nôslédnëch słowach: *strzód*, *strzoda*, *strzébro*, *strzédny*,

westrzédny, *dozdrzeniałi*, *zdrzódło*, *zdrzec*. W òmôwióny tuwò disymilacyjny fùnkcji mòże téż wëstąpic spółzwãk *g* w słowach: *zgrzébiã*, *zgrzébc*. Pòjawienié sã spółzwãkù *g* w môlu systemòwégò w nym placu *d* nót je dolmaczëc spółzwãkòwą wëmianą *d* : *g*.

Wôrt je téż dac bôczënk, że w lëteracczi kaszëbiznie mòże pòjawic sã wstôwny półsamòzwãk *ł*, np. w słowie *żelazło*.

ÙPROSCENIA SPÓŁZWÃKÒWËCH KARNÓW to fòneticzny proces pòlégający na niewëmôwianim niechtërnych spółzwãków nachôdającëch sã w spółzwãkòwëch karnach. Chòdzy ò redukcjã artikùlacyjną zwãków, chtërne są za drãdżé do wëmówieniô, a pòminiãcé jich w artikùlacji nie prowadzy do nierozmieniô słowa. W lëteracczi kaszëbiznie niechtërne z nieartikùłowónëch spółzwãków òstałë rëmniãté ze słowa, m.jin. w taczich przëmiôrach: *pierszi*, *baro*, *gromica*, *sztôłt*, *szur*.

1.6.4.

ZANIKNIÃCÉ ZWIARCÔ ÒB CZAS WËMÒWË SPÓŁZWÃKÙ *DZ*. ÙCHÒWANIÉ ARCHAJIZNOWI ARTIKÙLACJI SPÓŁZWÃKÙ *Z* W LEKSEMACH *ZWÓN*, *ZWÃK*.

Zanikniãcé zwiarcô òb czas wëmòwë zwiarto-szczelënowégò spółzwãkù *dz* i artikùlacjô w nym placu szczelënowégò zwãkù *z* to znanka tipicznô dlô lëteracczi kaszëbiznë leno w przëtrôfkù niechtërnëch leksemów. Proces nen zachôdô w nôgłosowi pòzycji w słowie: *zbón* i w jegò zdrobniałëch fòrmach *zbónk*, *zbónuszk*, a w westrzódgłosowëch pòzycjach w słowie *cëzy* i w pòchódnëch słowach: *cëzyńc*, *cëzożëwny*, *cëzołożëc*. W òglowòkaszëbsczim jãzëkù zaniechanié zwiãrcô nie zachôdô w taczich słowach, jak: *jidza*, *kądz* [wëm.: kąc], *miedza*, *młodze*, *nãdza*, *pieniądza*, *przãdza*, *ridz* [wëm.: ric], chòc proces ten w wëmienionëch wëżi leksemach je notérowóny w kaszëbsczich gwarach. Apartno nót bë bëło òmawiac leksemë, w jaczich pierwòszno nachôdôł sã spółzwãk *dź* (geneticzno pòchôdający ze sparłãczeniô **d* i przédnégò samòzwãkù), chtëren ùlégł na gruńce kaszëbszégò jãzëka procesowi kaszëbieniô, np.: *grãdzëc*, *kądzél*, *tidzéń*, *wãdzëdło*. W nëch słowach, w jaczich primarno wëstąpiwôł zwiarto-szczelënowi spółzwãk *dź*, chtëren pò przeprowadzenim depalatalizacji na kaszëbsczi òbéńdze przeszedł

w spółzwãk *dz*, proces zaniechaniô zwiarcô nie je przënôleżny lëteracczi kaszëbiznie; rozwiti w nëch słowach w pózdzészim cządze spółzwãk *z* je przirodny leno dlô niechtërnëch kaszëbsczich gwarów. Òsóbny bôczënk trzeba dac na słowò *dąsło*, w gwarach artikùłowóné téż jakno *ząsło*; w leksemie nym pierwòszno wëstąpiwôł mitczi spółzwãk *d*, chtëren systemòwò rozwijôł sã w spółzwãk *dź* i pòstãpno ùlégôł na gruńce kaszëbiznë scwardzeniu do pòstacë *dz*. Zmiana ta równak nie dokònała sã kònsekwentno, temù w lëteracczi kaszëbiznie mómë do ùczinkù z leksemã *dąsło*, ale w gwarach kaszëbsczich notérowónô je téż fòrma *dząsło* i fòrma z zaniechanim zwiarcô *ząsło* (Breza, Treder 1981, 27).

Proces zanikniãcô zwiarcô nie tikô sã słowa *zwón* i pòchódnëch òd niegò słowów: *zwónk*, *zwóneczk*, *zwónuszk*, *zwònic*, *zwònica*, *zwònnik*, jak téż leksemów *zwãk* i *zwãkòwi*. Są to archajiznowé realizacje, ùchòwóné na gruńce kaszëbszégò jãzëka z prasłowianiznë, ò jich archajiznowi przirodze zaswiôdcziwô ùchòwanié pierwòsznégò szczelënowégò zwãkù z w jinëch słowiańszczich jãzëkach, np. w rusczim jãzëkù mómë leksem *звон* ‘zwãk, bicé zwònu’, w serbsczim *зьоно* ‘dzwon’, w słoweńszczim *zwonec* ‘dzwon’. Tak tej wtórznô je tipicznô dlô niechtërnëch kaszëbsczich gwarów realizacjô nëch leksemów ze zwiarto-szczelënowim spółzwãkã *dz*. Zamiana szczelënë na zwiãrcé w wëmienionëch wëżi słowach je równak cëzô lëteracczi kaszëbiznie (Stieber 1972, 81-83).

1.6.5.

PROTETICZNÉ SPÓŁZWÃCZI

PROTETICZNÉ SPÓŁZWÃCZI (PROTEZË) to spółzwãczi, jaczé rozwiłë sã przed samòzwãkã w nôgłosu. Zjawiszcze protezów w kaszëbszczi lingwistice wparłãcziwô w se czile jãzëkòwëch procesów, w òsoblëwòscë: prejotacjã, przëdech, labializacjã, a téż òbjimô jiné przëmiôrë proteticznëch spółzwãków.

PROCES PREJOTACJI pòlégô na rozwicym sã w nôgłosowi pòzycji, colemało przed samòzwãkã *i*, rzadzy przed jinyma samòzwãkama, nieszlabizoùrobnégò półsamòzwãkù *j*. W lëteracczim kaszëbsczim jãzëkù prejotacjô je przirodnô leno dlô niewielnëch domôcëch kaszëbsczich

słowów, nôczãszczi glajda *j* pòkazywô sã przed samòzwãkã *i*, m.jin w leksemach.: *jic*, *jich*, *jidżelnica*, *jiglëca*, *jiglëna*, *jiglëwié*, *jiglnik*, *jiglôrz*, *jigła*, *jigra*, *jigrac*, *jigrzëcznô*, *jigrzëska*, *jikro*, *jimac sã*, *jimadło*, *jimë*, *jimiã*, *jimòsc*, *jimòwnik*, *jimòwny*, *jimra*, *jimroch*, *jimrochòwati*, *jimroszka*, *jimrotac*, *jimrotny*, *jinaczëc sã*, *jinaczi*, *jindze*, *jiny*, *jiscëc sã*, *jistniec*, *jistnienié*, *jistny*, *jistota*, *jistewny*, *jistwa*, *jizba*, *jizbiszcze*, *jizbòwi*, *jizdeba*, *jizdebny*, *zajimac*, mniészi zasyg mô pòkazywanié sã półsamòzwãkù *j* w pòzycji przed samòzwãkama *a*, *e*, np. w słowach: *jaż*, *jesz*, w gwarach kaszëbsczich prejotacjã pòtikô sã téż w jinëch przëmiôrach, np. w słowach *Jadóm*, *Jéwa*.

PRZËDECH w kaszëbiznie pòlégô na rozwicym sã w nôgłosu słowa, przed samòzwãkã, zwãcznégò spółzwãkù *h*. Proteticzny spółzwãk *h* pòkazywô sã w lëteracczim kaszëbsczim jãzëkù m.jin. w nôslédnëch słowach: *hòckac*, *hòpa*, *hòpkac*. Czasã mómë do ùczinkù z wëstąpiwanim etimòlogicznégò spółzwãkù *h*, chòc w kaszëbsczich gwarach pòtikóné są fòrmë, w jaczich wëeliminowóny òstôł nen spółzwãk, np.: (*h*)*arfa*, (*h*)*arfòwac*, (*h*)*armónika*, (*h*)*ermùs* 'skrzip pòlny; złi duch', (*H*)*él*, (*h*)*élsczi*. Nierôz w lëteracczim kaszëbsczim jãzëkù pòkazywają sã dwa wariantë słowa: *halac – alac*, *harbata – arbata*, *harbatny – arbatny*, *heltka – eltka*, tak tej przëdech je w nëch słowach marginalny.

Jeżlë chòdzy ò proces labializacji, to nie mdze òn tuwò òsóbno òmówiony, bò òstôł òn òpisóny w rozdzélu 1.5.1. Òkróm wëżi wëmienionëch przëmiôrów proteticzné spółzwãczi pòkazywają sã téż w jinëch słowach, òsoblëwò czãsto mómë do ùczinkù z proteticznym spółzwãkã *w*, pòjôwiającym sã przed rozmajitima samòzwãkama, np. w leksemach: *wieszczórka*, *wieszczerzëca*, *witro*, *witrznica*, *wôłtôrz*.

1.6.6.

ROZWIJ DÔWNËCH STRZÓDGŁOSOWËCH DWÙZWÃKÓW *EL*, *OR* NACHÔDAJĄCËCH SÃ W PÒZYCJI MIDZË DWÙMA SPÓŁZWÃKAMA

Dôwny strzódgłosowi dwùzwãk *el* nachôdający sã midzë dwùma spółzwãkama, òglowò w zôpadnosłowiańszczich jãzëkach, do jaczich przënôlégô téż kaszëbizna, rozwił sã na nen ôrt, że karno nëch zwãków ùległo procesowi przestawieniô (metatezë). Tak tej w terôczasnym kaszëbsczim jãzëkù colemało wëstąpiwô w negò ôrtu słowach, nachôdający sã midzë dwùma spółzwãkama, dwùzwãk *le*, np. *plewa*, *wlec*. W niechtërnëch przëmiôrach mògło w nëch słowach duńc do scesnieniô samòzwãkù *e* (czej bél òn dłudżi), tak tej mòżlëwé je téż karno *lé*, np. *mlécz*, *mléczarniô*, *mlécznik*, *mléczôk*, *mlékò*, *slédz*. Równak w kaszëbsczim jãzëkù czãscy nigle w pòlaszëznie to strzódgłosowé karno rozwiło sã w dwùzwãk *ło*, m.jin. w słowach: *młoc*, *młoleczka* ‘zôbawka dlô dzecy abò strëch na wróble’, *młolôk* ‘wietrznik, wietrzny młin’, *młoto* ‘tobaka pòsekónô, przërëchtowónô do młocô’, *płoc*, *pòmłoti*, *słodzëna* ‘śledziona’, *szłom* (w stôropòlaszëznie istniała téż fòrma: *szłom*), *wëpłoti*, *zemłoti*, *żłódz* (w pòlszczich dialektach téż *żłódź*), i szlachòwno jak w pòlaszëznie w słowach: *człowiek*, *człón*, *człónk*, *płowi*, *żłobic*, *żłób*.

Pierwòszné strzódgłosowé karno *or*, nachôdającé sã midzë dwùma spółzwãkama, w zapôdnosłowiańszczich jãzëkach, midzë chtërnyma je kaszëbszczi jãzëk, òglowò ùległo fòneticznémù procesowi przestôwczi i rozwiło sã w dwùzwãk *ro* (czasã dodôwkòwò ze zdłużenim samòzwãkù *o* do pòstacë *ó*), np. w słowach: *broda*, *bróna*, *droga*, *krowa*, *mrowic sã*, *mrowiszcze*, *mrówka*, *próg*, *prószëc*, *sroka*, *strona*, *wrona*, *wrota*, *wróbel*, *zôgroda*. Wëmienioné pòstacë słowów tipiczné są dlô lëteracczi kaszëbiznë i colemało wëstąpiwają téż w kaszëbsczich gwarach, równak w dialekce nordowim mòże pòtkac w przëwòłónëch leksemach dwùzwãk *ra* i pòwëższé słowa artikùłowóné są pòsobicą jakno: *barda*, *barna*, *darga*, *karwa*, *marwic sã*, *marwiszcze*, *marwa*, *parg*, *parszëc*, *sarka*, *starna*, *warna*, *warta* ‘w znaczenim: wiôldżé dwiérze, bróma’, *warbel*, *zôgarda*. Rozwij dwùzwãkù *or* nachôdającégò sã midzë dwùma spółzwãkama w dwùzwãk *ar* je tipiczny dlô pôłniowòsłowiańszczich jãzëków i dlô czeszczënë a słowacczënë, téż dlô wëmarłégò pòłabszczégò jãzëka i dialektów słowińszczich. Równak takô realizacjô, bierzącë za mòdło nordowé gwarë, przëjãła sã téż w niejednëch

słowach w lëteracczi kaszëbiznie, np. *bardawica*, *bardawiszcze*, *bardawka*, *bardawkòwati*, *charna* ‘trôwa’, *charnisti*, *charst* ‘lëché sano; òstrô trôwa’, *gard*, *karwina* ‘trzoda, na jaką skłôdają sã krowë, celãta i wòłë’, *karwińc* ‘pòl. nawóz krowi’, *parpac*, *parmiéń*, *parmiszk*, *pònarwa* ‘pòl. pędrak’, *skarniô*, *skarniszcze*, *smarglëna* ‘pòl. smrodynia, czeremcha’, *smargla*, *stôrniô* ‘bańtka, flądra’, *stôrnew*, *wągarda* ‘miedza, grańca pòla’, *zôparg* ‘pierszô z brzegù głãbiô w mòrzu’. Wtórznô hiperpòprawnô metateza zaszła téż w fòrmach *grósc*, *grónk*, chòc trzeba pòdsztrëchnąc, że pierwòszné są pòstacë nëch słowów taczé, jak *gark* i *gôrsc*, pòtikóné przede wszëtczim w westrzédnëch i pôłniowëch gwarach. Nót je téż dac bôczënk na słowò *starża*, w jaczim ùchòwała sã archajiznowô pòstac bez przestôwczi, ale z przejinaką samòzwãkù *o* w samòzwãk *a* (AJK, z XIII, 51-81; Breza, Treder 1981, 23-24).

1.7. SŁOWNY AKCENT

Dôwającë bôczënk na słowny akcent, w kaszëbsczim lëteracczim jãzëkù nót je wëapartnic dwie dërżéniowé akcentowé normë: normã nordowòkaszëbską i normã przënôleżną westrzédnym i pôłniowim Kaszëbóm. Te dwie jinaczące sã z pòzdrzatkù na akcent òbéńdë nie są wërazno i òstro rozgrańczoné. Na nordowëch Kaszëbach wëstąpiwô akcent rëszny (tj. nie sparłãczony z òkreslonym mòrfemã słowa) i swòbódny (tj. nie sparłãczony z òkresloną szlabizą słowa, np. ze szlabizą slédną czë przedslédną), zôs na westrzédnëch i pôłniowëch Kaszëbach pòwszechny je sztabilny akcent inicjalny (akcent nôgłosowi, tj. pôdający na pierszą szlabizã słowa). Nót je dac apartny bôczënk na artikùlacjã akcentowëch zestrojów: na òbéńdze pôłniowëch Kaszub (wëłącziwającë Zôbòrë) akcentowónô je nôgłosowô szlabiza słowa, równak pòd akcentã nachôdô sã téż proklitika, np. *do gardu*, *na pôłnié*, *na Kaszëbach*, *nie pamiãtóm*.

Kaszëbsczémù jãzëkòwi znóny je téż kòlumnowi akcent, dlô chtërnégò przirodné je ùtrzimanié stałi òdległoscë midzë szlabizą pòd akcentã a nôgłosową szlabizą słowa, np. *kazalnica*, *kazalnicë*, *kazalnicama*. Akcent kòlumnowi pòtikóny je na òbéńdze westrzédnëch i rzadzy nordowëch Kaszub.

Na zôbòrszczëznie doszło do rozkòscérzeniô sã akcentuacji przënôleżny pòlsczémù jãzëkòwi, hewòtno mómë na ny òbéńdze do ùczinkù z paroksytonicznym akcentã, pôdającym na drëgą szlabizã òd kùńca.

W kaszëbiznie akcentowanié słowa colemało parłãczi sã z mòcniészą wëmòwą szlabizë nachôdający sã pòd akcentã a rozcygnienim dérowaniô samòzwãkù, chtëren je akcentowóny. Takô artikùlacyjnô praktika, òsoblëwò notérowónô na òbéńdze nordowëch Kaszub, gdze akcent je barżi dinamiczny, prowadzy do redukcji samòzwãków, jaczé nie są akcentowóné, np. *kòszla*, *pierzna*, *pazrë*.

FLEKSJÔ

2.

Lëteracczi standard kaszëbsczi fleksji je terëczasno w kùńcowim stadium sztôłtowaniô sã. Fòrmùjącé sã pòczëcé kaszëbsczi jãzëkòwi normë parłãczi sã z brëkùnkã wëraznëch i jednoznaczënkòwëch deklinacjowëch i kòniugacjowëch kùnôszków i wëmôgô fùlnormalizacji w nym zasygù.

Terôczasno w kaszëbsczi fleksji widzec je jawerné pòrządkùjącé i ùprosceniowé tendencje. Z ùżiwónëch w kaszëbsczi mòwie i pisënkù równobieżnëch gwarowëch kùnôszków wëapartniwają sã ne nôbarżi ekspansywné i wërazné, jaczich znaczënk je ùmòcniony przez swiądné i pòwszédné ùżiwanié jich w kaszëbsczim lëteracczim pisënkù.

Òmówionô òstónie tuwò pasobicą fleksjô czasnika, jistnika, znankòwnika, wielnika, zamiona; òpisóné òstóną téż nieòtmieniwné partë mòwë.

2.1. SPÒDLOWÉ FLEKSYJNÉ PÒCHWÔTË

FLEKSJÔ (ZJINAKA) – to dzél gramaticzi, jaczi zajimô sã partama mòwë i òtmianą słowów. W òbrëmim zjinaczi wëapartniwô sã deklinacjã i kòniugacjã.

DEKLINACJÔ (MIONOWÔ FLEKSJÔ) – to òtmiana słowów przez przëpôdczi i lëczbë. Nié wszëtczé słowa pòdlégają deklinacji, ale leno: jistniczi, znankòwniczi, wielniczi, jistnikòwé, znankòwnikòwé i wielnikòwé zamiona, znankòwnikòwé mionoczasniczi,

KÒNIUGACJÔ (WERBALNÔ FLEKSJÔ) – tikô sã leno czasników i ni może ji òdnaszac do jinëch partów mòwë. W kaszëbsczim jãzëkù je to òtmiana czasników przez òsobë, lëczbë, czasë, tribë, stronë.

TÉMA SŁOWA – je to nen dzél słowa, jaczi nie je przedmiotã òtmianë. Téma słowa wskôzywô na jegò znaczënk.

FLEKSYJNY KÙNÔSZK – nen dzél słowa, jaczi je na jegò kùńcu i pòdlégô òtmianie. Skùtkã deklinacji abò kòniugacji je zmiana kùnôszka. Zadanim kùnôszka je téż wskôzywanié syntakticzny fùnkcji słowa w zdanim.

2.2. PRAWIDŁA KLASYFIKÒWANIÔ SŁOWÓW DO PARTÓW MÒWË

W kaszëbsczim jãzëkù może wëapartnic dzesãc partów mòwë: jistnik, czasnik, znankòwnik, wielnik, zamiono, przëczasnik, przëmiono, wiążëna, partikla i krziknik.

Cobë przënôleżno przëdzelec słowò do pasownégò partu mòwë, nót je nôprzódka zastanowic sã, czë słowò to może òtmienic, czë je òno nieòtmieniwné. Dokònywô sã pòdzélu na partë mòwë òtmieniwné, taczé jak: jistnik, czasnik, znankòwnik, wielnik, zamiono, i nieòtmieniwné, tj.: przëczasnik, przëmiono, wiążëna, partikla, krziknik. Jeżlë mómë do ùczinkù z òtmieniwnym słowã, trzeba dac òdpòwiesc, jaczé fleksyjné

kategórie są mù przënôleżné, tzn. przez co sã òno òtmieniwô: przez lëczbë, òsobë, ôrtë, czasë, stronë, tribë abò przëpôdczi. Wôżnô je téż sprawa, na jaczé pëtanié słowò òdpòwiôdô, np. jistnik mdze òdpòwiôdôł na pëtania *chto*?, *co*?, a czasnik mdze òdpòwiôdôł na pëtanié *co robi*? Nót je téż zastanowic sã, co za pòmòcą gwësnégò słowa mòżemë nazwac, np. czasnik nazéwô aktiwnoscë; jistnik nazéwô zachë, zjawiszcza, stanë; znankòwnik nazéwô znanczi. Niżi pòsobicą òstóną òbgôdóné wszëtczé partë mòwë, w pierszi rédze te òtmieniwné, a pòtemù nieòtmieniwné.

2.3. CZASNIK

CZASNIK – je partã mòwë òznôczającym aktiwnosc abò stan. Òdpòwiôdô na pëtania: co robi?, co sã z nim dzeje?, w jaczim je stanie? Je samòstójnym partã mòwë; w zdanim mô fùnkcjã òrzeczeniô. Czasnik òtmieniwô sã przez: òsobë, lëczbë, czasë, ôrtë, ùstawë, tribë.

2.3.1.

ÒSOBÒWÉ FÒRMË CZASNIKA A FÒRMË INFINITIWÙ. ÒTMIANA CZASNIKÓW PRZEZ ÒSOBË I LËCZBË W TERNYM CZASU

INFINITIW – to czasnikòwô fòrma, jakô ni mô òkreslony fòrmë òsobë, lëczbë, czasu, ôrtu, ùstawù czë tribù. Je to spòdlowô fòrma czasnika, jakô rzôdkò wëstąpiwô samòstójno w zdanim. W kaszëbsczim jãzëkù fòrmë infinitiwù zakùńczoné są na *-c*, np. *robic*, *słëchac*, *rozmiec*, *grac*.

ÒSOBÒWÔ FÒRMA CZASNIKA – òznôczô tã fòrmã czasnika, chtërna òstała pòddónô òtmianie. Z òsobòwima fòrmama mómë do ùczinkù, czej czasnik òtmienimë przez òsobë, , np. *widzã*, *widzy*, *sedzysz*, *nëkómë*.

W kaszëbiznie wëapartniwô sã sétmë òsobów czasnika, trzë w pòjedinczny lëczbie, trzë we wielny lëczbie i pòczestną fòrmã.

POJEDINCZNÔ LËCZBA	WIELNÔ LËCZBA
1. jô	1. më
2. të	2. wa
3. òn, òna, òno	3. òni, òne
Wë	

KÒNIUGACJÔ – to òtmiana czasnika przez òsobë, lëczbë, czasë, ôrtë, ùstawë, tribë.

W kaszëbsczim jãzëkù wëapartniwô sã sztërë kòniugacjowé mòdła òtmianë. Spòdlim pòdzélu na kòniugacje w kaszëbsczim jãzëkù je fòrma 1. i 2. òsobë pòjedinczny lëczbë ternégò czasu:

- **KÒNIUGACJÔ I** *-ã*, *-esz* (*wiozã*, *wiezesz*)
- **KÒNIUGACJÔ II** *-ã -isz* (*robiã*, *robisz*)
- **KÒNIUGACJÔ III** *-óm -ôsz* (*gróm*, *grôsz*)
- **KÒNIUGACJÔ IV** *-ém -ész* (*wiém*, *wiész*)

ÒTMIANA CZASNIKA PRZEZ ÒSOBË I LËCZBË W TERNYM CZASU:

KÒNIUGACJÔ I *-ã*, *-esz*

wiezc

1. jô *wiez-ã*	1. më *wiez-emë*
2. të *wiez-esz*	2. wa *wiez-eta*
3. òn, òna, òno *wiez-e*	3. òni, òne *wioz-ą*
Wë *wiez-ece*	

KÒNIUGACJÔ II *-ã*, *-isz*

robic

1. jô *robi-ã*	1. më *rob-imë*
2. të *rob-isz*	2. wa *rob-ita*
3. òn, òna, òno *rob-i*	3. òni, òne *robi-ą*
Wë *rob-ice*	

KÒNIUGACJÔ III *-óm, -ôsz*

grac

1. jô *gr-óm*	1. më *gr-ómë*
2. të *gr-ôsz*	2. wa *gr-ôta*
3. òn, òna, òno *gr-ô*	3. òni, òne *gr-ają*

Wë *gr-ôce*

1. jô *gr-ajã*	1. më *gr-ajemë*
2. të *gr-ajesz*	2. wa *gr-ajeta*
3. òn, òna, òno *gr-aje*	3. òni, òne *gr-ają*

Wë *gr-ajece*

KÒNIUGACJÔ IV *-ém, -ész*

wiedzec

1. jô *wi-ém*	1. më *wi-émë*
2. të *wi-ész*	2. wa *wi-éta*
3. òn, òna, òno *wi-é*	3. òni, òne *wi-edzą*

Wë *wi-éce*

ÒSOBÒWÉ FÒRMË CZASNIKA BËC

Apartno nót je òmawiac òtmianã czasnika *bëc*, w jaczi w ternym czasu ùchòwałë sã archajiznowé fòrmë:

bëc

1. jô *jem*	1. më *jesmë*
2. të *jes*	2. wa *jesta*
3. òn, òna, òno *je*	3. òni, òne *są*

Wë *jesce*

2.3.2.

ÙSZŁÉ CZASË I ZAÙSZŁI CZAS

ÙSZŁI CZAS – je gramaticzną kategórią czasnika, jakô òdnosziwô sã do aktiwnosców i zdarzeniów, chtërne dokònywałë sã chùdzy negò sztótu, w jaczim sã ò nich gôdô.

ÙSZŁÉ CZASË W KASZËBIZNIE

W kaszëbsczim jãzëkù ni ma ùszłégò prostégò czasu z rësznyma kùnôszkama, za to kaszëbiznie przënôleżné są sztërë ôrtë ùszłégò zesadzonégò czasu (Breza, Treder 1981, 133-134; Treder, red. 2006, 42-43), a téż fòrmë zaùszłëgò czasu.

Wëapartniwô sã nôslédné ùszłé zesadzoné czasë:

I. **ARCHAJIZNOWI ÙSZŁI CZAS** – je zesadzony z òsòbòwi fòrmë wëpòmòżnégò słowa *bëc* (*jem*, *jes*, *je*, *jesmë*, *jesta*, *są*, *jesce*) i czasnikòwi fòrmë ùszłégò czasu zakùńczony na *-ł*; personowé zamiono nie je tuwò mùszebné:

pisac

1. (*jô*) *jem pisôł*
   (*jô*) *jem pisa*(*ła*)
2. (*të*) *jes pisôł*
   (*të*) *jes pisa*(*ła*)
3. (*òn*) *je pisôł*
   (*òna*) *je pisa*(*ła*)
   (*òno*) *je pisało*

   (*Wë*) *jesce piselë*

1. (*më*) *jesmë piselë*
   (*më*) *jesmë pisałë*
   (*ma*) *jesma pisa*(*ła*)
2. (*wa*) *jesta piselë*
   (*wa*) *jesta pisałë*
   (*wa*) *jesta pisa*(*ła*)
3. (*òni*) *są piselë*
   (*òne*) *są pisałë*

II. **ÙSZŁI CZAS ZESADZONY Z MÙSZEBNÉGÒ PERSONOWÉGÒ ZAMIONA I CZASNIKÒWI FÒRMË ÙSZŁÉGÒ CZASU ZAKÙŃCZONY NA *-Ł*:**

pisac

1. *jô pisôł*
   jô pisa(ła)
2. *të pisôł*
   të pisa(ła)
3. *òn pisôł*
   òna pisa(ła)
   òno pisało

Wë piselë

1. *më piselë*
   më pisałë
   ma pisa(ła)
2. *wa piselë*
   wa pisałë
   wa pisa(ła)
3. *òni piselë*
   òne pisałë

III. **ÒPISOWÉ FÒRMË ZESADZONÉ Z WËPÒMÒŻNÉGÒ SŁOWA *MIEC* I FÒRMË ZNANKÒWNIKÒWÉGÒ MIONOCZASNIKA ZAKÙŃCZONY NA *-N-*, *-T-*:**

pisac

1. (*jô*) *móm pisóné*
2. (*të*) *môsz pisóné*
3. (*òn*, *òna*, *òno*) *mô pisóné*

(*Wë*) *môce pisóné*

1. (*më*) *mómë pisóné*
2. (*wa*) *môta pisóné*
3. (*òni*) *mają pisóné*

IV. **KÒNSTRUKCJE ZESADZONÉ Z CZASNIKÒWI FÒRMË ÙSZŁÉGÒ CZASU ZAKÙŃCZONY NA *-Ł* I DODÓNÉGÒ SŁOWA *ŻEM*, *ŻES*, *ŻESMË*, *ŻESTA*, *ŻESCE***; personowé zamiono nie je tuwò mùszebné; fòrmë tegò czasu nie są ùżiwóné w 3. òsobie pòjedinczny i wielny lëczbë; (te fòrmë dostałë sã do kaszëbsczégò jãzëka pòd cëskã kòcewsczégò dialektu):

pisac

1. (*jô*) *żem pisôł*	1. (*më*) *żesmë piselë*
(*jô*) *żem pisa*(*ła*)	(*më*) *żesmë pisałë*
	(*ma*) *żesma pisa*(*ła*)
2. (*të*) *żes pisôł*	2. (*wa*) *żesta piselë*
(*të*) *żes pisa*(*ła*)	(*wa*) *żesta pisałë*
	(*wa*) *żesta pisa*(*ła*)
3. *òn pisôł*	3. *òni pisëlë*
òna pisa(*ła*)	*òne pisałë*
òno pisało	
(*Wë*) *żesce piselë*	

ZAÙSZŁI CZAS

Òkróm ùszłëch czasów wëapartniwô sã w kaszëbsczim jãzëkù zaùszłi czas; czas nen ùchòwôł sã w kaszëbiznie do dzysdnia, le je to fòrma w copanim sã. Zaùszłi czas je ùżiwóny, jeżlë mómë do ùczinkù z dwùma dokònywającyma sã pò sobie aktiwnoscama; czas nen wskôzëje na pòprzédnosc òpisywóny aktiwnoscë. Je òn zesadzonym czasã i mòże bëc ùsôdzóny na czile ôrtów:

1. zaùszłi czas, jaczi skłôdô sã z òsòbòwi fòrmë wëpòmòżnégò słowa *bëc* w ùszłim czasu (*bél*, *bëła*, *bëło*, *bëlë*, *bëłë*), czasnikòwi fòrmë ùszłégò czasu zakùńczony na *-ł* i fòrmë wëpòmòżnégò słowa *bëc* w ternym czasu; personowé zamiono nie je mùszebné, chòc mòże bëc òno ùżiwóné w môl fòrmów: *jem*, *jes*, *jesmë*, *jesta*:

pisac

1. (*jô*) *jem bél pisôł*	1. (*më*) *jesmë bëlë piselë*
(*jô*) *jem bëła pisa*(*ła*)	(*më*) *jesmë bëłë pisałë*
	(*ma*) *jesma bëła pisa*(*ła*)
2. (*të*) *jes bél pisôł*	2. (*wa*) *jesta bëlë piselë*
(*të*) *jes bëła pisa*(*ła*)	(*wa*) *jesta bëłë pisałë*
	(*wa*) *jesta bëła pisa*(*ła*)
3. (*òn*) *bél pisôł*	3. *òni bëlë piselë*
(*òna*) *bëła pisa*(*ła*)	*òne bëłë pisałë*

(*òno*) *bëło pisało*

(*Wë*) *jesce bëlë piselë*

II. zaùszli czas, jaczi skłôdô sã z òsòbòwi fòrmë wëpòmòżnégò słowa *bëc* w ùszłim czasu (*bél*, *bëła*, *bëło*, *bëlë*, *bëłë*), fòrmë znankòwnikòwégò mionoczasnika zakùńczony na *-n-*, *-t-* i fòrmë personowégò zamiona:

jic

1. *jô bél jidzony*
   jô bëła jidzonô
2. *të bél jidzony*
   të bëła jidzonô
3. *òn bél jidzony*
   óna bëła jidzonô
   òno bëło jidzoné

Wë bëlë jidzony

1. *më bëlë jidzony*
   më bëłë jidzoné
2. *wa bëlë jidzony*
   wa bëłë jidzoné
3. *òni bëlë jidzony*
   òne bëłë jidzoné

III. zaùszli czas, jaczi skłôdô sã z òsòbòwi fòrmë wëpòmòżnégò słowa *miec* w ùszłim czasu (*miôł*, *mia*(*ła*), *miało*, *mielë*, *miałë*), fòrmë znankòwnikòwégò mionoczasnika zakùńczony na *-n-*, *-t-* i fòrmë òsobòwégò zamiona:

pisac

1. *jô miôł pisóné*
   jô mia(*ła*) *pisóné*
2. *të miôł pisóné*
   të mia(*ła*) *pisóné*
3. *òn miôł pisóné*
   òna mia(*ła*) *pisóné*
   òno miało pisóné

Wë mielë pisóné

1. *më mielë pisóné*
   më miałë pisóné
   ma mia(*ła*) *pisóné*
2. *wa mielë pisóné*
   wa miałë pisóné
   wa mia(*ła*) *pisóné*
3. *òni mielë pisóné*
   òne miałë pisóné

Bôczënkù wëmôgają fòrmë 1. òsobë wielny lëczbë taczé, jak np.: (*ma*) *jesma pisa*(*ła*), *ma pisa*(*ła*), (*ma*) *żesma pisa*(*ła*), (*ma*) *jesma bëła pisa*(*ła*), *ma bëła jidzony*, *ma miała pisóné* – są to fòrmë, jaczé przódë bëłë ùżiwóné leno w òtniesenim do dwùch òsobów abò dwùch jinëch subiektów. Szlachòwno znaczënk dëbeltnotë miałë fòrmë 2. osobë wielny lëczbë ôrtu: (*wa*) *jesta pisa*(*ła*), (*wa*) *pisa*(*ła*), (*wa*) *żesta pisa*(*ła*), (*wa*) *jesta bëła pisa*(*ła*), *wa mia*(*ła*) *pisóné*. Dzysdnia tak znaczënk zamiona *ma*, jak téż znaczënk wëżi przëwòłónëch kònstrukcjów, rozkòscérził sã téż na wielną lëczbã. Równak bédëje sã, cobë ùżëwac jich w znaczenim dôwny dëbeltny lëczbë. Pasowné fòrmë mòże ùsadzëc mést we wszëtczich czasach, równak w ùszłëch czasach są òne nôbarżi pòwszechné.

2.3.3.

PRZIŃDNÉ CZASË W KASZËBSCZIM JĀZËKÙ

PRZIŃDNY CZAS – je gramaticzną kategórią czasnika, jakô òdnosziwô sã do aktiwnosców i zdarzeniów, chtërne bãdą dokònywałë sã pòzdze negò sztótu, w jaczim sã ò nich gôdô.

W kaszëbiznie wëapartniwô sã prziędny prosti czas i prziędny zesadzony czas.

1. **PRZIŃDNY PROSTI CZAS** – je ùrôbióny blós dlô dokònónëch czasników; kùnôszczi prziędnégò prostégò czasu są taczé samé jak kùnôszczi ternégò czasu; personowé zamiono nie je tuwò mùszebné:

pisac

1. (*jô*) *napiszã*	1. (*më*) *napiszemë*
2. (*të*) *napiszesz*	2. (*wa*) *napiszeta*
3. (*òn*) *napisze*	3. (*òni*) *napiszą*
(*òna*) *napisze*	(*òne*) *napiszą*
(*òno*) *napisze*	
(*Wë*) *napiszece*	

NÓT JE DAC BÔCZËNK NA NIEREGÙLARNÉ FÒRMË PRZIŃDNÉGÒ PROSTÉGÒ CZASU CZASNIKA *JIC*:

jic

1. (*jô*) *pùdã*
2. (*të*) *pùdzesz*
3. (*òn*) *pùdze*
   (*òna*) *pùdze*
   (*òno*) *pùdze*

(*Wë*) *pùdzece*

1. (*më*) *pùdzemë*
2. (*wa*) *pùdzeta*
3. (*òni*) *pùdą*
   (*òne*) *pùdą*

CZASNIK *BËC* W PRZIŃDNYM PROSTIM CZASU MÒŻE MIEC TRZË ZESTÔWCZI ÒSOBÒWËCH FÒRMÓW:

bëc

1. (*jô*) *bãdã*
2. (*të*) *bãdzesz*
3. (*òn*) *bãdze*
   (*òna*) *bãdze*
   (*òno*) *bãdze*

(*Wë*) *bãdzece*

1. (*më*) *bãdzemë*
2. (*wa*) *bãdzeta*
3. (*òni*) *bãdą*
   (*òne*) *bãdą*

1. (*jô*) *bądã*
2. (*të*) *bądzesz*
3. (*òn*) *bądze*
   (*òna*) *bądze*
   (*òno*) *bądze*

(*Wë*) *bądzece*

1. (*më*) *bądzemë*
2. (*wa*) *bądzeta*
3. (*òni*) *bądą*
   (*òne*) *bądą*

1. (*jô*) *mdã*	1. (*më*) *mdzemë*
2. (*të*) *mdzesz*	2. (*wa*) *mdzeta*
3. (*òn*) *mdze*	3. (*òni*) *mdą*
(*òna*) *mdze*	(*òne*) *mdą*
(*òno*) *mdze*	
(*Wë*) *mdzece*	

II. PRZIŃDNY ZESADZONY CZAS – je ùrôbióny blós dlô dokònónëch czasników; fòrmë negò czasu może twòrzëc na dwa spòsobë:

a) przińdny czas zesadzony z òsòbòwi fòrmë wëpòmòżnégò słowa *bëc* w przińdnym czasu i czasnikòwi fòrmë ùszłégò czasu zakùńczony na *-ł*; personowé zamiono nie je tuwò mùszebné:

pisac

1. (*jô*) *bãdã pisôł*	1. (*më*) *bãdzemë piselë*
(*jô*) *bãdã pisa*(*ła*)	(*më*) *bãdzemë pisałë*
	(*ma*) *bãdzema pisa*(*ła*)
2. (*të*) *bãdzesz pisôł*	2. (*wa*) *bãdzeta piselë*
(*të*) *bãdzesz pisa*(*ła*)	(*wa*) *bãdzeta pisałë*
	(*wa*) *bãdzeta pisa*(*ła*)
3. (*òn*) *bãdze pisôł*	3. (*òni*) *bãdą piselë*
(*òna*) *bãdze pisa*(*ła*)	(*òne*) *bãdą pisałë*
(*òno*) *bãdze pisało*	
(*Wë*) *bãdzece piselë*	

b) przińdny czas zesadzony z òsòbòwi fòrmë wëpòmòżnégò słowa *bëc* w przińdnym czasu i fòrmë infinitiwù; personowé zamiono nie je tuwò mùszebné:

pisac

1. (*jô*) *bãdã pisac*	1. (*më*) *bãdzemë pisac*
2. (*të*) *bãdzesz pisac*	2. (*wa*) *bãdzeta pisac*
3. (*òn*) *bãdze pisac*	3. (*òni*) *bãdą pisac*

(*òna*) *bãdze pisac* (*òne*) *bãdą pisac*
(*òno*) *bãdze pisac*

(*Më*) *bãdzece pisac*

W przińdnym zesadzonym czasu wëpòmòżné słowò *bëc* może òstac ùżëté téż wedle pòòstałëch dwùch mòdłów òtmianë, tj. jakno: *bądã*, *bądzesz*, *bądze*, *bądzemë*, *bądzeta*, *bądą*, *bądzece*; abò: *mdã*, *mdzesz*, *mdze*, *mdzemë*, *mdzeta*, *mdą*, *mdzece*.

2.3.4.

NÔDŻIBË: ÒZNAJMÒWNIK, ROZKAZOWNIK, ZASTRZÉGÒWNIK

NÔDŻIB – to gramaticznô kategóriô czasnika, jakô dôwô mòżlëwòtã wërażeniô ùprocëmnieniów gôdającégò do tegò, ò czim òn gôdô.

W kaszëbsczim jãzëkù wëapartniwô sã trzë nôdżibë:
- òznajmùjący nôdżib,
- rozkazëjący nôdżib,
- zastrzégòwi nôdżib.

ÒZNAJMÙJĄCY NÔDŻIB (ÒZNAJMÒWNIK) – wërôżô neùtralné ùprocëmnienia gôdającégò do tegò, ò czim òn gôdô. W òznajmòwnikù mòżna ùżëwac fòrmów we wszëtczich czasach; òkróm tegò ni ma apartnëch znanków wskôzëjącëch na kategóriã òznajmùjącégò nôdżibù.

Przëmiôrë zdaniów w òznajmùjącym nôdżibie: *Zbiéróm malënë*. *Zajc nëkôł przez łąkã*. *Zapôlisz swiéczkã*.

ROZKAZËJĄCY NÔDŻIB (ROZKAZOWNIK) – wërôżô pòlét wëkònaniô jaczis aktiwnoscë; mòże miec fòrmã rozkazu, żądaniô, żëczbë abò prosbë.

Fòrmë rozkazownika dlô 2. òsobë pòjedinczny lëczbë twòrzi sã na czile ôrtów:

a) rozkazownik z archajiznowima kùnôszkama: *-ë* (pò cwiardëch spółzwãkach), np.: *grochòcë*!, *-i* (pò mitczich spółzwãkach), np.: *mërgni*!;
b) rozkazownik z kùnôszkã *-ø* (ùżiwóny równobieżno do rozkazownika z archajiznowim kùnôszkã), np.: *grochòc*!;
c) Jeżlë zestawic kòl sebie fòrmë z archajiznowima kùnôszkama rozkazownika i rozkazownika z kùnôszkã *-ø*, colemało mdzemë miec do ùczinkù z alternacjama: *o*/*ó*, np.: *robi*! / *rób*!; *a*/*ô*, np.: *każë*! / *kôż*!; *ã*/*ą*, np.: *trãbi*! / *trąb*!.
d) rozkazownik z kùnôszkã *-ôj* – òdnôszô sã do czasników III kòniugacji *-óm*, *-ôsz*, np.: *grôj*!, *spiewôj*!;
e) rozkazownik zakùńczony spółzwãkã *-j*: *lej*!, *pluj*!;
f) nieregùlarną fòrmã mô rozkazownik òd czasnika *jic*: *pòj*!, *biéj*! abò *biôj*!

Fòrmë rozkazownika w 1. i 2. òsobie wielny lëczbë i pòczestną fòrmą rozkazownika twòrzi sã przez dodanié do fòrmë rozkazownika w 2. òsobie pòjedinczny lëczbë pasownëch òsobòwëch kùnôszków:

- rozkazownik dlô 1. òsobë wielny lëczbë: *-më*, np.: *grochòcëmë*!, *mërgnimë*!, *lejmë*!;
- rozkazownik dlô 2. òsobë wielny lëczbë: *-ta*, np.: *grochòcëta*!, *mërgnita*!, *lejta*!;
- pòczestnô fòrma rozkazownika: *-ce*, np.: *grochòcëce*!, *mërgnice*!, *lejce*!

Archajiznowé fòrmë rozkazownika, przënôleżné nordowi kaszëbiznie, w przëtrôfkù niechtërnëch czasników jinaczą sã òd pasownëch fòrmów òznajmùjącégò nôdżibù leno môlã akcentu: *mërgnimë*!, *mërgnita*!, *mërgnice*! – w rozkazëjącym nôdżibie; *mërgnimë*!, *mërgnita*!, *mërgnice*! – w òznajmùjącym nadżibie.

Fòrmë rozkazownika dlô 3. òsobë pòjedinczny lëczbë i dlô 3. òsobë wielny lëczbë twòrzi sã òpisowò przez dodanié partiklë *niech*: *niech grochòce*!, *niech mërgnie*!, *niech leje*!, *niech grochòcą*!, *niech mërgną*!, *niech leją*!.

ZASTRZÉGÒWI NÔDŻIB (ZASTRZÉGÒWNIK) – wërôżô zastrzégòwòsc abò domëslënk. Zastrzégòwnik je zesadzony z mùszebnégò òsobòwégò zamiona, partiklë *bë* i czasnikòwi fòrmë ùszłégò czasu zakùńczony na *-ł*:

pisac

1. *jô bë pisôł* *jô bë pisa(ła)*	1. *më bë piselë* *më bë pisałë* *ma bë pisa(ła)*
2. *të bë pisôł* *të bë pisa(ła)*	2. *wa bë piselë* *wa bë pisałë* *wa bë pisa(ła)*
3. *òn bë pisôł* *òna bë pisa(ła)* *òno bë pisało*	3. *òni bë pisëlë* *òne bë pisałë*
Wë bë piselë	

W kaszëbsczich gwarach mòże pòtkac fòrmë zastrzégòwnika zesadzonégò z partiklë *bë* z dodónym do ni òsobòwim kùnôszkã i czasnikòwi fòrmë ùszłégò czasu zakùńczony na *-ł*, np.: *jô bëm pisôł*. W lëteracczi kaszëbiznie równak bédëje sã ùżiwanié zastrzégòwnika zesadzonégò z mùszebnégò òsobòwégò zamiona, partiklë *bë* bez rësznëch òsobòwëch kùnôszków i czasnikòwi fòrmë ùszłégò czasu zakùńczony na *-ł*.

2.3.5.

ÙSTÔW CZASNIKA

ÙSTÔW – je gramaticzną kategórią czasnika, jaczi fùnkcją je wërôżanié ùprocëmnieniô midzë subiektã, chtëren wëkònywô aktiwnosc, a òbiektã ny czinnoscë.

W kaszëbsczim jãzëkù wëapartniwô sã trzë ùstawë:

- **ÒDSEBNY ÙSTÔW** – subiekt òznôczô wëkònawcã aktiwnoscë, a dofùlowanié – òznôczô òbiekt aktiwnoscë, np.: *Adóm pije kómpòt*. *Adóm wëpił kómpòt*. *Dzeckò mëje szczërza*.
- **NASEBNY ÙSTÔW** – subiekt je òbiektã aktiwnoscë, a dofùlowanié òznôczô wëkònawcã aktiwnoscë, np.: *Kómpòt je piti przez Adama*. *Kómpòt òstôł wëpiti przez Adama*. *Szczirz je mëti przez dzeckò*.

- **DOSEBNY ÙSTÔW** – subiekt je tak wëkònawcą aktiwnoscë, jak téż ji òbiektã, np.: *Szczirz sã mëje*.

Kònstruòwanié òdsebnégò, nasebnégò i dosebnégò ùstawù:

- **ÒDSEBNY ÙSTÔW**: mùszebnô je òsobòwô fòrma czasnika, chtëren nie je nôwrotnym czasnikã;
- **NASEBNY ÙSTÔW**: je twòrzony za pòmòcą òsobòwi fòrmë czasnika *bëc*, *bëwac*, *òstac* abò *òstawac* i znankòwnikòwégò pasywnégò mionoczasnika;
- **DOSEBNY ÙSTÔW**: je ùsôdzóny za pòmòcą òsobòwi fòrmë czasnika i nôwrotnégò zamiona *sã*.

W kaszëbsczim jãzëkù nie òbòwiązëje regla, że nasebny ùstôw mòże bëc ùrôbióny leno òd przechódnëch czasników. Na skùtk interferencjów miemczëznë je mòżlëwé w kaszëbiznié ùsôdzanié nasebnégò ùstawù òd niechtërnëch nieprzechódnëch czasników, np.: *Jô jem wëjachóny*. *Òna je jidzonô*. (Breza, Treder 1981, 134).

2.3.6.

ASPEKT

ASPEKT – je gramaticzną kategórią czasnika, jakô wërôżô to, czë je to czasnik dokònóny, czë niedokònóny. Czasnik nie òtmieniwô sã przez aspektë, ale aspekt je znanką przëpisóną do gwësnégò czasnika.

DOKÒNÓNY CZASNIK – òznôczô aktiwnosc, chtërna òstała ju zakùńczonô i wëkònónô abò jakô òstónie ùkùńczonô w przińdnoce. Czasnik dokònóny mòże bëc ùżëti leno w ùszłim czasu i w przińdnym czasu, a ni mô ternégò czasu. Dokònóné czasniczi mògą miec leno prosti przińdny czas, nie dô sã dlô nich ùtwòrzëc zesadzonégò przińdnégò czasu. Wiele dokònónëch czasników zamikô w se prefiks, np.: *przeczëtac*, *wëjachac*, *zaspiewac*, *dopisac*, chòc są téż bezprefiksowé dokònóné czasniczi, np.: *kùpic*, *wzyc*, *rzeknąc*.

NIEDOKÒNÓNY CZASNIK – òznôczô aktiwnosc, jakô dérëje abò jakô pòwtôrzô sã w przińdnoce. Niedokònóné czasniczi są colemało bezprefiksalné, np.: *czëtac*, *robic*, *nëkac*, *warzëc*. Czasã mòżlëwé są fòrmë niedokònónëch czasników z prefiksã, np.: *wëchòdzëc*, *dolatëwac*, chòc nót je dac bôczënk, że dokònónyma równoznaczënama nëch prefiksalnëch niedokònónëch czasników są téż fòrmë z prefiksã. Znanką niedokònónëch czasników je to, że mòże òd nich ùtwòrzëc leno fòrmë zesadzonégò przińdnégò czasu, np.: *bãdã czëta*, *bãdã grac*, a nie je mòżlëwé ùsadzenié fòrmów prostégò przińdnégò czasu.

ASPEKTOWÉ PÔRË: colemało mòżemë wëapartnic pôrë czasników niedokònónëch i dokònónëch, np.: *skakac – skòczëc*, *robic – zrobic*, *spiewac – zaspiewac*, *pisac – napisac*, *grac – zagrac*, *kùpic – kùpiwac*.

2.3.7.

MIONOCZASNICZI

Przëczasnikòwé mionoczasniczi czësto nie są znóné gôdóny kaszëbiznie, ale są òne ùżiwóné przez aùtorów w tekstach pisónëch. Za to znankòwnikòwé mionoczasniczi mòże pòtkac tak w gôdónym, jak téż w pisónym kaszëbsczim jãzëkù.

ZNANKÒWNIKÒWI PASYWNY MIONOCZASNIK ùsôdzô sã òd czasnika colemało przez dodanié sufiksów *-ti*, *-ny*, *-ony* (*-òny*), *-óny*, np.: *ùmëti*, *zmùszony*, *wënëkóny*. Równak w zasygù kaszëbsczich znankòwnikòwëch pasywnëch mionoczasników mieszczą sã téż dôwné znankòwnikòwé ùszłé aktiwné mionoczasniczi zakùńczoné na *-ł*, np.: *żeniałi*, *zmòkłi*, *zjadłi*, *zamkłi*, *òtemkłi*, *wëpragłi*. Znankòwnikòwi pasywny mionoczasnik szlachòwno jak znankòwnik òtmieniwô sã przez przëpôdczi, lëczbë i ôrtë.

ZNANKÒWNIKÒWI AKTIWNY MIONOCZASNIK je ùrôbióny òd czasnika przez dodanié sufiksu *-ący*, np.: p*iszący*, *gôdający*, *zdrzący*, *wëzérający*. Tak jak znankòwnik, tak téż znankòwnikòwi aktiwny mionoczasnik òtmieniwô sã przez przëpôdczi, ôrtë i lëczbë. W gôdóny kaszëbiznie

fòrma ta je czasã ùżiwônô, chòc tak w gôdónëch, jak téż w pisónëch tekstach pòwszechniészô je fòrma òpisowô. W môl fòrmów ze znankòwnikòwim aktiwnym mionoczasnikã tipù: *czëtającô białka*, *jadący knôp* czë *bawiącé sã dzeckò*, czãscy pòtikô sã òpisowé fòrmë tipù: *białka*, *co czëtô* abò *białka*, *jakô czëtô*; *knôp*, *co jedze* abò *knôp*, *jaczi jedze*; *dzeckò*, *co sã bawi* abò dzeckò, *jaczé sã bawi*; na mòdło kònstrukcjów pòlsczich w môl fòrmów ze znankòwnikòwim aktiwnym mionoczasnikã ùżiwô sã téż corôz czãscy fòrmów tipù: *białka*, *chtërna czëtô; knôp*, *chtëren jedze; dzeckò*, *chtërno sã bawi*.

PRZËCZASNIKÒWI TERÔCZASNY MIONOCZASNIK – je twòrzony òd czasnika przez doparłączenié sufiksu *-ącë*, np.: *jidącë*, *leżącë*, *nëkającë*, *niosącë*, *łiszczącë*. Leno òd niedokònónëch czasników je mòżlëwé ùsadzenié przëczasnikòwëch terôczasnëch mionoczasników. Fòrma ta szlachòwno jak przëczasnik je nieòtmieniwnô.

PRZËCZASNIKÒWI ÙPRZÉDNY MIONOCZASNIK – je ùrôbióny òd czasnika przez dodanié sufiksów *-łszë*, *-wszë*, np.: *wszedłszë*, *zaspiéwawszë*, *kùpiwszë*, *zrobiwszë*. Fòrmã tã mòże ùsadzëc leno òd dokònónëch czasników. Przëczasnikòwi ùprzédny mionoczasnik nie òtmieniwô sã.

2.4. JISTNIK

JISTNIK – je fùlznaczënkòwim partã mòwë, jaczi òznôczô òsobã, rzecz, stón abò abstrakcyjny pòchwôt. W zdanim jistnik mòże miec fùnkcjã subiektu, dofùlowaniô, przëdôwkù, òkòlnika abò òrzecznika w mionowim predikace.

2.4.1.

KLASYFIKACJÔ JISTNIKÓW Z PÒZDRZATKÙ NA ZNACZENIÉ

Wëapartniwô sã nôslédné pôrë procëmstójnëch karnów jistników:

a) **GWÔSNÉ I PÒSPÒLITÉ JISTNICZI** – gwôsné jistniczi to ùmòwné pòzwë, jaczé òdnôszają sã do indiwidualnëch przedmiotów abò òsobów, np. *Kaszëbë*, *Gduńsk*, *Damroka*, *Amerika*; pòspòlité jistniczi to zbiérë ò wiele elementach; pòspòliti jistnik mòże òdniesc do kòżdégò elementu gwësnégò zbiéru, np. *krowa*, *chëcz*, *gwiôzda*, *kwiat*;

b) **ÒSOBÒWÉ I NIEÒSOBÒWÉ JISTNICZI** – òsobòwé jistniczi to karna pòzwów òsobów, np. *szkólny*, *Kaszëba*, *białka*, *Éwa*; nieòsobòwé jistniczi to karna pòòstałëch pòzwów, np. *książka*, *wôłk*, *trôwa*, *snôżosc*;

c) **ŻËWÒTNÉ I NIEŻËWÒTNÉ JISTNICZI** – żëwòtné jistniczi to karna żëwëch jistotów, np. *miedwiédz*, *kùra*, *ùrzãdownik*, *dzeckò*, *Józef*; nieżëwòtné jistniczi to karna pòòstałëch pòzwów, np. *grzib*, *wid*, *redota*;

d) **KÒNKRETNÉ I ABSTRAKCYJNÉ JISTNICZI** – kònkretné jistniczi òdnôszają sã do pòzwów rzeczów i zjawiszczów, jaczé są merkóné przez zmësłë, np. *żaba*, *krëszka*, *taska*, *Michôł*; abstrakcyjné jistniczi òdnôszają sã do pòzwów pòchwôtów, jaczé nie są merkóné przez zmësłë, np. *miłota*, *zelonosc*, *wiédza*.

2.4.2.

GRAMATICZNÉ KATEGÓRIE JISTNIKA

ÔRT

Dlô jistnika ôrt je kategórią selektiwną, co òznôczô, że jistnik mô ju naznaczony gramaticzny ôrt, a nie òtmieniwô sã przez ôrtë, np. *słowôrz* je chłopszégò ôrtu i ni mòżna stwòrzëc białogłowszczi fòrmë negò jistnika.

W òsobòwëch jisnikach gramaticzny ôrt je colemało równy nôtërnémù ôrtowi, np. jistniczi *chłop*, *syn*, *piekôrz* wiedno są chłopszégò ôrtu, za to jistniczi *białka*, *córka*, *gòspòdëni* wiedno są białogłowszégò ôrtu. Jistniczi, jaczé są pòzwama zwierząt, colemało mają kategóriã ôrtu ùmòwną, np. *trus*, *szur* mają chłopszczi ôrt, a *rëba* czë *papùga* są białogłowszégò ôrtu

– je to wëchôdënkã leno kònwencji, za to jistnieje na przëmiôr rozjinaczenié w przëtrôfkù jistników: *kùra* i *kùr* czë *krowa* i *bik*. Jistniczi, nazéwającé przëdmiotë, wiedno mają ôrt gramaticzny ùmòwny, np. *chëcz*, ale *bùdink*, *taska*, ale *grónk*, a téż *wëro*, *òkno*.

W kaszëbsczim jãzëkù fùnkcjonëją kategórie żëwòtnoscë i òsobòwòscë. Kategórie te mają cësk na wëapartnienié ôrtu jistnika. W parłãce z nima dokònywô sã pòdzélu na nôslédné gramaticzné ôrtë:

a) **CHŁOPSCZI ÔRT**, w òbrëmim chłopszégò ôrtu mòże jesz wëapartnic:
- chłopszi ôrt òsobòwi (*ksądz*),
- chłopszi ôrt żëwòtny nieòsobòwi (*mòtil*),
- chłopszi ôrt nieżëwòtny (*bùdink*),

b) **BIAŁOGŁOWSZCZI ÔRT** (*królewiónka*, *mësz*, *tôfla*),

c) **DZECNY ÔRT** (*dzeckò*, *prosã*, *òkno*).

Grmaticzny ôrt jistnika mô cësk na ôrt jinëch partów mòwë, syntakticzno zanôleżnëch òd niegò: znankòwnika, wielnika, czasnika i niechtërnëch zamionów.

LËCZBA

Jistnik òtmieniwô sã przez lëczbë; w kaszëbsczim jãzëkù jistniczi mògą miec pòjedinczną abò wielną lëczbã. Leno niewiôldżi dzél jistników ni mô pòjedinczny lëczbë, są to tzw. *pluralia tantum*, np. *bùksë*, *dwiérze*, *grable*, *lëpë*, *sanie*, *skrzëpice*, *widłë*. Nót je téż wëapartnic *singularia tantum* – jistniczi, jaczé ni mają wielny lëczbë, np.: *lëft*, *młodzëzna*, *pisanié*.

PRZËPÔDK

Kaszëbszczi jãzëk ùtrzimôł sétmë przëpôdków: nominatiw (nazéwôcz), genetiw (rodzôcz), datiw (dôwôcz), akùzatiw (winowôcz), instrumental (narzãdzôcz), lokatiw (môlnik), wòkatiw (wòłiwôcz). Nominatiw i wòkatiw to niezanôleżné przëpôdczi, wszëtczé pòòstałé są zanôleżnyma przëpôdkama. Przëpôdczi wërôżają w zdanim syntakticzné ùprocëmnienia midzë słowama.

2.4.3.

DEKLINACJÔ JISTNIKA

2.4.3.1.

PÒDZÉLËNK JISTNIKÓW NA DEKLINACJE

Pòdzélënk jistników na deklinacje dokònywóny je na spòdlim dwùch kriteriów:

a) ôrtowégò kriterium, co òznôczô, że przënôleżnota do gwësny deklinacji je wëznôczónô przëz ôrt jistnika;
b) kùnôszka jistnika w nominatiwie pòjedinczny lëczbë.

W kaszëbiznie wëapartniwô sã trzë deklinacje:

I DEKLINACJÔ (CHŁOPSKÔ DEKLINACJÔ) – przënôlégają tuwò jistniczi chłopsczégò ôrtu, jaczich téma kùńczi sã na spółzwãk; w nominatiwie pòjedinczny lëczbë mają nulowi kùnôszk. I deklinacjô òbjimô téż niewiôldżé karno jistników zakùńczonëch na *-o* (*-ò*), òznôczającëch gwôsné miona, jak np. *Beno*, *Bruno*, *Henkò*. Do chłopsczi deklinacji wparłãcziwô sã téż jistniczi chłopsczégò ôrtu zakùńczoné w nominatiwie pòjedinczny lëczbë na *-a*, np. *pòeta*, *artista*, no slédné karno jistników mô kùnôszczi jisté jak jistniczi białogłowsczégò ôrtu zakùńczoné na *-a*.

II DEKLINACJÔ (BIAŁOGŁOWSKÔ DEKLINACJÔ) – przënôlégają tuwò jistniczi białogłowsczégò ôrtu, jaczé w nominatiwie pòjedinczny lëczbë mają kùnôszczi: *-a*, *-ô* abò *-i*, *-ø*, a téż apartną pòdklasã twòrzą jistniczi białogłowsczégò ôrtu zakùńczoné na spółzwãk, chtërne w nominatiwie pòjedinczny lëczbë mają nulowi kùnôszk.

III DEKLINACJÔ (DZECNÔ DEKLINACJÔ) – przënôlégają tuwò jistniczi dzecnégò ôrtu, jaczé w nominatiwie pòjedinczny lëczbë mają kùnôszczi *-é*, *-o*, (*-ò*); jistniczi dzecnégò ôrtu zakùńczoné na *-ã*, jaczé w zanôleżnëch przëpôdkach mają rozszerzenié *-ãc-* abò *-en-*, a téż jistniczi dzecnégò ôrtu zakùńczoné na *-e* (jistniczi z sufiksama: *-iszcze*, *-ëszcze*).

2.4.3.2.

ÒGLOWÉ BÔCZËNCZI TIKAJĄCÉ SÃ ÒTMIANË JISTNIKÓW

W genetiwie, datiwie, instrumentalu i lokatiwie wielny lëczbë zaszła demòrfòlogizacjô ôrtu, co òznôczô, że kùnôszczi, taczé jak: *-ów* (genetiw wielny lëczbë), *-óm* (datiw wielny lëczbë), *-ama* (instrumental wielny lëczbë), *-ach* (lokatiw wielny lëczbë) i wëstąpiwają równo we wszëtczich deklinacjach niezanôleżno òd ôrtu jistnika.

W akùzatiwie pòjedinczny lëczbë wëapartniwô sã kategóriã żëwòcëznë i nieżëwòcëznë. Akùzatiw nieżëwòtnëch jistników pòjedinczny lëczbë je równy nominatiwòwi, akùzatiw żëwòtnëch jistników pòjedinczny lëczbë je równy genetiwòwi.

W akùzatiwie wielny lëczbë wëapartniwô sã kategóriã personowòscë i niepersonowòscë. Akùzatiw niepersonowëch jistników wielny lëczbë je równy nominatiwòwi, akùzatiw personowëch jistników wielny lëczbë je równy genetiwòwi

Spôdkòwizną dualny lëczbë je kùnôszk *-ama*, ni mô òn ju równak znaczënkù dëbeltnotë, ale òznôczô pluralëznã. Dualny kùnôszk *-ama* je kùnôszkã instrumentalu wielny lëczbë dlô wszëtczich deklinacjów, np. *kòt-ama*, *słowarz-ama* (I), *krow-ama*, *noc-ama* (II), *celãt-ama*, *dzec-ama* (III).

W kaszëbsczich gwarach mómë do ùczinkù z wiôldżim rozjinaczenim kùnôszków jistnika. Mòżemë wëapartnic wiele równobieżnëch kùnôszków, a téż w gwarowi kaszëbiznie colemło jinô je dobiérnota kùnôszków w apartnëch przëpôdkach jak w lëteracczim kaszëbsczim jãzëkù.

2.4.3.3.

I deklinacjô (chłopskô deklinacjô)

Òtmiana jistników chłopsczégò ôrtu zakùńczonëch na spółzwãk:

pòjedincznô lëczba							
N.	wid-ø	słowôrz-ø	kòt-ø	kóń-ø	knôp-ø	knôpk-ø	syn-ø
G.	wid-u	słowarz-a	kòt-a	kòni-a	knôp-a	knôpk-a	sën-a
D.	wid-owi	słowarz-owi	kòt-owi	kòni-owi	knôp-ù	knôk-òwi	sën-owi
A.	wid-ø	słowôrz-ø	kòt-a	kòni-a	knôp-a	knôpk-a	sën-a
I.	wid-ã	słowarz-ã	kòt-ã	kòni-ã	knôp-ã	knôpk-ã	sën-ã
L.	widz-e	słowarz-u	kòc-e	kòni-u	knôpi-e	knôpk-ù	sëni-e
W.	widz-e!	słowarz-u!	kòc-e	kòni-u!	knôpi-e!	knôpk-ù!	sëni-e!

wielnô lëczba							
N.	wid-ë	słowarz-e	kòt-ë	kòni-e	knôp-i	knôpc-ë	sën-owie
G.	wid-ów	słowarz-ów	kòt-ów	kòni-ów kòn-i	knôp-ów	knôpków	sën-ów
D.	wid-óm	słowarz-óm	kòt-óm	kòni-óm	knôp-óm	knôk-óm	sën-óm
A.	wid-ë	słowarz-e	kòt-ë	kòni-ów	knôp-ów	knôpk-ów	sën-ów
I.	wid-ama	słowarz-ama	kòt-ama	kòni-ama	knôp-ama	knôpk-ama	sën-ama
L.	wid-ach	słowarz-ach	kòt-ach	kòni-ach	knôp-ach	knôpk-ach	sën-ach
W.	wid-ë!	słowarz-e!	kòt-ë!	kòni-e!	knôp-i!	knôpc-ë!	sën-owie!

	PÒJEDINCZNÔ LËCZBA	
N.	Michôł-ø	Ben-o
G.	Michał-a	Ben-a
D.	Michał-owi	Ben-owi
A.	Michał-a	Ben-a
I.	Michał-ã	Ben-ã
L.	Michal-e	Beni-e
W.	Michal-e!	Beni-e!

ÒTMIANA JISTNIKÓW CHŁOPSCZÉGÒ ÔRTU ZAKÙŃCZONËCH NA -A:

	PÒJEDINCZNÔ LËCZBA	WIELNÔ LËCZBA
N.	pòet-a	pòec-ë
G.	pòet-ë	pòet-ów
D.	pòec-e	pòet-óm
A.	pòet-ã	pòec-ë
I.	pòet-ą	pòet-ama
L.	pòec-e	pòet-ach
W.	pòet-o!	pòec-ë!

ÒSOBLËWÒSCË I DEKLINACJI

Jistniczi chłopszégò ôrtu zakùńczoné w nominatiwie pòjedinczny lëczbë samòzwãkã *-a* òtmieniwają sã tak samò jak jistniczi białogłowszégò ôrtu zakùńczoné nym samim samòzwãkã. Pòniższé bôczënczi tikają sã leno jistników chłopszégò ôrtu zakùńczonëch w nominatiwie pòjedinczny lëczbë spółzwãkã. A do jistników chłopszégò ôrtu zakùńczonëch na *-a* òtnôszają sã wszëtczé bôczënczi przedstawioné przë òmôwianim òtmianë białogłowsczich jistników zakùńczonëch na *-a*.

W nominatiwie pòjedinczny lëczbë jistników zakùńczonëch na spółzwãk wiedno wëstąpiwô nulowi kùnôszk.

Genetiw pòjedinczny lëczbë chłopsczich spółzwãkòwëch jistników mô dwa równobieżné kùnôszczi *–a* i *-u* (*-ù*), jaczé są dobiéróné na spòdlim semanticznégò kriterium: kùnôszk *-a* mają wiedno żëwòtné jistniczi.

W òbrëmim nieżëwòtnëch jistników *-a* w genetiwie pòjedinczny lëczbë mają wiedno jistniczi òznôczającé pòzwë brzadów, pòzwë nôrzãdłów i statków, pòzwë miarów, wôgów, dëtków, pòzwë partów cała, miesãców, cządników, grów, tuńców, a téż deminutiwa i hipòkòristika. W pòòstałëch jistnikach ni ma precyzyjno naznaczonëch prawidłów dobiérnotë kùnôszków *-a*, *-u* (*-ù*), chòc nót je nadczidnąc, że w slédnym czasu ekspansywny je kùnôszk *-a*.

W datiwie pòjedinczny lëczbë spółzwãkòwëch jistników chłopszégò ôrtu wëapartniwô sã dwa kùnôszczi: *-owi* (*-òwi*), *-u* (*-ù*). Wnet wiedno ùżiwóny je kùnôszk *-owi* (*-òwi*). Ùżëcé kùnôszka *-u* (*-ù*) ògrańczoné je blós do niechtërnëch personowëch jednoszlabizowëch jistników: *Bòg-ù*, *òjc-u*, *pan-u*, *chłop-ù*, *knôp-ù*.

Akùzatiw nieżëwòtnëch chłopsczich spółzwãkòwëch jistników w pòjedinczny lëczbie je równy nominatiwòwi, akùzatiw żëwòtnëch jistników w pòjedinczny lëczbie je równy genetiwòwi.

W instrumentalu pòjedinczny lëczbë spółzwãkòwëch jistników chłopszégò ôrtu wiedno je kùnôszk *-ã*.

W lokatiwie pòjedinczny lëczbë chłopsczich spółzwãkòwëch jistników wëapartniwô sã dwa kùnôszczi *-u*, (*-ù*) *-e*, jaczé są dobiéróné na spòdlim fòneticznégò kriterium. Kùnôszk *-u* (*-ù*) dôwô sã w jistnikach zakùńczonëch na mitczi abò historiczno mitczi spółzwãk, jak np. w słowach: *kòniu*, *słowarz-u*, *Karol-u*, téż w jistnikach zakùńczónëch na tilnojãzëkòwé spòłzwãczi, jak np. w jistnikach: *knôpk-ù*, *progù*, *strach-ù* i téż w jistnikach zakùńczonëch na *-s -z*: *szôłtës-u*, *kréz-u*. Kùnôszk *-e* dôwô sã w jistnikach zakùńczonëch na cwiardi spółzwãk (z wëjimkã historiczno mitczich spółzwãków, tilnojãzëkòwëch spółzwãków i spółzwãków *-s*, *-z*), jak w słowach: *widz-e*, *kòc-e*, *knôp'-e*.

W nominatiwie wielny lëczbë spółzwãkòwëch jistników chłopszégò ôrtu mòżëbné są nôslédné kùnôszczi: *-i* (*-y*), *-ë*, *-e*, *-owie* (*-òwie*), *-a*. Kùnôszk *-owie* (*-òwie*) je w lëteracczi kaszëbiznie ùżiwóny blós dlô niechtërnëch personowëch jistników, jak np. *sënowie*, *profesor-owie*. Kùnôszk *-a* wëstąpiwô blós w niewielnëch jistnikach cwiardotémòwëch, wikszim dzélã zapòżëczonëch z łacëznë, jak np. *akt-a*, *kòszt-a*. Kùnôszczi *-i* (*-y*), *-ë*, *-e* dôwô sã pasowno do przënôlëżny fòrmë jistnika.

W genetiwie wielny lëczbë chłopsczich spółzwãkòwëch jistników mómë trzë lëteracczé kùnôszczi: *-ów*, *-ø*, *-i* (*-y*), dobiéróné pasowno do przënôlëż-

ny fòrmë jistnika: *kòt-ów*, *knôp-ów*, *lëdz-y*, *mieszczón-ø*. W slédnym czasu corôz barżi ekspansywny je kùnôszk *-ów*, jaczi mòże òstac dodóny mést do kòżdégò jistnika.

Kùnôszk *-óm* w datiwie wielny lëczbë wëstąpiwô we wszëtczich jistnikach, téż nëch przëpôdającëch do I deklinacji.

Akùzatiw niepersonowëch spółzwãkòwëch jistników chłopsczégò ôrtu wielny lëczbë je równy nominatiwòwi, akùzatiw personowëch jistników wielny lëczbë je równy genetiwòwi.

Kùnôszk *-ama* w instrumentalu wielny lëczbë wëstąpiwô we wszëtczich jistnikach, téż nëch przëpôdającëch do I deklinacji.

Kùnôszk *-ach* w lokatiwie wielny lëczbë wëstąpiwô we wszëtczich jistnikach, téż nëch przëpôdającëch do I deklinacji.

Wòkatiw wielny lëczbë spółzwãkòwëch jistników chłopsczégò ôrtu je wiedno równy nominatiwòwi.

2.4.3.4.

II DEKLINACJÔ (BIAŁOGŁOWSKÔ DEKLINACJÔ)

ÒTMIANA JISTNIKÓW BIAŁOGŁOWSCZÉGÒ ÔRTU ZAKÙŃCZONËCH NA SAMÒZWÃK -A:

PÒJEDINCZNÔ LËCZBA					
N.	dôk-a	wiérzt-a	akademi-ô	mësl-ô	Ank-a
G.	dôcz-i	wiérzt-ë	akademi-i	mësl-ë	Ancz-i
D.	dôc-e	wiérzc-e	akademi-i	mësl-ë	Anc-e
A.	dôk-ã	wiérzt-ã	akademi-ã	mësl-ã	Ank-ã
I.	dôk-ą	wiérzt-ą	akademi-ą	mësl-ą	Ank-ą
L.	dôc-e	wiérzc-e	akademi-i	mësl-ë	Anc-e
W.	dôk-ò!	wiérzt-o!	akademi-o!	mësl-o!	Ank-ò!

WIELNÔ LËCZBA				
N.	dôcz-i	wiérzt-ë	akademi-e	mësl-ë
G.	dôk-ów	wiérzt-ów	akademi-ów	mësl-ów
D.	dôk-óm	wiérzt-óm	akademi-óm	mësl-óm
A.	dôcz-i	wiérzt-ë	akademi-e	mësl-e
I.	dôk-ama	wiérzt-ama	akademi-ama	mësl-ama
L.	dôk-ach	wiérzt-ach	akademi-ach	mësl-ach
W.	dôcz-i!	wiérzt-ë!	akademi-e!	mësl-ë!

ÒTMIANA JISTNIKÓW BIAŁOGŁOWSCZÉGÒ ÔRTU ZAKÙŃCZONËCH NA SPÓŁZWÃK:

PÒJEDINCZNÔ LËCZBA		
N.	chëcz-ø	noc-ø
G.	chëcz-ë	noc-ë
D.	chëcz-ë	noc-ë
A.	chëcz-ø	noc-ø
I.	chëcz-ą	noc-ą
L.	chëcz-ë	noc-ë
W.	chëcz-ë!	noc-ë!

WIELNÔ LËCZBA		
N.	chëcz-e	noc-e
G.	chëcz-ów	noc-ów
D.	chëcz-óm	noc-óm
A.	chëcz-e	noc-e
I.	chëcz-ama	noc-ama
L.	chëcz-ach	noc-ach
W.	chëcz-e!	noc-e!

ÒSOBLËWÒSCË DEKLINACJI JISTNIKÓW BIAŁOGŁOWSCZÉGÒ ÔRTU ZAKÙŃCZONËCH NA SAMÒZWÃK -A:

W genetiwie pòjedinczny lëczbë systemòwi je kùnôszk *-ë*. W jistnikach, w chtërnëch téma kùńczi sã na *-k* abò *-g*, zachôdô w genetiwie alternacjô *-k* ≥ *-cz*, *-g* ≥ *-dż* i mają òne w genetiwie kùnôszk *-i*; kùnôszk *-i* mają téż jistniczi zakùńczoné w nominatiwie na *-iô*, taczé jak np. *akademiô*.

W datiwie pòjedinczny lëczbë są trzë równobieżné kùnôszczi: *-ë*, *-e*, *-i*. W jistnikach, w jaczich téma kùńczi sã na *-k*, *-g*, *-t*, *-d*, zachôdô w datiwie alternacjô *-k* ≥ *-c*, *-g* ≥ *-dz*, *-t* ≥ *-c*, *-d* ≥ *-dz*.

W lokatiwie pòjedinczny lëczbë wëstąpiwają trzë kùnôszczi: *-ë*, jeżlë w nominatiwie je kùnôszk *-a*; jeżlë w nominatiwie je kùnôszk *-ô*, mòże wëstąpiwac *-ë*, a w przëtrôfkù jistników zakùńczonëch na *-iô*, mómë kùnôszk *-i*.

W genetiwie wielny lëczbë mómë kùnôszk *-ów* dobiérónу pasowno do przënôlëżny fòrmë jistnika: *wiérzt-ów*, *akademi-ów*, *dôk-ów*. W przëpôdkù niechtërnëch słowów mòżlëwi je téż równobieżny kùnôszk *-ø*, np. *dôk*, abò kùnôszk *-i*, np. *akademii*.

W datiwie, instrumentalu i lokatiwie wielny lëczbë je zaszłi proces demòrfòlogizacji ôtru jistnika. Kùnôszk *-óm* w datiwie wielny lëczbë wëstąpiwô we wszëtczich jistnikach, téż nëch przëpôdającëch do II deklinacji; szlachòwno kùnôszk *-ama* je pòwszechny w instrumentalu, a w lokatiwie wiedno wëstąpiwô *-ach*.

ÒSOBLËWÒSCË DEKLINACJI JISTNIKÓW BIAŁOGŁOWSCZÉGÒ ÔRTU ZAKÙŃCZONËCH NA SPÓŁZWÃK:

Akùzatiw pòjedinczny lëczbë je równy nominatiwòwi i wiedno mô kùnôszk *-ø*.

W genetiwie, datiwie i lokatiwie pòjedinczny lëczbë mómë synkretiznã, to znaczi, że je nen sóm kùnôszk: *-ë*.

Nominatiw, akùzatiw i wòkatiw wielny lëczbe mają te same kùnôszczi: *-e* abò *-ë*.

W genetiwie wielny lëczbë wëstąpiwô kùnôszk *-ów*, ale mòżlëwi je téż równobieżny kùnôszk *-i*/*-y*.

W datiwie, instrumentalu i lokatiwie wielny lëczbë je zaszłô demòrfòlo-

gizacjô ôrtu, w datwie wiedno je kùnôszk *-óm*, w instrumentalu kùnôszk *-ama*, a w lokatiwie jedurnym kùnôszkã je *-ach*.

2.4.3.5.

III DEKLINACJÔ (DZECNÔ DEKLINACJÔ)

W òbrëmim III deklinacje nót je wëapartnic trzë karna:

a) jistniczi dzecnégò ôrtu zakùńczoné na *-o*, *-e*;

b) jistniczi dzecnégò ôrtu zakùńczoné na *-é*;

c) jistniczi dzecnégò ôrtu zakùńczoné na *-ã*, jaczé w zanôleżnëch przëpôdkach mają rozszerzenié *-ãc-* / *-ëc-* abò *-en-*.

Jistniczi przënôlégającé do pierszégò karna mają prostą òtmianą, jistniczi przënôlégającé do drëdżégò karna mają dwa tipë òtmianë: prostą otmianã (jistnikòwą) i zesadzoną òtmianã (znankòwnikòwą). Jistniczi z trzecégò karna mają prostą òtmianã, le wëapartniwają sã tim, że w całim paradigmace (òkróm N., A. i W. pòjedinczny lëczbë) mają rozszerzenié *-ãc-* / *-ëc-* abò *-en-*.

ÒTMIANA JISTNIKÓW DZECNÉGÒ ÔRTU ZAKÙŃCZONËCH NA *-O*, *-E*

PÒJEDINCZNÔ LËCZBA			
N.	karn-o	wiodr-o	słuńc-e
G.	karn-a	wiodr-a	słuńc-a
D.	karn-u	wiodr-u	słuńc-u
A.	karn-o	wiodr-o	słuńc-e
I.	karn-ã	wiodr-ã	słuńc-ã
L.	karni-e	wiodrz-e	słuńc-u
W.	karn-o!	wiodr-o!	słuńc-e!

	WIELNÔ LËCZBA		
N.	karn-a	wiodr-a	słuńc-a
G.	karn-ów	wiodr-ów	słuńc-ów
D	karn-óm	wiodr-óm	słuńc-óm
A.	karn-a	wiodr-a	słuńc-a
I.	karn-ach	wiodr-ach	słuńc-ach
L.	karn-ama	wiodr-ama	słuńc-ama
W.	karn-a!	wiodr-a!	słuńc-a!

ÒTMIANA JISTNIKÓW DZECNÉGÒ ÔRTU ZAKÙŃCZONËCH NA *-É*

PROSTÔ ÒTMIANA (JISTNIKÒWÔ)

	PÒJEDINCZNÔ LËCZBA		WIELNÔ LËCZBA	
N.	żëc-é	kôzani-é	żëc-a	kôzani-a
G.	żëc-ô	kôzani-ô	żëc-ów	kôzani-ów
D	żëc-u	kôzani-u	żëc-óm	kôzani-óm
A.	żëc-é	kôzani-é	żëc-a	kôzani-a
I.	żëc-ã	kôzani-ã	żëc-ama	kôzani-ama
L.	żëc-u	kôzani-u	żëc-ach	kôzani-ach
W.	żëc-é!	kôzani-é!	żëc-a!	kôzani-a!

ZESADZONÔ ÒTMIANA (ZNANKÒWNIKÒWÔ)

W zesadzony òtmianie kùnôszczi znankòwnika ùżiwóné są blós w pòjedinczny lëczbie, we wielny lëczbie dobiérô sã pasowné kùnôszczi prosti òtmianë (jistnikòwi).

	PÒJEDINCZNÔ LËCZBA		WIELNÔ LËCZBA	
N.	żëc-é	kôzani-é	żëc-a	kôzani-a
G.	żëc-égò	kôzani-égò	żëc-ów	kôzani-ów
D	żëc-émù	kôzani-émù	żëc-óm	kôzani-óm
A.	żëc-é	kôzani-é	żëc-a	kôzani-a
I.	żëc-ym	kôzan-im	żëc-ama	kôzani-ama

L.	żëc-ym	kôzan-im	żëc-ach	kôzani-ach
W.	żëc-é!	kôzani-é!	żëc-a!	kôzani-a!

ÒTMIANA JISTNIKÓW DZECNÉGÒ ÔRTU ZAKÙŃCZONËCH NA *-Ã*, JACZÉ W ZANÔLEŻNËCH PRZËPÔDKACH MAJĄ ROZSZERZENIÉ *-ÃC-* ABÒ *-EN-*

POJEDINCZNÔ LËCZBA			
N.	cel-ã	cel-ã	remi-ã
G.	cel-ãc-a	cel-ëc-a	remi-eni-a
D.	cel-ãc-u	cel-ëc-u	remi-eni-u
A.	cel-ã	cel-ã	remi-ã
I.	cel-ãc-ã	cel-ëc-ã	remi-eni-ã
L.	cel-ãc-u	cel-ëc-u	remi-eni-u
W.	cel-ã!	cel-ã	remi-ã!

WIELNÔ LËCZBA			
N.	cel-ãt-a	cel-ëc-a	remi-on-a
G.	cel-ãt-ów	cel-ëc-ów	remi-on-ów
D.	cel-ãt-óm	cel-ëc-óm	remi-on-óm
A.	cel-ãt-a	cel-ëc-a	remi-on-a
I.	cel-ãt-ama	cel-ëc-ama	remi-on-ama
L.	cel-ãt-ach	cel-ëc-ach	remi-on-ach
W.	cel-ãt-a!	cel-ëc-a!	remi-on-a!

ÒSOBLËWÒSCË DEKLINACJI JISTNIKÓW DZECNÉGÒ ÔRTU

W genetiwie pòjedinczny lëczbë kùnôszk *-a* mają jistniczi zakùńczoné na *-o*, *-e*, a téż na *-ã*, za to jistniczi zakùńczoné na *-é* mają abò kùnôszk *-ô*, abò znankòwnikòwi kùnôszk *-égò*.

W datiwie pòjedinczny lëczbë systemòwi je kùnôszk *-u* (*-ù*), leno w òtmianie znankòwnikòwi jistników zakùńczonëch na *-é* mómë kùnôszk *-émù*.

Akùzatiw i wòkatiw òbù lëczbów wiedno są równé nominatiwòwi.

W instrumentalu pòjedinczny lëczbë systemòwò wëstąpiwô kùnôszk *-ã*, leno jistniczi zakùńczoné na *-é* w òtmianie znankòwnikòwi mają kùnôszk *-im* / *-ym*.

Lokatiw dzecnëch jistników mô kùnôszk *-u* (*-ù*), leno w znankòwnikòwi òtmianie wëstąpiwô kùnôszk *-im* / *-ym*.

W genetiwie wielny lëczbë systemòwò wëstąpiwô kùnôszk *-ów*, òkróm tegò czasã może bëc dodóny równobieżny kùnôszk *-ø*, np. *remión*.

W datiwie, instrumentalu i lokatiwie wielny lëczbë mómë do ùczinkù z demòrfòlogizacją ôrtu – w datiwie wiedno pòkazywô sã kùnôszk *-óm*, w instrumentalu systemòwi je kùnôszk *-ama*, w lokatiwie wëstąpiwô leno kùnôszk *-ach*.

2.5. ZNANKÒWNIK

ZNANKÒWNIK – je samòstójnym partã mòwë, òznôczającym znanczi òsobów, rzeczów, zwierzãtów, roscënów, zjawiszczów. Òtmieniwô sã òn przez przëpôdczi, lëczbë i ôrtë (chòc je téż dzél znankòwników, jaczé nie pòdlégają òtmianie). W zdanim znankòwnik fùnkcjonëje colemało jakno przëdôwk, ale mòże miec téż fùnkcjã subiektu, dofùlowaniô abò òrzecznika w mionowim predikace.

Wëapartniwô sã dwa karna znankòwników:

- **KWALITETNÉ ZNANKÒWNICZI** – taczé, co òdnôszają sã do znanczi, jakô mòże miec rozmajité stãpnie czë naprãżenia (np. *bëlny*, *wiôldżi*);
- **ÙPROCËMNIONÉ ZNANKÒWNICZI** – taczé, co òdnôszają sã do niezmieniwnëch znanków; są ùtwòrzoné òd jistników (np. *książkòwi*, *gùrkòwi*).

NIEÒTMIENIWNÉ ZNANKÒWNICZI

W òbrëmim nieòtmieniwnëch znankòwników mòże wëapartnic dwa karna:

- krótczé fòrmë domôcëch znankòwników: *gòtów*, *krziw*, *nôłożen*, *rôd*, *wôrt*, *winien*, *zdrów*, *żiw*;
- fòrmë znankòwników zapòżëczoné z miemczëznë: *apart*, *fejn*, *fùl*, *fòrsz*, *gwës*, *karsz*, *klôr*.

2.5.1.

DEKLINACJÔ ZNANKÒWNIKÓW

Wëapartniwô sã dwa pòdtipë òtmianë: òtmianã cwiardotémòwëch znankòwników (chtërnëch téma kùńczi sã na cwiardi spółzwãk) i òtmianã mitkòtémòwëch znankòwników (chtërnëch téma kùńczi sã na *ń*, *cz*, *dż*, *sz*, *ż*).

ÒTMIANA CWIARDOTÉMÒWËCH ZNANKÒWNIKÓW

PÒJEDINCZNÔ LËCZBA			
	CHŁOPSCZI ÔRT	BIAŁOGŁOWSCZI ÔRT	DZECNY ÔRT
N.	bëln-y	bëln-ô	bëln-é
G.	bëln-égò	bëln-y	bëln-égò
D.	bëln-émù	bëln-y	bëln-émù
A.	bëln-y || bëln-égò	bëln-ą	bëln-é
I.	bëln-ym	bëln-ą	bëln-ym
L.	bëln-ym	bëln-y	bëln-ym
W.	bëln-y	bëln-ô	bëln-é

WIELNÔ LËCZBA		
	CHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT	NIECHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT
N.	bëln-y	bëln-é
G.	bëln-ëch	bëln-ëch
D.	bëln-ym	bëln-ym
A.	bëln-ëch	bëln-é
I.	bëln-yma	bëln-yma
L.	bëln-ëch	bëln-ëch
W.	bëln-y	bëln-é

PÒJEDINCZNÔ LËCZBA			
	CHŁOPSCZI ÔRT	BIAŁOGŁOWSCZI ÔRT	DZECNY ÔRT
N.	mòdr-i	mòdr-ô	mòdr-é
G.	mòdr-égò	mòdr-i	mòdr-égò
D.	mòdr-émù	mòdr-i	mòdr-émù
A.	mòdr-i || mòdr-égò	mòdr-ą	mòdr-é
I.	mòdr-im	mòdr-ą	mòdr-im
L.	mòdr-im	mòdr-i	mòdr-im
W.	mòdr-i	mòdr-ô	mòdr-é

WIELNÔ LËCZBA		
	CHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT	NIECHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT
N.	mòdr-i	mòdr-é
G.	mòdr-ëch	mòdr-ëch
D.	mòdr-im	mòdr-im
A.	mòdr-ëch	mòdr-é
I.	mòdr-ima	mòdr-ima
L.	mòdr-ëch	mòdr-ëch
W.	mòdr-i	mòdr-é

ÒTMIANA MITKÒTÉMÒWËCH ZNANKÒWNIKÓW

PÒJEDINCZNÔ LËCZBA			
	CHŁOPSCZI ÔRT	BIAŁOGŁOWSCZI ÔRT	DZECNY ÔRT
N.	snôż-i	snôż-ô	snôż-é
G.	snôż-égò	snôż-i	snôż-égò
D.	snôż-émù	snôż-i	snôż-émù
A.	snôż-i || snôż-égò	snôż-ą	snôż-é
I.	snôż-im	snôż-ą	snôż-im
L.	snôż-im	snôż-i	snôż-im
W.	snôż-i	snôż-ô	snôż-é

WIELNÔ LËCZBA		
	CHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT	NIECHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT
N.	snôż-i	snôż-é
G.	snôż-ich	snôż-ich
D.	snôż-im	snôż-im
A.	snôż-ich	snôż-é
I.	snôż-ima	snôż-ima
L.	snôż-ich	snôż-ich
W.	snôż-i	snôż-é

PÒJEDINCZNÔ LËCZBA			
	CHŁOPSCZI ÔRT	BIAŁOGŁOWSCZI ÔRT	DZECNY ÔRT
N.	dzyrscz-i	dzyrsk-ô	dzyrscz-é
G.	dzyrscz-égò	dzyrscz-i	dzyrscz-égò
D.	dzyrscz-émù	dzyrscz-i	dzyrscz-émù
A.	dzyrscz-i || dzyrscz-égò	dzyrsk-ą	dzyrscz-é
I.	dzyrscz-im	dzyrsk-ą	dzyrscz-im
L.	dzyrscz-im	dzyrscz-i	dzyrscz-im
W.	dzyrscz-i	dzyrsk-ô	dzyrscz-é

WIELNÔ LËCZBA		
	CHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT	NIECHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT
N.	dzyrscz-i	dzyrscz-é
G.	dzyrscz-ich	dzyrscz-ich
D.	dzyrscz-im	dzyrscz-im
A.	dzyrscz-ich	dzyrscz-é
I.	dzyrscz-ima	dzyrscz-ima
L.	dzyrscz-ich	dzyrscz-ich
W.	dzyrscz-i	dzyrscz-é

BÔCZËNK: W genetiwie i lokatiwie wielny lëczbë w òbëdwùch ôrtach (chłopskòpersonowim i niechłopskòpersonowim) i w akùzatiwie wielny lëczbë w chłopskòpersonowim ôrce w cwiardotémòwi òtmianie znankòwników wëstąpiwô kùnôszk *-ëch*, w mitkòtémòwi òtmianie je w nym placu kùnôszk *-ich*.

2.5.2.

STÃPNIOWANIÉ ZNANKÒWNIKÓW

STÃPNIOWANIÉ znankòwników dôwô mòżlëwòtã przërównywaniô gwësnëch zjawiszczów, òsobów czë rzeczów. Stãpniowaniu pòddôwóné są leno kwalitetné znankòwniczi – taczé, co òdnôszają sã do znanczi, jakô może miec rozmajité stãpnie czë naprãżenia. Ni może zôs stãpniowac znankòwników pòchôdającëch òd jistników, np. nie stãpniuje sã taczich hewò znankòwników jak np. *książkòwi* (ùtwòrzony òd jistnika *książka*), czë *gùrkòwi* (ùtwòrzony òd jistnika *gùrka*).

W kaszëbsczim jãzëkù mómë równy stãpniéń, wëższi stãpiéń (*comparativus*) i nôwëższi (*superlativus*).

WËŻSZI STÃPIÉŃ może bëc twòrzony w kaszëbiznie na sztërë ôrtë: przez dodanié sufiksu *-szi*, przez dodanié sufiksu *-észi*, za pòmòcą nieregùlarnégò stãpniowaniô, za pòmòcą òpisowégô stãpniowaniô.

WËŻSZI STÃPIÉŃ TWÒRZONY ZA PÒMÒCĄ SUFIKSU *-szi* colemało mają znankòwniczi:

- jaczich téma je zakùńczonô na jeden spółzwãk, *młodi* – *młodszi*, *grëbi* – *grëbszi*;
- jaczich téma je zakùńczonô na dwa spółzwãczi, ale drëdżim z nëch spółzwãków je *-cz-* (chtërno w wëższim stãpniu dżinie): *brzëdczi* – *brzëdszi*, *mitczi* – *mitszi*;

Czasã sufiks *-szi* w wëższim stãpniu mają téż jiné znankòwniczi, np. *prosti* – *prostszi* (chòc mòżlëwô je téż fòrma: *proscészi*), *cwiardi* – *cwiardszi* (chòc mòżlëwô je téż fòrma: *cwiardzészi*).

WËŻSZI STÃPIÉŃ TWÒRZONY ZA PÒMÒCĄ SUFIKSU *-észi* (sufiks nen jesz dodôwkòwò może mitczëc pòprzédzający spółzwãk) colemało mają znankòwniczi, chtërnëch téma kùńczi sã na dwa abò czile spółzwãków –

òkróm nëch wëmienionëch przë twòrzenim wëższégò stãpnia za pòmòcą *-szi*, np. *bëlny – bëlniészi*, *pëszny – pëszniészi*.

Przë twòrzenim wëższégò stãpnia za pòmòcą sufiksów *-szi*, *-észi* czãsto zachôdają alternacje, np.: *srodżi – sroższi*, *dłudżi – dłëgszi*, *szeroczi – szerszi*, *nisczi – niższi*, *wiesołi – wieselszi*, *cepłi – ceplészi*.

WËŻSZI STÃPIÉŃ TWÒRZONY NIEREGÙLARNO òdnôszô sã do czile kònkretnëch znankòwników, w jaczich w wëższim stãpniu czësto zmieniwô sã téma: *dobri – lepszi*; *lëchi*, *złi – gòrszi*; *wiôldżi*, *dużi – wikszi*; *môłi – mniészi*.

WËŻSZI STÃPIÉŃ TWÒRZONY ÒPISOWÒ je ùrôbióny za pòmòcą słowa *barżi* i znankòwnika w stãpniu równym. Nen ôrt twòrzeniô wëższégò stãpnia tikô sã wszëtczich pòòstałëch znankòwników, jaczé nie òstałë wëmienioné wëżi. Czasã òpisowé fòrmë mògą bëc téż równobieżné z fòrmama twòrzonyma za pòmòcą sufiksu. Przëkładë òpisowégò stãpniowaniô: *chòri – barżi chòri*, *mòkri – barżi mòkri*.

NÔWËŻSZI STÃPIÉŃ je twòrzony przez dodanié prefiksu *nô-* do znankòwnika w wëższim stãpniu, np. *młodszi – nômłodszi*, *brzëdszi – nôbrzëdszi*, *bëlniészi – nôbëlniészi*, *lepszi – nôlepszi*. Przë òpisowëch fòrmach znankòwników prefiks *nô-* je dodôwóny do słowa *barżi*: *barżi chòri – nôbarżi chòri*, *mòkri – nôbarżi mòkri*.

2.5.3.

DOSEBNY ZNANKÒWNIK. DEKLINACJÔ DOSEBNËCH ZNANKÒWNIKÓW

DOSEBNY ZNANKÒWNIK – òznôczô przënôleżnotã gwësny rzeczë do jaczis òsobë. W kaszëbsczim jãzëkù wëstąpiwają dosebné znankòwniczi zakùńczóné sufiksama: *-ów*, *-owa* (*-òwa*), *-owò* (*-òwò*); *-in*, *-ina*, *-ino*.

DEKLINACJÔ DOSEBNËCH ZNANKÒWNIKÓW

W deklinacji dosebnëch znankòwników wëapartniwô sã dwa mòdła òtmianë:

- deklinacjô dosebnëch znankòwników twòrzonëch òd jistników chłopszégò ôrtu i zakùńczonëch na *-ów* (np. *tatów*, *Pawłów*);
- deklinacjô dosebnëch znankòwników twòrzonëch òd jistników białogłowszégò ôrtu i zakùńczonëch na *-in* (np. *mamin*, *Ewin*).

ÒTMIANA DOSEBNËCH ZNANKÒWNIKÓW ZAKÙŃCZONËCH NA -*ów*

PÒJEDINCZNÔ LËCZBA			
	CHŁOPSCZI ÔRT	BIAŁOGŁOWSCZI ÔRT	DZECNY ÔRT
N.	bratów	bratow-a	bratow-ò || bratow-é
G.	bratow-égò	bratow-i	bratow-égò
D.	bratow-émù	bratow-i	bratow-émù
A.	bratów || bratow-égò	bratow-ą	bratow-ò || bratow-é
I.	bratow-im	bratow-ą	bratow-im
L.	bratow-im	bratow-i	bratow-im
W.	bratów	bratow-a	bratow-ò || bratow-é

WIELNÔ LËCZBA		
	CHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT	NIECHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT
N.	bratow-i	bratow-é
G.	bratow-ëch	bratow-ëch
D.	bratow-im	bratow-im
A.	bratow-ëch	bratow-é
I.	bratow-ima	bratow-ima
L.	bratow-ëch	bratow-ëch
W.	bratow-i	bratow-é

ÒTMIANA DOSEBNËCH ZNANKÒWNIKÓW ZAKÙŃCZONËCH NA -*in*

PÒJEDINCZNÔ LËCZBA			
	CHŁOPSCZI ÔRT	BIAŁOGŁOWSCZI ÔRT	DZECNY ÔRT
N.	Anin	Anin-a	Anin-o || Anin-é

G.	Anin-égò	Anin-y	Anin-égò
D.	Anin-émù	Anin-y	Anin-émù
A.	Anin || Anin-égò	Anin-ą	Anin-o || Anin-é
I.	Anin-ym	Anin-ą	Anin-ym
L.	Anin-ym	Anin-y	Anin-ym
W.	Anin	Anin-a	Anin-o || Anin-é

WIELNÔ LËCZBA		
	CHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT	NIECHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT
N.	Anin-y	Anin-é
G.	Anin-ëch	Anin-ëch
D.	Anin-ym	Anin-ym
A.	Anin-ëch	Anin-é
I.	Anin-yma	Anin-yma
L.	Anin-ëch	Anin-ëch
W.	Anin-y!	Anin-é!

ÒSOBLËWÒSCË ÒTMIANË DOSEBNËCH ZNANKÒWNIKÓW

W òtmianie dosebnëch znankòwnikach chłopszégò ôrtu zakùńczonëch na *-ów* w zanôleżnëch przëpôdkach dochôdô do alternacji *-ów*: *-ow* (*-òw*).

W òtmianie dosebnëch znankòwnikach wszëtczich ôrtów zakùńczonëch na *-ów*, *-owa* (*-òwa*), *-owò* (*-òwò*), jeżlë sufiksë te nachôdają sã pò tilnojãzëkòwëch spółzwãkach *k*, *g*, *h* abò pò lëpnëch spółzwãkach *p*, *b*, *f*, *w*, *m*, zachôdô labializacjô.

W òtmianie dosebnëch znankòwnikach wszëtczich ôrtów zakùńczonëch na *-in*, *-ina*, *-ino*, jeżlë sufiksë te nachôdają sã pò spółzwãkach *s*, *z*, *c*, *dz*, *n*, pò tëch spółzwãkach pisze sã *-y* (nié: *-i*);

W òtmianie dosebnëch znankòwnikach zakùńczonëch na *-in*, *-ina*, *-ino* może dochadac do zmianë fòneticzny pòstacë sufiksów, tj. pòjôwiają sã fòrmë sufiksów *-ëna*, *-ëno* (fòneticzny zmianie nie pòdlégô leno sufiks *-in*).

2.6. ZAMIONO

ZAMIONO – je partã mòwë, jaczi może zastąpiwac jistnik, znankòwnik, wielnik abò przëczasnik i mô jich fùnkcjã w zdanim. Nié wszëtczé zamiona pòdlégają òtmianie; jeżlë zamiono zastąpiwô nieòtmieniwny part mòwë, tej ni może gò òtmienic. Fùnkcją zamiona je wskôzywanié; znaczenié zamiona je òglowé i zasyg jegò ùżëcô może bëc baro szeroczi. Zamiono mô wskazëwac na personë, zachë, zjawiszcza, jeleżnoscë, znanczi, wiôlgòsc bez akùratnégò jich nazéwaniô.

2.6.1.

KLASYFIKACJÔ ZAMIONÓW

Może wëapartnic nôslédné dwie klasyfikacje zamionów:
Klasyfikacjô zamionów z pòzdrzatkù na to, jaczi part mòwë òne zastąpiwają:

- **JISTNIKÒWÉ ZAMIONA** – zastąpiwającé jistnik, np.: *chto*, *chtos*, *co*, *cos*, *nicht*, *jô*, *të*, *më*, *òni*;
- **ZNANKÒWNIKÒWÉ ZAMIONA** – zastąpiwającé znankòwnik, np.: *chtëren*, *jaczi*, *niżóden*, *mój*, *twój*, *naj*, *wasz*;
- **WIELNIKÒWÉ ZAMIONA** – zastąpiwającé wielnik, np.: *wiele*, *kùli*, *tëlé*;
- **PRZËCZASNIKÒWÉ ZAMIONA** – zastąpiwającé przëczasnik, np.: *jak*, *gdze*, *czedë*.

Klasyfikacjô zamionów z pòzdrzatkù na fùnkcjã:

- **WSKÔZYWAJĄCÉ ZAMIONA** – wskôzywają na òsobã, zachã, môl, np.: *to*, *nen*, *taczi*, *tëlé*, *tak*, *tam*, *tuwò*;
- **PËTOWNÉ ZAMIONA** – są wëzwëskiwóné do ùsôdzaniô pëtaniów, np.: *chto*, *chtëż*, *co*, *chtëren*, *jaczi*, *kùli*, *jak*, *gdze*;
- **RELATIWNÉ ZAMIONA** – są wëzwëskiwóné do parłączeniô pòdrzãdnégò zdaniô z nadrzãdnym zdanim, np.: *chto*, *co*, *chtëren*, *jaczi*, *jak*, *gdze*, *kùli*;
- **NIEÒKRESLONÉ ZAMIONA** – wskôzywają na nieòkresloną òsobã, zachã, znankã, môl, np.: *chtos*, *cos*, *gdzes*, *jaczis*, *wszëtkò*, *wszãdze*, *nigdze*, *nicht*, *niżóden*, *nick*;

- **DOSEBNÉ ZAMIONA** – òdpòwiôdają na pëtanié *czij*?, np.: *mój*, *twój*, *swój*, *naj*, *waj*, *wasz*, *ji*, *jegò*, *jich*;
- **PERSONOWÉ ZAMIONA** – wskôzywają nié blós na òsobë, ale na bierzącëch ùdzél w kòmùnikacjowi jeleżnoscë, np.: *jô*, *të*, *òn*, *òna*, *òno*, *më*, *wa*, *òni*, *òne*, *Wë*;
- **NÔWROTNÉ ZAMIONO** – chòdzy tuwò leno ò zamiono *sã*.

2.6.2.

ÒTMIANA PERSONOWËCH ZAMIONÓW

PERSONOWÉ ZAMIONA wskôzëją nié blós na personë, ale na ùczãstników kòmùnikacjowi jeleżnoscë. W kaszëbsczim jãzëkù mómë taczé personowé zamiona, jak: *jô*, *të*, *òn*, *òna*, *òno*, *më*, *wa*, *òni*, *òne*, *Wë*. Fòrmë te òtmieniwają sã przez przëpôdczi.

Deklinacjô personowëch zamionów w kaszëbiznie dokònywónô je wedle nôslédnëch mòdłów òtmianë:

N.	**jô**	**të**	**òn**	**òna**	**òno**
G.	mie	cebie, ce	jegò, niegò, gò	ji, ni	jegò
D.	mie	tobie, cë, cebie	jemù, mù	ji	jemù, mù
A.	mie, miã	cebie, ce, cã	jegò, gò	jã, niã	je, nie
I.	mną	tobą	nim	nią	nim
L.	mie	tobie, ce, cebie	nim	ni	nim
W.	–	të!	–	–	–

N.	**më**	**wa**	**òni**	**òne**	**Wë**
G.	nas, naju	was, waju	jich, nich	jich, nich	Was
D.	nama	wama	jima	jima	Wóm
A.	nas, naju	was, waju	jich	je	Was
I.	nama	wama	jima, nima	jima, nima	Wama
L.	nas, naju	was, waju	nich	nich	Was
W.	–	wa!	–	–	Wë!

- *Wë* to pòczestnô fòrma, brëkòwónô w òdniesenim do jedny òsobë (chłopa abò białczi), abò do wiele òsobów, *pluralis maiestaticus*.
- W òtmianie niechtërnëch personowëch zamionów wëstąpiwają krótczé i dłudżé fòrmë, na przëmiôr: *cebie* || *ce*; *jemù* || *mù*; *jegò* || *gò*.
- Fòrmë *naju*, *waju* (ùżiwóné równobieżno do fòrmów *nas*, *was*) pòchôdającé z dôwny dëbeltny lëczbë, w terôczasny kaszëbiznie mają ju znaczënk wielny lëczbë. Przódë dualnyma fòrmama bëłë téż zamiona: *nama*, *wama*, *wa*.
- Òsoblëwòscą òtmianë personowëch zamionów je to, że òb czas òtmianë zmieniwô sã flesyjnô téma. Mómë tuwò taczé wëmianë témów jak:
  jô || *mn-*|| *m'-*; *të* || *ceb'-* || *tob'-* || *c'-*;
  më || *na-*; *Wë* || *Wa-*.
- Zamiona *jô*, *të*, *më*, *wa*, *Wë* są równé dlô wszëtczich ôrtów, ni mają gwôsnégò gramaticznégò ôrtu. Za to zamiono 3. personë mô trzë ôrtë: chłopsczi – *òn*, białogłowsczi – *òna* i dzecny – *òno*. Jesz do tegò mô òtmianã taką jak znankòwnik, a wic òtmieniwô sã nié blós przez przëpôdczi, ale téż przez lëczbë i przez ôrtë.
- W pierszi òsobie wielny lëczbë mòże bëc téż ùżëtô archajiznowô ju dzysdnia fòrma *ma*, jakô przódë bëła brëkòwónô w òtniesenim do dwùch òsób abò dwùch jinëch subiektów. Bédëje sã, cobë zamiono *ma* dali bëło ùżiwóné blós w òtniesenim do dwùch subiektów.

2.6.3.

ÒTMIANA JINËCH JISTNIKÒWËCH ZAMIONÓW

Niżi przedstawiony òstónie paradigmat òtmianë relatiwnëch i pëtownëch zamionów: *chto*, *nicht*, *co*, *nic*. Zamiona te nie òtmieniwają sã przez ôrtë i lëczbë.

N.	cht-o	nicht-ø	c-o	nic-ø
G.	k-ògò	nik-ògò	cz-egò	nicz-egò
D.	k-òmù	nik-òmù	cz-emù	nicz-emù
A.	k-ògò	nik-ògò	c-o	nic-ø
I.	k-im, k-ògùm	nik-im, nik-ògùm	cz-im	nicz-im
L.	k-im, k-ògùm	nik-im, nik-ògùm	cz-im	nicz-im
W.	–	–	–	–

Zamiono *sã* mòżemë òtminic przez przëpôdczi, ale téż nie òtmieniwô sã òno przez ôrtë i lëczbë. Zamiono to w zdanim ni mòże miec fùnkcji subiektu, tak tej w òtmianie felëje nominatiwù.

N.	–
G.	se, sebie
D.	se, so, sobie
A.	sã, se, sebie
I.	sobą
L.	se, sobie
W.	–

2.6.4.

ÒTMIANA DOSEBNËCH ZAMIONÓW I JINËCH ZNANKÒWNIKÒWËCH ZAMIONÓW

ZNANKÒWNIKÒWÉ ZAMIONA wiedno mają òtmianã taką, jak znankòwniczi. Òkróm dosebnëch zamionów w zasyg znankòwnikòwëch zamionów wchôdają téż np. zamiona: *taczi*, *chtëren*, *jaczi*, *niżóden*. Niechtërne z nëch zamionów jinaczą sã òd znankòwników leno tim, że w nominatiwie, akùzatiwie i wòkatiwie w chłopsczim ôrce pòjedinczny lëczbë mògą miec òne nulowi kùnôszk.

PÒJEDINCZNÔ LËCZBA			
	CHŁOPSCZI ÔRT	BIAŁOGŁOWSCZI ÔRT	DZECNY ÔRT
N.	niżóden-ø	niżódn-ô	niżódn-é
G.	niżódn-égò	niżódn-y	niżódn-égò
D.	niżódn-émù	niżódn-y	niżódn-émù
A.	niżóden-ø, niżódn-égò	niżódn-ą	niżódn-é
I.	niżódn-ym	niżódn-ą	niżódn-ym
L.	niżódn-ym	niżódn-y	niżódn-ym
W.	niżóden-ø	niżódn-ô	niżódn-é

WIELNÔ LËCZBA		
	CHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT	NIECHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT
N.	niżódn-y	niżódn-é
G.	niżódn-ëch	niżódn-ëch
D.	niżódn-ym	niżódn-ym
A.	niżódn-ëch	niżódn-é
I.	niżódn-yma	niżódn-yma
L.	niżódn-ëch	niżódn-ëch
W.	niżódn-y	niżódn-é

DOSEBNÉ ZAMIONA òznôczają przënôleżnotã rzeczë, personë abò znanczi. W zdanim wiedno nachôdają sã przed jistnikã i są òtmieniwnyma partama mòwë. Mają òtmianã szlachùjącą za òtmianą znankòwników.

W pòjedinczny lëczbie dlô 1. personë przënôleżné je dosebné zamiono *mój*, dlô 2. personë – *twój*, dlô 3. personë – *jegò*, *ji*, we wielny lëczbie dlô 1. personë przënôleżné są zamiona – *nasz*, *naj*, *naji*; dlô 2. personë – *wasz*, *waj*, *waji*; dlô 3. personë – *jich*, dlô pòczestny fòrmë – *Wasz*. Òkróm tegò je jesz dosebné zamiono *swój*, jaczé mòże bëc ùżiwóné w môl wszëtczich wëżi wëmienionëch dosebnëch zamionów, tak w pòjedinczny, jak i wielny lëczbie.

DEKLINACJÔ DOSEBNËCH ZAMIONÓW w kaszëbiznie dokònywónô je wedle nôslédnëch mòdłów òtmianë:

	PÒJEDINCZNÔ LËCZBA			WIELNÔ LËCZBA	
	CHŁOPSCZI ÔRT	BIAŁOGŁOWSCZI ÔRT	DZECNY ÔRT	CHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT	NIECHŁOPSKÒPERSONOWI ÔRT
N.	mój twój swój	mòja (ma) twòja (twa) swòja (swa)	mòje twòje swòje	mòji twòji swòji	mòje twòje swòje
G.	mòjégò (mégò) twòjégò (twégò) swòjégò (swégò)	mòji (mi) twòji (twi) swòji (swi)	mòjégò (mégò) twòjégò (twégò) swòjégò (swégò)	mòjich (mich, mëch) twòjich (twich, twëch) swòjich (swich, swëch)	mòjich (mich, mëch) twòjich (twich, twëch) swòjich (swich, swëch)
D.	mòjémù (mémù) twòjémù (twémù) swòjémù (swémù)	mòji (mi) twòji (twi) swòji (swi)	mòjémù (mémù) twòjémù (twémù) swòjémù (swémù)	mòjim (mim) twòjim (twim) swòjim (swim)	mòjim (mim) twòjim (twim) swòjim (swim)
A.	dlô żëwòtnëch A. = G., dlô nieżëwòtnëch A. = N.	mòjã (mã) twòjã (twã) swòjã (swã)	A. = N.	A.=G.	A.=N.

I.	mòjim (mim) twòjim (twim) swòjim (swim)	mòją (mą) twòja (twa) swòją (swą)	mòjim (mim) twòjim (twim) swòjim (swim)	mòjima (mima) twòjima (twima) swòjima (swima)	mòjima (mima) twòjima (twima) swòjima (swima)
L.	mòjim (mim) twòjim (twim) swòjim (swim)	mòji (mi) twòji (twi) swòji (swi)	mòjim (mim) twòjim (twim) swòjim (swim)	mòjich (mich, mëch) twòjich (twich, twëch) swòjich (swich, swëch)	mòjich (mich, mëch) twòjich (twich, twëch) swòjich (swich, swëch)
W.	mój twój swój	mòja (ma) twòja (twa) swòja (swa)	mòje twòje swòje	mòji twòji swòji	mòje twòje swòje

	POJEDINCZNÔ LËCZBA			WIELNÔ LËCZBA	
	CHŁOPSZCZI ÔRT	BIAŁO-GŁOWSZCZI ÔRT	DZECNY ÔRT	CHŁOP-SKÒPERSO-NOWI ÔRT	NIECHŁOP-SKÒPERSO-NOWI ÔRT
N.	naj / naji / nasz waj / waji / wasz Wasz	naja/ nasza waja / wasza Wasza	naje / nasze waje / wasze Wasze	naji / naszi waji / waszi Waszi	naje / nasze waje / wasze Wasze
G.	najégò / naszégò wajégò / waszégò Waszégò	naji / naszi waji / waszi Waszi	najégò / naszégò wajégò / waszégò Waszégò	najich / naszich wajich / waszich Waszich	najich / naszich wajich / waszich Waszich

D.	najémù / naszémù wajémù / waszémù Waszémù	naji / naszi waji / waszi Waszi	najémù / naszémù wajémù / waszémù Waszémù	najim / naszim wajim / waszim Waszim	najim / naszim wajim / waszim Waszim
A.	dlô żëwòtnëch A. = G., dlô nieżëwòtnëch A. = N.	najã / naszã wajã / waszã Waszã	A. = N.	A.=G.	A.=N.
I.	najim / naszim wajim / waszim Waszim	nają / naszą wają / waszą Waszą	najim / naszim wajim / waszim Waszim	najima / naszima wajima / waszima Waszima	najima / naszima wajima / waszima Waszima
L.	najim / naszim wajim / waszim Waszim	naji / naszi waji / waszi Waszi	najim / naszim wajim / waszim Waszim	najich / naszich wajich / waszich Waszich	najich / naszich wajich / waszich Waszich
W.	naj / naji / nasz waj / waji / wasz Wasz	naja/ nasza waja / wasza Wasza	naje / nasze waje / wasze Wasze	naji / naszi waji / waszi Waszi	naje / nasze waje / wasze Wasze

BÔCZËNK:

- Dosebné zamiona *jegò*, *ji*, *jich* nie òtmieniwają sã.
- Krótczé fòrmë w òtmianie *mój*, *twój*, *swój* są ju dzysdnia baro rzôdkò pòtikóné tak w gôdce, jak téż w pisënkù.
- Dosebné zamiona *naji* a *nasz*, *waji* a *wasz* ùżiwóné są w dzysdniowi kaszëbiznie zamieniwno.

2.7. WIELNIK

WIELNIK – je samòstójnym partã mòwë, jaczi òznôczô lëczbã, wielënã, pòsobicã, wielerazowòsc. W zdanim wielnik colemało je przëdôwkã, ale może miec téż fùnkcjã subiektu, dofùlowaniô abò òrzecznika w mionowim predikace. Wielniczi dzelą sã na czile tipów i kòżden tip mô jiną òtmianã.

2.7.1.

KLASYFIKACJE WIELNIKÓW

Wëapartniwô sã nôslédné tipë wielników:

- spòdlowé wielniczi (*dwa*, *piãtnôsce*);
- rzãdowé wielniczi (*drëdżi*, *jednôsti*);
- zbiérné wielniczi (*dwòje*, *czwioro*);
- kawelkòwé wielniczi (*pół*, *czwierc*);
- mnożącé wielniczi (*dwòjôk*, *czwiorak*);
- wieleraczé wielniczi (*dwòjaczi*, *trojaczi*);
- wielerazowé wielniczi (*dwarazowi*, *dwarazowò*).

Na wëżi przedstawioną klasyfikacjã nakłôdô sã pòdzél na òkresloné i nieòkresloné wielniczi.

- òkresloné wielniczi – mómë z nima do ùczinkù, czej wielëna przedmiotów, òsobów czë zdarzeniów je dokładno naznaczonô (*piãc*, *troje*, *dwanôsce*);
- nieòkresloné wielniczi – mómë z nima do ùczinkù, czej wielëna przedmiotów, òsobów czë zdarzeniów nie je dokładno naznaczonô (*czile*, *wiele*, *czilenôsce*).
- Z pòzdrzatkù na bùdowã wielniczi może pòdzelëc na:
- prosté (*dwa*, *sétmë*, *dwadzesce*, *sto*);
- zesadzoné (*trzëdzescë òsmë*, *sto dwanôsce*, *tësąc dwasta jeden*).

2.7.2.

SPÒDLOWÉ WIELNICZI

SPÒDLOWÉ wielniczi – wskôzëją na wielënã rzeczów, òsobów, zjawiszczów. Òdpòwiôdają na pëtanié: *wiele*? (*kùli*?).

Spòdlowé wielniczi w kaszëbsczim jãzëkù:

1	jeden	11	jednôsce	21	dwadzesce jeden
2	dwa	12	dwanôsce	22	dwadzesce dwa
3	trzë	13	trzënôsce	23	dwadzesce trzë
4	sztërë	14	sztërnôsce	30	trzëdzescë
5	piãc	15	piãtnôsce	40	sztërdzescë
6	szesc	16	szestnôsce	50	piãcdzesąt
7	sétmë	17	sétmënôsce	60	szescdzesąt
8	òsmë	18	òsmënôsce	70	sétmëdzesąt
9	dzewiãc	19	dzewiãtnôsce	80	òsmëdzesąt
10	dzesãc	20	dwadzesce	90	dzewiãcdzesąt

100	sto	1000	tësąc
101	sto jeden	2000	dwa tësące
200	dwasta	3000	trzë tësące
300	trzësta	5000	piãc tësąców
400	sztërësta	100000	sto tësąców
500	pãcset	1000000	milión
600	szescset		
700	sétmëset		
800	òsmëset		
900	dzewiãcset		

DEKLINACJÔ SPÒDLOWËCH WIELNIKÓW

Òtmianie pòddôwô sã leno nôslédné prosté spòdlowé wielniczi: *jeden*, *dwa*, *trzë*, *sztërë*, *sto*, *tësąc*, *milión*, *miliard*. Pòòstałé prosté wielniczi są w kaszëbiznie nieòtmieniwné.

JEDEN (mô òtmianã taką samą jak znankòwniczi)

PÒJEDINCZNÔ LËCZBA			
	CHŁOPSCZI ÔRT	BIAŁOGŁOWSCZI ÔRT	DZECNY ÔRT
N.	jeden	jedn-a	jedn-o
G.	jedn-égò	jedn-y	jedn-égò
D.	jedn-émù	jedn-y	jedn-émù
A.	jeden || jedn-égò	jedn-ã	jedn-o
I.	jedn-ym	jedn-ą	jedn-ym
L.	jedn-ym	jedn-y	jedn-ym
W.	jeden	jedn-a	jedn-o

WIELNÔ LËCZBA		
	CHŁOPSKÒÒSOBÒWI ÔRT	NIECHŁOPSKÒÒSOBÒWI ÔRT
N.	jedn-y	jedn-e
G.	jedn-ëch	jedn-ëch
D.	jedn-ym	jedn-ym
A.	jedn-ëch	jedn-e
I.	jedn-yma	jedn-yma
L.	jedn-ëch	jedn-ëch
W.	jedn-y	jedn-e

DWA

	CHŁOPSCZI ÔRT	BIAŁOGŁOWSCZI ÔRT	DZECNY ÔRT
N.	dwa, dwaj, dwaji	dwie	dwa
G.	dwùch	dwùch	dwùch
D.	dwùm	dwùm	dwùm
A.	dwa || dwùch	dwie	dwa
I.	dwùma	dwùma	dwùma
L.	dwùch	dwùch	dwùch
W.	dwa, dwaj, dwaji	dwie	dwa

TRZË, SZTËRË

N.	trzë, trzej, trzeji	sztërë, sztërzech, sztërzej, sztërzeji
G.	trzech	sztërzech
D.	trzem	sztërzem
A.	trzë || trzech	sztërë || sztërzech
I.	trzema	sztërzema
L.	trzech	sztërzech
W.	trzë, trzej, trzeji	sztërë, sztërzech, sztërzej, sztërzeji

Wielniczi *tësąc*, *milión*, *miliard* òtmieniwają sã przez przëpôdczi tak jak jistniczi chłopsczégò ôrtu, przënôlégającé do I deklinacji. Wielnik *sto* òtmieniwô sã jak jistniczi III deklinacji, le ni mô òn wielny lëczbë.

STO

N.	st-o
G.	st-a
D.	st-u
A.	st-o
I.	st-ã
L.	st-u
W.	st-o

TËSĄC, MILIÓN, MILIARD

	POJEDINCZNÔ LËCZBA			WIELNÔ LËCZBA		
N.	tësąc-ø	milión-ø	miliard-ø	tësąc-e	milión-ë	miliard-ë
G.	tësąc-a	milión-a	miliard-a	tësąc-ów	milión-ów	miliard-ów
D.	tësąc-u, tësąc-owi	milión-owi	miliard-owi	tësąc-óm	milión-óm	miliard-óm
A.	tësąc-ø	milión-ø	miliard-ø	tësąc-e	milión-ë	miliard-ë
I.	tësąc-ã	milión-ã	miliard-ã	tësąc-ama	milión-ama	miliard-ama
L.	tësąc-u	milióni-e	miliardz-e	tësąc-ach	milión-ach	miliard-ach
W.	tësąc-ø	milión-ø	miliard-ø	tësąc-e	milión-ë	miliard-ë

W kaszëbsczim jãzëkù spòdlowé wielniczi *jeden*, *dwa*, *trzë*, *sztërë* są z jistnikama w związkù zgòdë. Spòdlowé wielniczi òd *piãc* w górã parłãczą sã z jistnikama w związkù rządu i wëmôgają òd jistnika fòrmë genetiwù.

2.7.3.

PÒÒSTAŁÉ TIPË WIELNIKÓW

RZÃDOWÉ WIELNICZI – wskôzëją na pòsobicã przedmiotów abò zdarzeniów, na plac w gwësnym òkreslonym pòrządkù. Òdpòwiôdają na pëtanié: *chtëren w rédze*? Rzãdowé wielniczi òtmieniwają sã tak jak znankòwniczi, tj. przez przëpôdczi, lëczbë i ôrtë.

1	*pierszi*	11	*jednôsti*	21	*dwadzesti pierszi*
2	*drëdżi*	12	*dwanôsti*	22	*dwadzesti drëdżi*
3	*trzecy*	13	*trzënôsti*	23	*dwadzesti trzecy*
4	*czwiôrti*	14	*sztërnôsti*	30	*trzëdzesti*
5	*piąti*	15	*piãtnôsti*	40	*sztërdzesti*
6	*szósti*	16	*szesnôsti*	50	*piãcdzesąti*
7	*sódmi*	17	*sétmënôsti*	60	*szescdzesąti*
8	*ósmi*	18	*òsmënôsti*	70	*sétmëdzesąti*
9	*dzewiąti*	19	*dzewiãtnôsti*	80	*òsmëdzesąti*
10	*dzesąti*	20	*dwadzesti*	90	*dzewiãcdzesąti*

100	*setny*	1000	*tësączny*
101	*sto pierszi*	2000	*dwatësączny*
200	*dwasetny*	3000	*trzëtësączny*
300	*trzësetny*	5000	*piãctësączny*
400	*sztërësetny*	100000	*stotësączny*
500	*pãcsetny*	1000000	*miliónowi*
600	*szescsetny*		
700	*sétmësetny*		
800	*òsmësetny*		
900	*dzewiãcsetny*		

ZBIÉRNÉ WIELNICZI – wskôzëją na wielosc zbiéru. Ùżiwóné są przë jistnikach *pluralia tantum*, np. *troje dwiérzów*, przë òkresliwanim wielënë niedozdrzeniałëch jistotów, np. *czwioro dzecy*, *dwòje prosãtów*, przë jistnikach òdnôszającëch sã do lëdzy jiny płcë, np. *dwòje aùtorów*.

2	*dwòje*	11	*jednôscoro*
3	*troje*	12	*dwanôscoro*
4	*czwioro*	13	*trzënôscoro*
5	*piãcoro*	14	*sztërnôscoro*
6	*szescoro*	15	*piãtnôscoro*
7	*sétmioro*	16	*szesnôscoro*
8	*òsmioro*	17	*sétmënôscoro*
9	*dzewiãcoro*	18	*òsmënôscoro*
10	*dzesãcoro*	19	*dzewiãtnôscoro*

KAWELKÒWÉ WIELNICZI – wskôzëją na lëczbã dzélów w jaczims zbiérze. Kawelkòwima wielnikama są słowa taczé jak: *czwierc*, *wiertel*, *pół*, *półtora*, *półtrzeca*, *półczwiarta*, a téż kònstrukcje t*rzecy dzél*, *czwiôrti dzél*, *piąti dzél*, *szósti dzél*, *sódmi dzél*.

Z pòzdrzatkù na òtmianã kawelkòwé wielniczi nie są sobie równé. Wielnik *pół*, a téż wielniczi tipù *półtora*, *półtrzeca* nie òtmieniwają sã. W kònstrukcjach tipù *trzecy dzél* òba członë òtmieniwają sã przez przëpôdczi. Wielniczi *czwierc* i *wiertel* òtmieniwają sã przez przëpôdczi i lëczbë.

MNOŻĄCÉ WIELNICZI – wskôzëją na wielënã dzélów, skłôdającëch sã na òkreslony przedmiot, abò na wielënã pòwtórzeniów jaczégòs zdarzeniô. Zarechòwùją sã tuwò znankòwnikòwé fòrmë (*pòdwójny*, *pòtrójny*, *pòczwórny*), chtërne mają òtmianã taką jak znankòwniczi, a téż nieòtmieniwné przëmionowé fòrmë (*dwòjak*, *dwòjakò*, *trojak*, *trojakò*).

WIELERACZÉ WIELNICZI – wskôzëją na wielënã gatënków, òtmianów, ôrtów, w jaczich wëstąpiwô gwësny przedmiot (*dwòjaczi*, *trojaczi*, *czwioraczi*, *sétmëraczi*). Mają òtmianã znankòwnikòwą.

WIELERAZOWÉ WIELNICZI – wskôzëją na to, wiele razy cos je wikszé abò wiele razy cos je pòwtórzoné. Mògą miec òne fòrmã znankòwnikòwą (*dwarazowi*, *trzërazowi*) i òtmieniwac sã jak znankòwniczi abò mògą miec nieòtmieniwną fòrmã przëmionową (*dwarazowò*, *trzërazowò*).

2.8. NIEÒTMIENIWNÉ PARTË MÒWË

Nieòtmieniwné partë mòwë zamikają w se taczé słowa, chtërne w zdaniach nie zmieniwają swòji gramaticzny fòrmë. W kaszëbsczim jãzëkù je piãc partów mòwë, jaczé nie pòdlégają òtmianie, hewòtno są to: przëczasnik, przëmiono, wiążëna, krziknik i partikla.

2.8.1.

PRZËCZASNIK

PRZËCZASNIK – to part mòwë, jaczi je òkreslenim czasnika. Òznôczô leżnosc wëkònaniô jaczis aktiwnoscë: ji môl, czas, ôrt, cél, przëczënã, zastrzegã. Przëczasnik òdpòwiôdô na pëtania: jak?, gdze?, czedë? Nie òtmieniwô sã, je samòstójnym partã mòwë. W zdanim mòże miec fùnkcjã òkòlnika abò òrzecznika.

ÙRÔBIANIÉ FÒRMÓW PRZËCZASNIKÓW ÒD ZNANKÒWNIKÓW

Òdznankòwnikòwé przëczasniczi twòrzoné są w wikszoscë regùlarno. Colemało są òne ùrôbióné przez dodanié do témë znankòwnika sufiksa *-o* (*-ò*), rzadzy dodôwô sã sufiks *-e*. Dobranié pasownégò sufiksu zanôlégô òd strukturë znankòwnika abò téż je skùtkã dogôdënkù, np.: *bëlny – bëlno*, *lëchi – lëchò*, *snôżi – snôżo*, *spòsobny – spòsobno*, *widny – widno*, *dobri – dobrze*, *złi – zle*. Czasã ùdokôznióné je ùżiwanié przëczasników z òbëdwùma nyma sufiksama, np. *biédno* / *biédnie*, *czekawò* / *czekawie*.

Nót je téż dac bôczënk na kaszëbszé archajiznowé fòrmë przëczasników bez zwãkù *-o* (*-ò*) na kùńcu, jaczé wëstąpiwają równobieżno z niechtërnyma przëczasnikama zakùńczonyma na *-o* (*-ò*), np.: *dalek* / *dalekò*, *głãbòk* / *głãbòkò*, *szerok* / *szerokò*.

STÃPNIOWANIÉ ÒDZNANKÒWNIKÒWËCH PRZËCZASNIKÓW

Ùtwòrzoné òd znankòwników przëczasniczi zakùńczoné na *-o* (*-ò*), *-e* są pòddôwóné stãpniowaniu. Tak jak znankòwniczi, przëczasniczi mają wëższi stãpiéń (*comparativus*) i nôwëższi stãpiéń (*superlativus*).

WËŻSZI STÃPIÉŃ PRZËCZASNIKÓW mòże bëc twòrzony w kaszëbiznie na trzë ôrtë: przez dodanié sufiksu *-i* (*-y*); za pòmòcą nieregùlarnégò stãpniowaniô; za pòmòcą òpisowégô stãpniowaniô.

WËŻSZI STÃPIÉŃ TWÒRZONY ZA PÒMÒCĄ SUFIKSU *-i* (*-y*) przënôleżny je wikszoscë kaszëbsczich przëczasników. Przë tegò ôrtu stãpniowanim czãsto zachôdają alternacje: *chùtkò – chùdzy*, *mądro – mądrzi*, *niskò – niżi*.

WËŻSZI STÃPIÉŃ TWÒRZONY NIEREGULARNO òdnôszô sã do czile kònkretnëch przëczasników, w jaczich w wëższim stãpniu czësto zmieniwô sã téma: *dobrze – lepi*; *lëchò - gòrzi*, *zle – gòrzi*; *wiele – wicy* / *wiãcy*; *dużo – wicy* / *wiãcy*; *mało – mni*.

WËŻSZI STÃPIÉŃ TWÒRZONY ÒPISOWÒ je ùrôbióny za pòmòcą słowa *barżi* i przëczasnika w równym stãpniu. Nen ôrt twòrzeniô wëższégò stãpnia tikô sã przëczasników, jaczé òstałë ùtwòrzoné òd znankòwników, chtërne téż stãpniują sã òpisowò. Czasã òpisowé fòrmë mògą bëc téż równobieżné z fòrmama twòrzonyma za pòmòcą sufiksu. Przëkładë òpisowégò stãpniowaniô: *dozdrzeniało – barżi dozdrzeniało*, *mòkro – barżi mòkro*.

NÔWËŻSZI STÃPIÉŃ je twòrzony przez dodanié prefiksu *nô-* do przëczasnika w wëższim stãpniu, np. *chùdzy – nôchùdzy*, *dali – nôdali*, *lepi – nôlepi*, *wëżi - nôwëżi*. Przë òpisowëch fòrmach przëczasników prefiks *nô-* je dodôwóny do słowa *barżi*: *barżi sëchò – nôbarżi sëchò*, *barżi żôłto – nôbarżi żôłto*.

JINÉ SPÒSOBË ÙRÔBIANIÔ PRZËCZASNIKÓW

Òkróm ôrtu ùrôbianiô przëczasników òd znankòwników za pòmòcą sufiksów *-o* (*-ò*), *-e*, przëczasniczi mògą bëc téż twòrzoné na czile jinëch spòsobów:

- przëczasniczi twòrzoné za pòmòcą przëmiona *pò* i ùtwòrzony òd znankòwnika fòrmë zakùńczony na *-u* (*-ù*), np.: *pò francëskù*, *pò kaszëbskù*, *pò królewskù*, *pò lëdzkù*. Czasã mògą bëc ùżiwóné dwie równobieżné fòrmë, np.: *cëchò* / *pò cëchù*, *kąsk* / *pò kąskù*;
- przëczasniczi twòrzoné za pòmòcą przëmiona *pò* i ùtwòrzony òd znankòwnika abò zamiona fòrmë zakùńczony na *-émù*, np.: *pò bòżémù*, *pò nowémù*, *pò stôrémù*, *pò swòjémù*;
- ùcarté fòrmë przëmiona *pò* i jistnika abò znankòwnika, np.: *pò kąskù*, *pò lewi*, *pò përzince*, *pòmalë*, *pò prawi*, *pò prôwdze*;

- przëczasniczi twòrzoné za pòmòcą przëmiona *na* i fòrmë zakùńczony na *-o* (*-ò*), np.: *na cwiardo*, *na czôrno*, *na długò*, *na krótkò*, *na mitkò*, *na mòkro*, *na sëchò*, *na zelono*;
- przëczasniczi twòrzoné za pòmòcą przëmiona *na* i jinëch fòrmów jistników abò znankòwników: *na chùtczégò*, *na gwës*, *na mòc*, *nazôd*, *na òpak*;
- przëczasniczi twòrzoné za pòmòcą przëmiona *òb* i jistnika: *òb dzéń*, *òb lato*, *òb noc*, *òb zëmã*, *òb zymk*;
- jiné sparłãczenia przëmionów i fòrmów pòchôdającëch òd znankòwnika, np.: *òd dôwna*, *òd niedôwna*, *òd nowa*;
- sparłãczenia zamionów z nieùżiwónyma dzysdnia jistnikama abò z taczima jistnikama, co mają terôczasno jiny znaczënk jak przódë, np.: *dodóm*, *do tëłu*, *òd razu*, *wkół*, *wprzódk*;
- przëczasniczi ùtwòrzoné òd wielników: *pierwi*, *stokrotno*, *trzëkrotno*, *wiedno*;
- fùnkcjã przëczasników mają téż fòrmë instrumentalu niechtërnëch jistników: *bòkã*, *czasã*, *górą*, *mòcą*, *nocą*, *nocama*, *stroną*, *przëtrôfkã*.

Są téż w kaszëbiznie pierwòszné przëczasniczi, jaczé nie są ùrobioné òd jinëch słowów, a same są colemało słowòbùdowiznowima spòdlama dlô znankòwników, np.: *dzysô*, *latos*, *łoni*, *wczora*, *wieczór*, *witro*.

Òkróm tegò wëstąpiwają w kaszëbsczim jãzëkù przëczasniczi zapòżëczoné z miemczëznë, są to m.jin.: *dëcht*, *dichtich*, *drist*, *fest*, *fejn*, *frësz*, *karsz*.

Dlô kaszëbsczégò jãzëka przirodné je téż pòkazywanié sã deminutiwnëch fòrmów przëczasników, m.jin. zakùńczonëch na *-k*, *-ka*, *-kã*, *-kò*, *kù*, np.: *chùtinkò*, *corôzka*, *dotądka*, *na przódkù*, *narôzka*, *nawetka*, *nazôdk*, *nazôdka*, *nierôzka*, *nôprzódka*, *përzinkã*, *pokrëjómkù*, *pòmalinkù*, *pò zdebełkù*, *terôzka*, *wnetka*, *zarôzka*, *zdebełkò*, *z przódkù*; zakùńczonëch sufiksama *-ëchno*, *-ichno*, *-uchno*, np.: *barëchno*, *dalëchno*, *długùchno*, *krótëchno*, *mòkrëchno*, *spòkójnëchno*, *ùbòżëchno*, *widnëchno*, *wielëchno*, *zlëchno*; abò téż zakùńczonëch jinyma deminutiwnyma sufiksama, jak w przëmiôrach: *chùtëszkò*, *kąsyczk*, *kąsynk*, *kąsynuszk*, *përzineczkã*, *përzinëszkã*.

2.8.2.

PRZËMIONO

PRZËMIONO – je niesamòstójnym partã mòwë, tak tej mùszi parłãczëc sã z jinym słowã. Mô òno syntakticzną fùnkcjã i w zdanim wërôżô syntakticzné ùprocëmnienia juwerno jak fleksyjné kùnôszczi. Przëmiono nie òtmieniwô sã.

Przëmiona mòże pòdzelëc na:

- **PROSTÉ PRZËMIONA**: ***bez***: *bez swiądë*, ***bùten***: *bùten szëkù*, ***dlô***: *dlô waju*, ***do***: *do chòrégò*, ***kòl***: *kòl dwiérzi*, ***króm***: *króm filozofii*, ***kù***: *kù szkòle*, ***midzë***: *midzë drzéwiãtama*, ***na***: *na niebie*, *na szkólnégò*, *na szafie*, ***nad***: *nad wiédzã*, *nad zemią*, ***nimò***: *nimò bùdinków*, *nimò wszëtkò*, ***ò***: *ò drëdżi*, *ò bómka*, *ò lëdzach*, ***òb***: *òb lato*, ***òd***: *òd białczi*, ***òkòma***: *òkòma bùdinkù*, ***òkóm***: *òkóm chëczë*, ***pò***: *pò pòlskù*, *pò niegò*, *pò drodze*, ***pòd***: *pòd òbroną*, ***pòdle***: *pòdle lasa*, ***procëm***: *procëm demòkracji*, *procëm starka*, ***procëmkò***: *procëmkò drëchòwi*, *procëmkò cebie*, ***przë***: *przë stëdni*, ***przed***: *przed Bògã*, ***przék***: *przék sostrze*, ***przez***: *przez wiarã*, ***strzód***: *strzód papiorów*, ***ù***: *ù jezora*, ***w***: *w cządnikù*, *w òdżin*, ***wedle***: *wedle mòrza*, ***z***: *z dôką*, *z wòdë*, *z młodzy*, ***za***: *za chlebã*, *za pòmòc*.
- **ZESADZONÉ PRZËMIONA**: ***naprocëm***: *naprocëm krómù*, *naprocëm człowiekòwi*, ***òkróm***: *òkróm zupë*, ***pòmidzë***: *pòmidzë słowama*, ***pòprzez***: *pòprzez mùzykã*, ***pòstrzód***: *pòstrzód gwiôzd*, ***westrzód***: *westrzód zalë*, ***westrzódka***: *westrzódka kwiatów*, ***wkół***: *wkół lãpë*, ***zza***: *zza gardinë*.

Do niechtërnëch prostëch przëmionów, wëstąpiwającëch przed słowã naczinającym sã karnã spółzwãków, je dodôwóny samòzwãk *-e*, np.: *beze*, *kòle*, *nade*, *òde*, *pòde*, *przede*, *przeze*, *we*, *ze*.

W zdanim przëmiono wiedno parłãczi sã z jinym słowã, narzëcającë mù pasowną przëpôdkòwą fòrmã. Òsóbné przëmiona parłãczą sã z nôslédnymi zanôleżnyma przëpôdkami: **z genetiwã (rodzôczã)**: *bez*, *bùten*, *dlô*, *do*, *kòl*, *kòle*, *króm*, *naprocëm*, *nimò*, *òd*, *òkòm*, *òkróm*, *pòdle*, *pòstrzód*, *procëm*, *procëmkò*, *przék*, *strzód*, *ù*, *wedle*, *westrzód*, *westrzódka*, *wkół*, *zza*; **z datiwã (dôwôczã)**: *kù*, *naprocëm*, *pò*, *procëm*, *procëmkò*; **z akùzatiwã (winowôczã)**: *na*, *nad*, *nimò*, *ò*, *òb*, *pò*, *pòd*, *pòprzez*, *przez*, *w*, *z*, *za*; **z instru-**

mentalã (**narzãdzôczã**): *midzë*, *na*, *nad*, *pòmidzë*, *przed*, *z*, *za*; z **lokatiwã** (**môlnikã**): *na*, *ò*, *pò*, *przë*, *w*.

Przëmiono, parłãczącë sã z jistnikã, znankòwnikã, wielnikã czë zamionã, twòrzi nową znaczënkòwą całosc, nazéwóną przëmionowim rzeczenim. Hewò przëmiôrë przëmionowëch rzeczeniów w zdaniach: *Jidã do biblioteczi za książkama. Wëzdrzi na szczestlëwégò. Widzymë sã witro ò drëdżi. Kòl naju nie je lëchò.*

2.8.3.

WIĄŻËNA

WIĄŻËNA – to nieòtmieniwny i niesamòstójny part mòwë. Wiążëna môi za zadanié parłãczëc słowa i rzeczenia w wëpòwiedzenim abò téż parłączëc składowé wëpòwiedzenia w zesadzonym zdanim. Wedle spòdlowégò pòdzélu wiążënów wëapartniwô sã wespółrzãdné wiążënë i pòdrzãdné wiążënë.

WESPÓŁRZÃDNÉ WIĄŻËNË – parłãczą równobieżné kòmpònentë w wëpòwiedzenim. Z pòzdrzatkù na znaczënkòwé ùprocëmnienia zachôdającé midzë parłãczonyma kòmpònentama wespółrzãdné wiążënë mòże pòdzelëc na:

a) **PARŁÃCZNÉ WIĄŻËNË** – parłãczą kòmpònentë, jaczé wespółjistnieją, np.: *i*, *ë*, *a*, *téż*, *ani*, *jak téż*;
Ana i Michôł chòdzëlë pò jizbie na pôlcach.

b) **PROCËMSTÓJNÉ WIĄŻËNË** – mają fùnkcjã wiązac kòmpònentë, jaczé wërôżają procëmné zamkłoscë, np.: *a*, *ale*, *le*, *leno*, *jeno*, *kò*, *dejade*, *równak*, *za to*, *zôs*;
Miedwiédz pòdniósł łeb, ale ni miôł òn strachù lëdzy.

c) **ROZPARŁÃCZNÉ WIĄŻËNË** – za jich pòmòcą zesôdzô sã kòmpònentë, jaczé wzôjno sã wëłączywają, np.: *abò*, *czë*, *bądz;*
To béł wôłk abò òpi.

d) **PÒSOBIZNOWÉ WIĄŻËNË** – wiążą kòmpònentë tak, że drëdżi z kòmpònentów wërôżô zamkłosc, jakô je nôslôdã zamkłoscë pierszégò kòmpònentu, np.: *tej*, *tak tej*, *tedë*, *wiãc*, *wic*;
W lese bëło cemno, tak tej zgùbilë drogã.

e) **RÓWNOZNACZENIOWÉ WIĄŻËNË** – są brëkòwóné do parłączeniô kòmpònentów, chtërne mają równé zamkłoscë, abò kòmpònentów, z chtërnëch drëdżi je barżi pòdrobnym rozwidnienim pierszégò, np.: *hewòtno*, *czëlë*.
Gôdôł ò mùzycznëch instrumentach, *hewòtno ò bùrczibasach*.

PÒDRZÃDNÉ WIĄŻËNË – parłączą w wëpòwiedzenim pòdrzãdny kòmpònent z nadrzãdnym kòmpònentã. Colemało pòdrzãdné wiążënë są wielefùnkcyjné, tak tej nie dokònywô sã tuwò jich pòdzélu. Do pòdrzãdnëch wiążënów nót je zarechòwac m.jin.: *że*, *żebë*, *abë*, *bë*, *cobë*, *jeżlë*, *żlë*, *eżlë*, *żelë*, *czejbë*, *czej*, *jak*, *chòc*, *nimò że*, *bò*, *kò*, *nigle*, *niżle*, *nim*, *zanim*, *jaż*, *dlôte*, *dlôtegò*, *temù*. Niżi pòdóné są przëmiôrë zdaniów, w jaczich pòkazywają sã pòrzãdné wiążënë:
Jô jem rôd, *że znôwù cebie na òczë widzã*.
Nikòmù nick nie rzekł, *bò nie je dobrze ò taczich rzeczach plestac*.
Przez sztót tak na se pòzérelë, *jaż jeden zaczął gadac*.
Ju słuńce bëło na niebie, *jak jô òdeckła*.

2.8.4.

KRZIKNIK

KRZIKNIK – to part mòwë, za jaczégò pòmòcą mòże wëpòwiedzec emòcje, wseczëca, a téż wòlã tegò, chto gôdô (jegò żëczbë, rozkôzënczi); krziknikama są téż ònomatopeje – słowa, jaczé szlachùją za zwãkama z òbkrążiwającégò nas swiata. Krziknik nie òtmieniwô sã. Je samòstójnym partã mòwë, tak tej w zdanim nie parłãczi sã z niżódnym jinym słowã.

Krzikniczi mòże pòdzelëc na:

- **krzikniczi, jaczé wësłôwiają wseczëca**, np.: *a*, *ach*, *aha*, *ala*, *alakòtóm*, *alana*, *alaże*, *alażinkò*, *aleluja*, *ecz*, *ehe*, *ej*, *ela*, *fe*, *fikak*, *fiu*, *ha*, *haha*, *hahaha*, *hahaszkù*, *haps*, *hą*, *he*, *ja jam ja jo*, *ja në*, *jak to*, *jakùż*, *jej*, *jejkù*, *Jena*, *Jenę*, *Jene*, *Jenkù*, *maricznym*, *maricznóm*, *mëk*, *në*, *nële*, *nëtale*, *nóże*, *ò*, *òch*, *òchò*, *òj*, *pù*, *reti*, *slicznym*, *szlacha*, *ala szlachòwie*, *ùlana*, *wej*, *wejle*, *wejleszcze*, *wejtale*, *wejtażle*;

- **krzikniczi, jaczé wësłôwiają wòlã tegò, chto gôdô**, np.: *aha*, *basta*, *biada*, *biéj*, *bùcz bùcz*, *cëchò*, *cëchòta*, *czip czip*, *czó*, *czół*, *curik*, *czuder*, *dôlëbóg*, *dëga*, *dëgù*, *dingù*, *fësz*, *gap*, *gas*, *hahù*, *hela gãs*, *hep*, *hes*, *hesz*, *hélolo*, *hëjse*, *hij*, *hija*, *hije*, *hij-hòp*, *hò-ha*, *hòp*, *hòt*, *hùjt*, *hùsz kùr*, *chrztu chrztu*, *kòsy kòsy*, *kóz kóz*, *kùcz kùcz*, *liwi*, *lo lo*, *loł loł*, *łołe łołe*, *mac*, *mùj mùj*, *mùk*, *mùża*, *mi mi*, *na*, *na le*, *në*, *nét nét*, *niza*, *përr*, *pòj*, *pòjk*, *pòjkôj*, *pòjczkôj*, *prr*, *precz*, *pst*, *pszt*, *pùj pùj*, *pùt pùt*, *pil*, *sa*, *sata*, *saczkù*, *sys sys*, *szop*, *szuder*, *tus tus*, *wara*, *wil*, *wili*;
- **ònomatopeje**, np.: *a mù*, *basz*, *baż*, *biża*, *biżaneczka*, *biżahaha*, *bùbù*, *bùch*, *bzy*, *bija*, *cup*, *czaks*, *czëks*, *czup*, *dër*, *fër*, *fidilitką*, *firlit*, *fit*, *ga*, *gëdlë*, *gël*, *gidli*, *gil*, *gili*, *glu*, *hacz*, *ham*, *hamham*, *hù-hù*, *chi*, *chlapù-chlapù*, *chlup*, *chlust*, *chrap*, *chùchù*, *kap*, *kili*, *kiti*, *kitli*, *kiwùt*, *kùkù*, *kùkùk*, *łup łup*, *me*, *miał*, *piń*, *pip*, *pras*, *pùf*, *rëtëtëtë*, *szëkùt szëkùt*, *szmiks*, *sztukùt sztukùt*, *szust szust*, *trururu*, *trzitrzap*, *trzask-prask*;
- **apelatiwné krzikniczi** – taczé, jaczé mają fùnkcjã wezwë, np.: *gibeldżabel*, *haja*, *hajdi*, *hajdu*, *hej*, *héne*, *hòpka*, *òpka*, *ópka*, *hòpsasa*, *kùlulu*, *në*, *nële*, *szocz*, *szopka*, *tramtiridi*.

2.8.5.

PARTIKLA

PARTIKLA – je nieòtmieniwnym i niesamòstójnym partã mòwë, jaczi ni mô gwôsnégò znaczënkù. Partiklą mòże bëc słowò abò mòrfem. Ji fùnkcją w zdanim je nadôwanié wseczëcowégò abò znaczënkòwégò nacéchòwaniô; mòdifikùje òna mëslã całégò zdaniô abò gwësnégò partu zdaniô. Partikla colemało nachôdô sã przed słowã, do jaczégò sã òna òtnôszô.

Z semanticznégò pòzdrzatkù wëapartniwô sã nôslédné ôrtë partiklów:

A) **MÒDALNÉ PARTIKLË** – wërôżają ùprocëmnienié subiektu do negò, ò czim gôdô. W òbrëmim negò ôrtu nót je pòdzelëc partiklë na:

- **partiklë rozkôzënkù** – *niech*, *niech le*, *niechôj*;
- **partiklë żëczbë** – *żebë*, *cobë*, *niechbë*;
- **partiklë prôwdopòdobieństwa** – *bòdôj*, *pòdobno*, *gwës*, *gwësno*, *na gwës*, *mòże*;

- **pëtającé partiklë** – *czë*;
- **mnożné partiklë** – *razë*;
- **pòcwierdzywającé partiklë** – *jo*;
- **przékùjącé partiklë** – *nie*, *nié*, *ni*, *ani*;

b) **EMÒCJONALNÉ PARTIKLË** – wërôżają wseczëcowé nacechòwanié, np.:
*Jô **doch** to przeczëtôł*!
*Biôj **le** z Bògã*!
*Pòj **le** sã*!
***Në** gadôj cos*!
***Kò** wiész, jak to je*.

c) **ZMÒCNIWAJĄCÉ PARTIKLË** – jich fùnkcją je zmòcnienié wëpòwiescë, np.:
*To bëło **leno** trzë razë*.
*Jô nie wiedzôł **le** negò jednégò*.
*Do kùńca rokù òstôł **jesz** miesąc*.
***Jaż** dwa dni nie bëło cebie w szkòle*.

Òsoblëwé fùnkcje mają w kaszëbsczim jãzëkù partiklë: *niech*, *-bë-*, *nie*, *nié*, *ni*:
- **Partikla *niech*** – służi do ùrôbianiô fòrmów rozkôzownika 3. òsobë pòjedinczny i wielny lëczbë, np.: *niech jidze*, *niech jidą*; *niech pisze*, *niech piszą*.
- **Partikla *-bë*** – służi do ùrôbianiô fòrmów zastrzégòwnika. W pòstpòzycji (pò czasnikù) partikla *bë* je doparłãczëwónô do czasnika, np:
*Jô **bë** pisôł*. *Më **bë** piselë*.

PISËNK PARTIKLÓW

Wikszosc partiklów nie parłãczi sã z pòprzédzającym słowã i są òne pisóné apart. Równak niechtërne partiklë parłãczą sã z pòprzedzającym je słowã, np. *biôj**że***, *grôj**że***.

Apartnégò òbgôdaniô wëmôgô téż pisënk przékùjący partikle zapisywóny jakno *nie*, *nié*, *ni*, jakô służi do zaprzékòwniô negò, co wërôżô słowò abò rzeczenié, wprzódk jaczégò ta partikla sã nachôdô. W kaszëbsczim jãzëkù

mómë trzë òrtografné wariantë przékùjący partiklë:

- ***ni*** – je ùżiwóné blós przed czasnikama *miec*, *móc*, *mùszec*. Partikla zapisywónô jakno *ni* je brëkòwónô z wëmieniónyma czasnikama w infinitiwie (*ni miec*, *ni móc*, *ni mùszec*) i we wszëtczich fòrmach òtmianë, np.: *jô ni móm*, *të ni môsz*, *òn ni mô*, *òna ni mô*, *òno ni mô*, *më ni mómë*, *wa ni môta*, *òni ni mają*; a téż w nieòsobòwëch fòrmach: *ni ma* (np.: *ni ma wòdë*), *ni mòże* (np.: *tegò ni mòże zrobic*), *ni mùszi* (np.: tam *ni mùszi jic*).
- ***nie*** – pisze sã przed wszëtczima pòòstałima czasnikama (òkróm: *miec*, *móc*, *mùszec*), np.: *nie gadac*, *nie robiã*, *nie jidzesz*, *nie widzy*, *nie piszemë*, ale blós tedë, jeżlë nie chcemë zaprzékòwac całégò zdaniô abò rzeczeniô.
- ***nié*** – je ùżiwóné w fùnkcji zaprzékòwniô całégò zdaniô abò całégò rzeczeniô, a téż zaprzékòwaniô pòjedincznégò słowa niebãdącégò czasnikã (jistnika, znankòwnika, wielnika, zamiona) np.: *Môsz të to zrobioné? – Nié*. *Jidzesz do szkòłë? – Nié*, *nie jidã dzysô*. *To nié wòda*, *le òdżin*. *Nié piãc*, *le dzewiãc*.

SŁOWÒ-BÙDOWIZNA

3.

Wielëna słowów w jãzëkù zmieniwô sã z cëgã czasu, w jãzëkù pòkazywają sã nowé słowa brëkòwné do nazwaniô pòjôwiającëch sã zachów, czinnosców czë znanków, równoczasno słowa, jaczich desygnatë dżiną, przechôdają do karna archajiznów. Nowé słowa mògą pòwstawac na czile ôrtów:

a) mòżemë pòżëczëc słowò z cëzégò jãzëka, równoczasno dopasowùjącë je fòneticzno i fleksyjno do najégò jãzëka; na taczi ôrt pòjawiłë sã w kaszëbiznie m.jin. internacjonalné słowa: *institucjô*, *meditowac*, *agresywny*; colemało kaszëbizna pòżiczô słowa téż z pòlszczégò jãzëka, np. *przeòbrazëc*, *wòjewództwò*;
b) mòżemë ùtwòrzëc neòsemantiznë, tj. nadac słowóm ju jistniejącym w jãzëkù nowi znaczënk, np. znóné òd dôwna w kaszëbiznie słowò *lopk*, òznôczającé ‘wikszą wielëna sana czë słomë’, zaczãło bëc ùżiwóné téż w znaczënkù ‘jednostczi, chtërna je brëkòwónô do zapisywaniô i przechòwiwaniô pòdôwków w kòmpùtrze’;
c) nôczãscy równak nowé słowa są ùrôbióné òd jinëch domôcëch słowów, do jaczich doparłączіwô sã nowé fòrmantë. Ten slédny ôrt twòrzeniô słowów je przedmiotã słowòbùdowiznë.

3.1. SPÒDLOWÉ I PÒCHÓDNÉ SŁOWA, JINÉ PÒCHWÔTË Z ZASYGÙ SŁOWÒBÙDOWIZNË

W słowòbùdowiznie proces parłãczeniô mòrfemów w nowé słowa nazéwóny je **deriwacją** (**mòtiwacją**). Słowa, òd jaczich ùrôbióné są jiné słowa, zwóné są **spòdlowima słowama**. Spòdlowima słowama mògą bëc tak jistniczi, jak téż czasniczi, znankòwniczi, przëczasniczi, przëmionowé rzeczenia. Spòdlowé słowa są słowòbùdowiznowima spòdlama dlô pòchódnëch słowów. **Pòchódné słowa** (**deriwatë**, **fòrmacje**, **mòtiwòwóné słowa**) ùrôbiô sã òd spòdlowëch słowów za pòmòcą fòrmantów. **Fòrmantã** mòże bëc sufiks, wëstąpiwający w pòzycji pò słowòbùdowiznowi témie, abò prefiks, wëstąpiwający przed słowòbùdowiznową témą, abò téż interfiks, parłączący tzw. zesadzoné słowò. Fòrmantë dodôvô sã do **słowòbùdowiznowégò spòdla** (słowòbùdowiznowi témë, słowòbùdowiznowégò dërżénia), chtërnym je spòdlowé słowò abò jegò dzél, np. w słowie *kòtk* dërżéniã mdze *kòt-*, a fòrmantã *-k*; w słowie *bòrowiczé* dërżéniã mdze *bòrow-*, a fòrmantã mdze *-iczé*; w słowie *żëczba* dërżéniã mdze *żëcz-*, a fòrmantã *-ba*. Przëmiôrama pòchódnëch słowów ùsadzonëch sufiksama są nôslédné fòrmacjë: *roczëzna* – słowò ùtwòrzoné òd jistnika *rok* za pòmòcą sufiksu *-ëzna*, *bùlwiszcze* – deriwat òd jistnika *bùlwa* z dodanim sufiksu *-iszcze*. Przëmiôrama pòchódnëch słowów ùsadzonëch prefiksama są nôslédné deriwatë: *przëschnąc* – fòrmacjô òd czasnika *schnąc* z dodanim prefiksu *przë-* , *wëkrãpac* – deriwat òd czasnika *krãpac* ùsadzony przez dodanié prefiksu *wë-*. Przëmiôrama deriwatów ùtwòrzonëch interfiksama są nôslédné zesadzenia słowów: *samòzwãk* – słowò pòchódné òd zamiona *sóm* i jistnika *zwãk*, sparłãczonëch interfiksã *-ò-*, *równoleżnobòk* – fòrmacjô òd znankòwnika *równoleżny* i jistnika *bòk*, sparłãczonëch interfiksã *-o-*.

3.2. SŁOWÒBÙDOWIZNA JISTNIKÓW

Jistniczi w kaszëbsczim jãzëkù colemało są ùrôbióné òd czasników, znankòwników, jistników i przëmionowëch rzeczeniów, rzadzy òd zamionów i przëczasników. Z nôwikszą rozmajitoscą słowòbùdowiznowëch tipów jistników mómë do ùczinkù w przëtrôfkù jistników deriwòwónëch òd jinëch jistników.

3.2.1.

ÒDJISTNIKÒWÉ JISTNICZI

Midzë deriwatama òdjistnikòwima mòże wëapartnic deriwatë ùrôbióné sufiksalno i prefiksalno. Òstóną òne òpisóné pòniżi.

3.2.1.1.

JISTNICZI ÙSADZONÉ ÒD JINËCH JISTNIKÓW ZA PÒMÒCĄ SUFIKSÓW

Midzë jistnikòwima fòrmacjama ùsadzonyma sufiksalno òd jinëch jistników mòżemë wëapartnic nôslédné karna:

a) **BIAŁOGŁOWSCZÉ PÒZWË** – twòrzoné òd personowëch abò òznôczającëch jiné żëwé jistotë jistników chłopszégò ôrtu przë pòmòcë nôslédnëch fòrmantów:

-***a*** – kùnôszk pòkazywający sã w białogłowszczich mionach ùrôbiónëch òd chłopszczich mionów, np.: *Gùstawa*, *Mieczësława*;
-***ô*** – kùnôszk pòkazywający sã w przëtrôfkù ùrôbianiô białogłowszczi pòzwë òd jistników chłopszégò ôrtu òtmieniwającëch sã wedlë znankòwnikòwégò paradigmatu òtmianë, np.: *chrzestnô*, *krewnô*, *szkólnô*;
-***ka*** – w kaszëbiznie je to baro produktiwny sufiks, dodôwóny tak do domôcëch kaszëbszczich słowów, np.: *fafrotka*, *sąsôdka*, *stolëmka*, do pòkazywającëch sã w lëteraczi kaszëbiznie neòlogiznów, np.: *przédniczka* (słowò deriwòwóné òd fòrmë *przédnik* z alternacją *k* : *cz*), jak téż do pòżëczków z pòlszczégò jãzëka, np.: *dieteticzka*, *òrganizatorka*, *redaktorka* abò do internacjonalëznów, jaczé przëcygnãłë do kaszëbiznë z pòlszczégò jãzëka, np.: *aùtorka*, *administratorka*, *kòòrdinatorka* (w pòlsczim jãzëkù dodôwóny je do nich jisti sufiks, tak tej mòże ùznac, że deriwatë te w całoscë stanowią pòżëczczi z pòlaszëznë);
-***ica*** / -***ëca*** – twòrzi przede wszëtczim pòzwë samiców zwierzãtów, np.: *kòzlëca*, *lësëca*, *wilczëca*, ale téż jiné pòzwë białogłowszczé, np.: *diôblëca*, *smòczëca*;
-***ini*** / -***ëni*** – sufiks ten w kaszëbiznie brëkòwóny je rzôdkò, pòjôwiô sã m.jin. w słowach: *gòspòdëni*, *mistrzëni*;

-***iniô*** / -***ëniô*** – sufiks brëkòwóny rzôdkò, np. w słowach: *bòdżiniô*, *zamówczëniô*.

b) **DEMINUTIWNÉ (ZDROBNIAŁÉ) PÒZWË** – to pòzwë przedmiotów abò òsobów mniészich nigle te nazéwóné przez spòdlowé słowa. Czasã deminutiwa brëkòwóné są téż w ekspresywny fùnkcji dlô wërażeniô pòzytiwnégò ùprocëmnieniô do gwësny rzeczë abò òsobë.

Deminutiwné pòzwë ùrôbióné są za pòmòcą fòrmantów:

-***k*** – sufiks ten i jiné niżi wëmienioné twòrzą deminutiwa chłopscégò ôrtu, np.: *kùterk*, *synk*, *wiaterk*;
-***ik*** / -***ëk***, np.: *dómik*, *krziżëk*, *płomëk*, *stolik*, *wôłtarzëk*;
-***iszk*** / -***ëszk*** (-***yszk***), np.: *bracyszk*, *diôbliszk*, *kamiszk*, *òjcëszk*, *tatëszk*;
-***ôszk***, np.: *wùjôszk*, *piécôszk*, *robôszk*;
-***oszk***, np.: *bùloszk*, *kwiatoszk*, *pùrtoszk*;
-***uszk*** (-***ùszk***), np.: *dãbùszk*, *gòłąbùszk*, *ògroduszk*, *progùszk*;
-***ink***, np.: *bratink*, *tatink*;
-***ulink***, np.: *tatulink*;
-***ka*** – sufiks ten i pòsobné niżi wëmienioné służą do ùrôbianiô zdrobnieniów białogłowscégò ôrtu, np.: *gąbka*, *gwiôzdka*, *łasëczka*, *żoczka*;
-***eczka***, np.: *Aneczka*, *dzéwczeczka*, *kłódeczka*, *żôbeczka*;
-***uleczka*** (-***ùleczka***), np.: *gąbùleczka*, *matuleczka*;
-***iczka***, np.: *sostrziczka*;
-***uszka*** (-***ùszka***), np.: *bańtkùszka*, *beczuszka*, *cotuszka*, *nënuszka*;
-***kò*** – deminutiwny sufiks dlô dzecnégò ôrtu, niżi téż jiné sufiksë ùrôbiające zdrobnienia w dzecnym ôrce, np.: *drzéwkò*, *gniôzdkò*, *grónkò*, *jezórkò*;
-***uszkò*** / -***ëszkò***, np.: *błotuszkò*, *kòrëtuszkò*, *pùdełuszkò*, *serdëszkò*;
-***iszkò*** (-***yszkò***), np. *słunyszkò*;
-***eszkò***, np. *słuneszkò*;
-***eczkò***, np.: *skrzidełeczkò*, *zgrzébiąteczkò*, *żôbiąteczkò*;
-***iszczkò*** / -***ëszczkò***, np.: *dzecëszczkò*, *jizbiszczkò*, *kòcëszczkò*, *ksądzëszczkò*, *niebòracëszczkò*, *swiniszczkò*;
-***uleczkò***, np.: *jabłuleczkò*;
-***ulkò*** (-***ùlkò***), np.: *dzeculkò*, *serdulkò*;
-***ątkò***, np.: *miedwiedzątkò*, *pizglątkò*, *wilczątkò*, *zgrzébiątkò*.

c) **AÙGÙMENTATIWNÉ (ZGRËBIAŁÉ) PÒZWË** – są to pòzwë rzeczów abò òsobów ò wiôlgòscë wikszi nigle ta tikającô sã spòdlowégò słowa. Aùgùmentatiwa mògą téż wërażac negatiwné ùprocëmnienié do tegò, ò czim sã gôdô. Aùgùmentatiwa twòrzi sã, brëkùjącë nôslédné fòrmantë:

-***iszcze***, / -***ëszcze***, np.: *dzecëszcze*, *kòcëszcze*, *môłpiszcze*, *sëkniszcze*, *swiniszcze*;
-***iskò*** / -***ëskò***, np.: *babiskò*, *dãbiskò*, *gãsëskò*, *mëszëskò*, *psëskò*;
-***szcze***, np.: *babszcze*, *celszcze*, *knapszcze*, *łebszcze*;
-***skò***, np.: *knapskò*, *kóńskò*, *krówskò*, *łebskò*;
-***ôl***, np.: *drągôl*, *nochôl*;

Òkróm sufiksalnégò ùrôbianiô aùgùmentatiwów zgrëbiałé pòzwë mògą bëc téż twòrzoné w kaszëbiznié przez ùsëniãcé dzélu spòdlowégò słowa, np. w fòrmach: *cota*, *krëcha*, *pòdëcha*; w dwùch slédnëch przëkładach z towarzëszącą spółzwãkòwą wëmianą *sz* : *ch*.

d) **PÒZWË NIEDOZDRZENIAŁËCH JISTOTÓW** – w kaszëbiznie są to fòrmacje twòrzoné òd pòzwów zwierzãtów, rzadzy òd pòzwów òsób, a nierôz nawetka òd pòzwów roscënów i jinëch pòzwów. Czasã sufiksë ùrôbiającé pòzwë młodëch jistotów równoczasno mają fùnkcjã hipòkòristiczną, chòc nie je to regla. Pòzwë niedozdrzeniałëch jistotów twòrzi sã w kaszëbsczim jãzëkù za pòmòcą nôslédnëch fòrmantów:

-***ã*** – sufiks ten colemało brëkòwóny je do ùrôbianiô pòzwów młodëch zwierzãtów tak tëch domôcëch, jak téż dzëczich, np.: *bagniã*, *czaplã*, *gôpiã*, *gùlã*, *jaskółczã*, *kòcã*, *kòniã*, *kóńczã*, *kózlã*, *kôczã*, *krowiã*, *krówczã*, *kùrzã*, *lëszczã*, *lwiã*, *mëszã*, *òslã*, *òwczã*, *pilã*, *psniã*, *pszczolã*, *pùjczã*, *sowiã*, *sôrniã*, *sroczã*, *swiniã*, *szczëczã*, *wilczã*, *wroniã*, *zajczã*, *zgrzébiã*, *zgrzébczã*; fòrmantu negò ùżiwô sã téż do twòrzeniô pòzwów nazéwającëch młodëch lëdzy, np.: *białczã*, *blizniã*, *cëgóńczã*, *chłopiã*, *człeczã*, *człowieczã*, *dzecã*, *grôfiã*, *knôpczã*, *knôpiã*, *òtroczã*, *paruzlã*, *pòpiã*, *smôrkùlã*, *szkólniã*, *Żëdzã*, a téż zwënégòwóny òstôł òn do ùtwòrzeniô fòrmacji òznôczający młodé drzewò: *drzéwiã*; òkróm tegò twòrzi òn deriwatë nazéwającé młodégò diôbła: *diôchlã*, *diôblã*; we wielny lëczbie w pòwëższich mòtiwòwónëch słowach dodôwô sã sufiks -***ãta***, np.: *diôchlãta*, *knôpczãta*, *drzéwiãta*, *zgrzébiãta*, zôs w pòjedinczny lëczbie w zanôleżnëch przëpôdkach òkróm akùzatiwù i wòkatiwù, chtërne są równé nominatiwòwi, dodôwô sã rozszerzenié *-ãc-*.

-***ątkò*** – za pòmòcą tegò sufiksu ùrôbiô sã pòzwë niedozdrzeniałëch zwierzãtów, np.: *bagniątkò*, *gąsątkò*, *gôpiątkò*, *jeleniątkò*, *kòcątkò*, *kòniątkò*, *kòzlątkò*, *kruszątkò*, *kùrczątkò*, *kùrzątkò*, *miedwiedzątkò*, *mùrzątkò*, *pilątkò*, *sôrniątkò*, *swiniątkò*, *szczëczątkò*, *wilczątkò*, *zgrzébczątkò*, *zgrzébiątkò*, *żôbiątkò*, fòrmacje nazéwającé młodëch lëdzy, òsoblëwò dzecë, np.: *bibiątkò*, *dzecątkò*, *knôpiątkò*, *kòwôlątkò*, *pòpiątkò*, *pùrniątkò*, *starzątkò*, *sybrzątkò sztolmiątkò*, *wërąpiątkò*, *Żëdzątkò*; przënôlégô tuwò téż deriwat nazéwający młodé drzewò: *drzéwiątkò* i fòrmacje òznôczającé młodé diabłë: *diôblątkò*, *diôchlątkò*; fòrmant nen òkróm infòrmacji ò młodoscë wnôszô téż znaczenié hipòkòristiczné, chtërno przëjôwiô sã w pòzytiwnym emòcjonalnym ùprocëmnienim gôdającégò ò jistoce, ò jaczi je mòwa; wôrt je téż dodac, że sufiks *-ątkò* twòrzi deminutiwa drëdżégò stãpnia òd deriwatów z fòrmantã *-ã*;
-***ôk*** – sufiks nen w fùnkcji twòrzeniô pòzwów niedozdrzeniałëch jistotów je mni produktiwny nigle wëżi wëmienioné fòrmantë, je òn rejestrowóny dosc rzôdkò, colemało w pôłniowi kaszëbiznie, w żëwi mòwie òstôł òn czãsto wëpiarti przez sufiks *-ã*, brëkùje sã gò do ùrôbianiô fòrmacji leno òd niechtërnëch pòzwów zwierzãt, np.: *bùlôk*, *òslôk*, *psniôk*, *wieprzôk*, *wôłczôk*, *zgrzébiôk*, incydentalno òstôł òn téż òdnotérowóny w pòzwach òdnôszającëch sã do człowieka: *paruzlôk*, *żidczôk*; fòrmant *-ôk* nie je fòrmantã dërżéniowò kaszëbsczim, ale przëcygnął òn do kaszëbsczégò jãzëka z pòlaszëznë, do jaczi dostôł sã òn z mazowiecczégò dialektu.

Midzë pòwëższzima deriwatama òznôczającyma pòzwë niedozdrzeniałëch jistotów nie òstałë wëmienioné słowa, chtërne semanticzno przënôlégają do ny kategórii, ale nie stanowią òne słowòbùdowiznowëch fòrmacjów, bò nie są mòtiwòwóné przez niżódné jiné spòdlowé słowa; hewòtno chòdzy tuwò ò taczé pòzwë, jak np.: *celã*, *celôk*, *jagniã*, *jagniôk*, *jałówczã*, *łagniã*, *pizglã*, *prosniã*, *prosniôk*, *prosôk*, *pùrniã*, *szczeniã*, *szczeniôk*.

e) **PÒZWË SUBIEKTÓW** – je to baro szerokô kategóriô, òbjimającô wielné pòdkategórie. Pòzwë subiektów mògą bëc ùsôdzóné m.jin. òd pòzwów òbiektów, rezultatów, nôrzãdłów, znanków. W òbrëmim òglowi kategórii subiektów mòże wëapartnic taczé semanticzné klasë, jak m.jin. òdjistnikòwé pòzwë warków czë pòzwë mieszkańców. Spòdlowé sufiksë, jaczé w kaszëbsczim jãzëkù są brëkòwóné do ùsôdzaniô òdjistnikòwëch pòzwów subiektów, są nôslédné:

-***ôrz*** – *bùlwiôrz*, *frantówkôrz*, *kòminiôrz*, *kòzôrz*, *kùńsztôrz*, *miąsôrz*, *młënôrz*, *sledzôrz*;
-***nik*** – *klôsztornik*, *kluczewnik*, *òkrãtnik*, *pòkùtnik*, *rozpùstnik*, *szpòrtownik*, *szpôsownik*, *targòwnik*, *tobacznik*, *zwónnik*, *żałobnik*;
-***ówc*** – *bòrówc*, *bratówc*, *domówc*, *sënówc*;
-***ik*** – *Chińczik*, *chòrągwik*;
-***ista*** / -***ësta*** – *anglista*, *bąblësta*, *kaszëbista*, *òrganista*;
-***éra*** – *brigadiéra*, *farméra*, *frizéra*, *kasjéra*;
-***ôcz*** – *bajôcz*, *głowôcz*, *wąsôcz*;
-***ôl*** – *garbôl*, *nogôl*, *nosôl*, *ùszôl*, *wąsôl*;
-***ôk*** – *kòcewiôk*, *Słowôk*;
-***ø*** – *mùzyk*.

f) **PÒZWË REZULTATÓW** – colemało są ùsôdzóné òd pòzwë materiału, z jaczégò gwësny przedmiot òstôł wëkònóny, abò òd pòzwë subiektu, chtëren razã je wëtwórcą rezultatu. Fòrmantama, jaczé brëkòwóné są do ùsôdzaniô pòzwów rezultatów, mògą bëc nôslédné sufiksë:

-***izna*** / -***ëzna*** – *kretowizna*, *pajiczëzna*, *pszczelëzna*, *toczëzna* (pòr. *toczk*);
-***ina*** /-***ëna*** – *jabkòwina*, *kòprowina*, *krëszkòwina*, *pajiczëna*;
-***ónka*** – *kapùscónka*, *lniónka*, *maslónka*, *slëwiónka*, *słomiónka*;
-***ówka*** – *dąbówka*, *glënówka*, *zbòżówka*;
-***ôk*** – *blaszôk*, *drewniôk*, *żelôznik* ‘piéck z żelazła’.

g) **PÒZWË ÒBIEKTÓW** – w kaszëbiznie kategória òdjistnikòwëch pòzwów òbiektów òbjimô leno niewielné pòzwë, co wënikô z niszczégò stãpnia wëtwòrzeniô w kaszëbsczim jãzëkù specjalisticzny terminologii, i pòzwë te wikszim dzélã są w całoscë zapòżëczoné z pòlaszëznë. Fòrmantã, notérowónym przë twòrzenim deriwatów òznôczającëch òbiektë, je sufiks -*ówka* – *lokówka*, *żeglówka*.

h) **PÒZWË MÔLÓW** – colemało są twòrzoné òd pòzwów zwierzãtów, roscënów, zachów abò materiałów, nachôdającëch sã w gwësnym môlu. Deriwatë bãdącé pòzwama môlów ùsôdzô sã w kaszëbiznie za pòmòcą nôslédnëch sufiksów:

-***iszcze*** / -***ëszcze*** – *bùlwiszcze*, *cebùlëszcze*, *kléwrowiszcze*, *marchwiszcze*, *mrowiszcze*;
-***owiszcze*** / -***òwiszcze*** – *kapùstowiszcze*, *wrëkòwiszcze*, *wrzosowiszcze*, *żabòwiszcze*;
-***iskò*** / -***ëskò*** – *bùlewiskò*, *ówsëskò*;
-***owiskò*** / -***òwiskò*** – *danowiskò*, *grochòwiskò*, *torfòwiskò*, *żwirowiskò*;
-***izna*** / -***ëzna*** – *òsłowizna* ‘stajnia dlô òsła’, *piôszczëzna*, *torfòwizna*, *ùrzmizna*;
-***arniô*** – *ceglarniô*, *drewkarniô*, *kòniarniô*, *krowiarniô*, *mléczarniô*, *òwczarniô*;
-***owniô*** / -***òwniô*** – *noclégòwniô*, *wòzowniô*;
-***nik*** – *gòłãbnik*, *grzëbnik*, *kùrnik*, *torfnik* ‘w znaczenim: pòmieszczenié dlô torfù’.

i) **PÒZWË AKTIWNOSCÓW I STANÓW** – deriwatë te colemało są ùsôdzóné òd subiektów wëkònywającëch gwësną aktiwnosc abò nachôdającëch sã w jaczims stanie, czasã są to fòrmacje ùtwòrzoné òd pòzwów rezultatów aktiwnosców i pòzwów zjawiszczów tipicznëch dlô aktiwnosców i stanów. Òsóbną semanticzną kategóriã, wchôdającą w òbrëmié pòzwów aktiwnosców, twòrzą pòzwë warków. Pòzwë aktiwnosców i stanów ùrôbióné są za pòmòcą sufiksu *-twò* i jegò wariantów:

-***twò*** – *krawiectwò*, *ògrództwò*, *òkrãctwò*, *rëbactwò*, *rolnictwò*;
-***stwò*** – *ceselstwò*, *czarzińtwò*, *fùrmańtwò*, *gùslarstwò*, *kòwalstwò*, *wëkrëkùlstwò*, *złodzéjstwò*, *żôłnérstwò*;
-***owstwò*** – *òrganistowstwò*;
-***ownictwò*** – *brzadownictwò*, *kòszownictwò*;
-***arstwò*** – *wrëjarstwò*.

j) **PÒZWË ABSTRAKCYJNËCH ZNANKÓW** – deriwatë przënôlégające do ny kategórii mògą bëc twòrzoné òd słowòbùdowiznowëch spòdlów, jaczé są domôcyma słowama, i tedë colemało dodôwóné są téż domôcé sufiksë pòchódné òd fòrmantu *-twò*: *-stwò* abò *-ctwò*, rzadzy sufiksë *-ba*, *-ota*, abò fòrmacje te mògą bëc ùsôdzóné òd słowów geneticzno cëzëch i wnenczas nôczãscy doparłãczíwónym sufiksã je *-izna*. Nót je nadczidnąc, że niechtërne z niżi wëmienionëch pòzwów

abstrakcyjnëch znanków mògą miec dëbeltną mòtiwacjã – jistnikòwą i znankòwnikòwą:

-***stwò*** – *bestialstwò*, *brzëdalstwò*, *bùzerstwò*, *kùjóństwò*, *pioruństwò*, *przëjacelstwò*, *swiniarstwò*;
-***ctwò*** – *kamrôctwò*;
-***ba*** – *drëszba*;
-***ota*** – *żałota*;
-***izna*** – *egòjizna*, *herojizna*, *pesymizna*.

k) **PÒZWË DOKTRINÓW, TEÒRIÓW, IDEÒLOGIÓW, MËSLOWËCH SYSTEMÓW, PÒSTAWÓW ŻËCOWËCH, RELIGIOWËCH SYSTEMÓW, KÙLTUROWËCH ZJAWISZCZÓW, NAŁOGÓW** – tak pò prôwdze je to czile apartnëch kategóriów, chtërne òstałë tuwò razã òpisóné temù, że ùsôdzóné są òne za pòmòcą tegò samégò sufiksu *-izna* /*-ëzna*, a słowòbùdowiznowim spòdlim nëch fòrmacji są słowa geneticzno cëzé słowianiznie. Niechtërne z nëch deriwatów téż mògą miec dëbeltną – jistnikòwą i znankòwnikòwą – mòtiwacjã:

-***izna*** / -***ëzna*** – *alkòhòlëzna*, *chrzescëjanizna*, *epikùrejizna*, *egzëstencjalëzna*, *katolëcëzna*, *kreacjonizna*, *marsowizna*, *nikòtinizna*, *parlamentarëzna*, *patriocëzna*, *protestancëzna*, *rasëzna*, *repùblikanizna*, *symbòlëzna*.

l) **PÒZWË JISTNIKÓW KÒLEKTIWNËCH** – je to baro szerokô kategóriô, òbjimającô pòzwë zbiérné òznôczającé ògle jaczichs òsób, zwierzãtów, roscënów, a téż jiné desygnatë. W òbrëmim ti kategórii mòże wëapartnic czile klasów semanticznëch, m.jin. pòzwë òpróżnionëch strãków abò słomë z wëdraszowónëch roscënów abò téż pòzwë drewna, apartną pòdkategóriã mògą twòrzëc pòzwë zbiérné òznôczającé nac, lëstowié abò wietwie roscënów, twòrzoné za pòmòcą sufiksu *-iczé* (i jegò wariantu *-owicze* / *òwiczé*), mòże téż wëapartnic pòzwë kòlektiwné ò znaczënkù pejoratiwnym. Nót je téż nadczidnąc, że wiele z nëch kòletiwnëch pòzwów je razã pòzwama subiektów. Òdjistnikòwé pòzwë kòlektiwné są w kaszëbiznie ùsôdzóné za pòmòcą nôslédnëch fòrmantów:

-***izna*** / -***ëzna*** – *białczëzna*, *bòbòwizna*, *bòrowizna*, *chłopizna*, *czarcëzna*, *dżadżëzna*, *grochòwizna*, *lesëzna*, *mòrzëzna*, *parobczëzna*, *przeńczëzna*, *rogacëzna*, *skalëzna*, *zwierzëzna*, *żëdzëzna*;
-***ina*** / -***ëna*** – *brzezëna*, *bùczëna*, *grabòwina*, *jiglëna*, *lëpina*, *meszëna*;
-***iczé*** – *besowiczé*, *bòrowiczé*, *bùlwòwiczé*, *jagòdowiczé*, *jeżeniczé*, *maleniczé*, *pòtrôwniczé*, *wrëkòwiczé*, *żôrawiczé*;
-***twò*** – *lëdztwò*, *ptôsztwò*, *robactwò*;
-***stwò*** – *białogłowstwò*, *chłopstwò*.

m) **PÒZWË MIÃSA** – wchôdają òne do òglowi kategórii, òbjimający pòzwë geneticzné (razã z pòzwana drewna, chtërne tuwò òstałë òpisóné midzë jistnikama kòlektiwnyma). W òbrëmié pòzwów miãsa wchôdają pòzwë miãsa zwierzãt domôcëch i dzëwëch, a téż pòzwë miãsa rëbów. Spòdlowima sufiksama, brëkòwónyma do ùsôdzaniô òdjistnikòwëch pòzwów miãsa, są w kaszëbiznie:

-***izna*** / -***ëzna*** – *baranizna*, *celëczëzna*, *gãsëzna*, *jesotrowizna*, *krowizna*, *kùrzëzna*, *łososëzna*, *òwczëzna*, *parsëcëzna*, *sarnizna*, *swinizna*, *szczëczëzna*, *wieprzëzna*, *zajczëzna*;
-***ina*** / -***ëna*** – *biczëna*, *duwina*, *krzeptowina*, *òwczëna*, *ptôszëna*.

3.2.1.2.

ÒDJISTNIKÒWÉ DERIWATË PREFIKSALNÉ

Kaszëbsczé fòrmacje prefiksalné mògą bëc twòrzoné za pòmòcą domôcëch fòrmantów (np.: *procëm-*, *pòd-*), nié wiedno, chòc czãsto znónëch téż jinym słowiańsczim mòwóm, abò téż rzadzy cëzëch fòrmantów, colemało internacjonalnëch (np.: *arcë-*, *anti-*).

Znaczenié pòdrzãdnoscë je w kaszëbiznie wërôżóné znónym całi słowianiznie, chòc w kaszëbsczim jãzëkù fòneticzno zaadaptowónym, prefiksã *pòd-*, np.: *pòdkòmisjô*, *pòdkòmitet*, *pòdòddzél*. Nadrzãdnosc w kaszëbsczim jãzëkù colemało je wskazywónô internacjonalnym, przëjimniãtnym przez kaszëbiznã za pòstrzédzëzną pòlaszëznë i zaadaptowónym fòneticzno, prefiksã *arcë-*, np.: *arcëksyżëc*, *arcëksyżëzna* (deriwatë te fùnkcjonëją alternatiwno ze zesadzeniama: *wiôlgòksyżëc*, *wiôlgòksyżëzna*), *arcëkapłanizna*, *ar-*

cëbiskùp, abò domôcym (tipicznym téż dlô cału słowianiznë, chòc nié wiedno pòkazywającym sã w jinëch jãzëkach w jistëch fùnkcjach) prefiksã *nad-*, np.: *nadinspektor*. Prefiks *nad-* mô téż w kaszëbsczim jãzëkù jiné znaczënczi, m.jin. wërôżô jakąs wiôlgòsc przewëższającą normalną miarã rzeczë, zjawiszcza czë znanczi, np.: *nadprodukcjô*, *nadwrazlëwòta*, abò òznôczô dodôwkòwòsc rzeczë, zjawiszcza czë znanczi, np. *nadgòdzëna*, *nadbòkadnosc*, *naddostónk*, *nadwôga*, *nadwôrtnota* (nót je dac bôczënk, że we wszëtczich nëch fùnkcjach prefiks *nad-* je notérowóny na òbéńdze cału zôpadny słowianiznie). Fòrmacje ò znaczenim procëmnym do znaczeniô spòdlowégò słowa ùrôbióné są za pòmòcą domôcégò kaszëbsczégò fòrmantu *procëm-*, np.: *procëmdzejanié*, *procëmùderzënk*, *procëmwôrtnota*, *procëmbédowanié*, *procëmatak*, *procëmmònarchista*, abò rzadzy przë ùżëcym internacjonalnégò prefiksu *anti-*, np.: *antiklerikalëzna*, *antichrist*, *antiteza* (chòc wëdôwô sã, że dwa slédné przëmiôrë mòże rozezdrzewac nié jakno deriwatë, ale jakno pòżëczczi w całoscë przëjimniãté za pòstrzédzëzną pòlaszëznë, a leno fòneticzno zaadaptowóné do kaszëbsczégò systemù). Na pierwòsznosc i genezã zjawiszcza wskôzywô znóny téż wszëtczim słowiańsczim jãzëkóm prefiks *pra-*, chtëren równak przódë dlô kaszëbiznë tipiczny nie béł i dostôł sã do kaszëbsczégò jãzëka za pòstrzédzëzną pòlaszëznë, pòkazywający sã m.jin. w nôslédnëch fòrmacjach: *pragôdka*, *praczłowiek*, *pratatczëzna*.

3.2.2.

ÒDZNAKÒWNIKÒWÉ JISTNICZI

Deriwatë jistnikòwé mòtiwòwóné przez znankòwniczi òbjimają taczé kategórie, jak: pòzwë abstrakcyjnëch znanków; pòzwë kònkretnëch przedmiotów, dlô jaczich przirodnô je òkreslonô znanka; i pòzwë subiektów, dlô jaczich przirodnô je gwësnô znanka.

a) **PÒZWË ABSTRAKCYJNËCH ZNANKÓW** – to przesztôłcenia znankòwników w jistniczi; deriwòwóné są òne za pòmòcą nôslédnëch sufiksów:

-***ota*** (-***òta***), np.: *czekawòta*, *dobrota*, *dzywnota*, *gòrzkòta*, *gwësnota*, *krëchòta*, *lëchòta*, *mądrota*, *miłota*, *nagòta*, *niegòdzëwòta*, *niemirnota*, *niesprawiedlëwòta*, *nipòcota*, *piãknota*, *pòbòżnota*, *pòczestnota*, *prawòta*, *próżnota*, *re-*

dota, *snôżota*, *starota*, *strasznota*, *wòlnota*, *zgniłota*, *żëcznota*, *strachlëwòta*, *szczeslëwòta*, *szczërota*, *chcëwòta*, *ùtcëwòta*, *pòtcëwòta*, *żëczlëwòta*;

-***izna*** || -***ëzna*** – za pòmòcą tegò fòrmantu ùrôbiô sã pòzwë abstrakcyjnëch znanków òd domôcëch spòdlów, np.: *cëszëzna*, *drożëzna*, *gòlëzna*, *gòtowizna*, *gòrzczëzna* ‘*gòrzkòta*’, *grëbizna*, *lepizna*, *mòczëzna*, *nadżélëzna*, *nagòcëzna*, *nipòcëzna*, *proscëzna*, *sërowizna*, *sëszëzna*, *sëwizna*, *słabizna*, *słonizna*, *przër.: słony*, *starzëzna*, *ùparcëzna*, *zamòczëzna*, *zdłużëzna*, przër.: *zdłużi*, *zëmizna*, ale téż mògą bëc òne twòrzoné òd cëzëch słowòbùdowiznowëch spòdlów: *altruizna*, *bestialëzna*, *hùmanitarëzna*, *indiwidualëzna*, *òptimizna*, *pesymizna*, *tragizna*;

-***osc*** (-***òsc***), np.: *cepłosc*, *cëchòsc*, *chùtkòsc*, *czôrnosc*, *dalecznosc*, *dzyrskòsc*, *małosc*, *mitkòsc*, *niedowinnosc*, *nielusosc*, *nieprzezórnosc*, *niesmiałosc*, *niewdzãcznosc*, *nôbòżnosc*, *òstróżnosc*, *pòczestnosc*, *rzetelnosc*, *skrëtosc*, *skrómnosc*, *sławnosc*, *snôdkòsc*, *strasznosc*, *szëkòwnosc*, *ùczinnosc*, *ùtcëwòsc*, *wëdatnosc*, *wiérnosc*, *wiôlgòsc*, *wòlnosc*, *wstëdlëwòsc*, *zgniłosc*, *złosc*, *zôzdrosnosc*, *zuchternosc*;

-***stwò***, np.: *chcywstwò*, *głëpstwò*, *niegòdzélstwò*, *niepòsłëszeństwò*, *òkrucélstwò*, *pòdobiéństwò*, *skąpstwò*, *ùbóstwò*, *zgniélstwò*.

b) **PÒZWË KÒNKRETNËCH PRZEDMIOTÓW, DLÔ JACZICH PRZIRODNÔ JE GWËSNÔ ZNANKA** – ùsadzóné są za pòmòcą nôslédnëch sufiksów:

-***izna*** || -***ëzna***, np.: *bielëzna*, *calëzna* ‘całô rolô pòdzelonô miedzama’, *ceplëzna* ‘cepłô wòda przë sztrądze’, *cwiardzëzna* ‘cwiardô ziemia z przëczënë dłudżi sëszë’, *czarnizna*, *dzurawizna* ‘dzurawô zacha’, *gãscëzna*, *gładzëzna* ‘gładkô wiéchrzëzna mòrzô’, *lëbizna* ‘niebrzadné pòlé’, przër. *lëbi* ‘słabi, wërosli bez słuńca’, *łëselëzna* ‘łësô głowa’, *malëzna* ‘lëdze nisczégò rostu’, *mòkrzëzna* ‘kalëszcze na drogach i łąkach’, *môlëczëzna* ‘môłé gbùrstwò’, *nowaczëzna*, *płaszczëzna*, *rzôdzëzna* ‘cos rzôdczégò, rzôdkò pòtikónégò’, *słodczëzna* ‘cos słodczégò’, *słodzëzna*, *strëpielëzna* ‘strëpiałi piéń’, *swiéżëzna* ‘1. swiéżô zymkòwô ògrodowizna, 2. swiéżé ùszlachtowóné miãso’, *swòjszczëzna*, *trëcëzna*, *wësoczëzna* ‘pòlé ùmôlowóné na wësoczi wiéchrzëznie’, *żôłcëzna* ‘żółti piôsk’;
-***ina*** || -***ëna***, np.: *czôrnina*, *drobina*, *niżëna*, *równina*.

c) **PÒZWË SUBIEKTÓW, DLÔ JACZICH PRZIRODNÔ JE GWËSNÔ ZNANKA** – òbjimają nié leno neùtralné pòzwë subiektów, ale téż pòzwë, dlô jaczich przirodné je emòcjonalné ùprocëmnienié, pòzytiwné abò negatiwné. Niechtërne z fòrmacjów przënôlégającëch do ny kategórii mògą miec dëbeltną, znankòwnikòwą i jistnikòwą mòtiwacjã, le znankòwnikòwô mòtiwacjô je wiedno barżi pierwòsznô, bò w nym drëdżim przëtrôfkù spòdla jistnikòwé wiedno pòchôdają téż òd znankòwników. Pòzwë subiektów, dlô jaczich przirodnô je jakôs znanka, a chtërne mòtiwòwóné są przez znankòwniczi, ùrôbiô sã w kaszëbsczim jãzëkù za pòmòcą nôslédnëch sufiksów:

-***c***, np.: *chcywc*, *czekawc*, *falsziwc*, *gòrliwc*, *kòszlawc*, *niecerpliwc*, *niegòdzywc*, *niepòcywc*, *nieszczesliwc*, *nieùtcywc*, *òbrzëdliwc*, *òsobliwc*, *pòpãdliwc*, *slépc*, *strachòbliwc*, *szczesliwc*, *ùtcywc*, *zapalcziwc*;
-***ôk***, np.: *biédôk*, *chcëwôk*, *dzëwôk*, *prostôk*, *ùmierlôk*, *zmierlôk*;
-***k***, np.: *slépk* ‘slepi człowiek’, *stark*;
-***ik***, np.: *niewdzãcznik*, *pòbòżnik*, *samòtnik*, *ùłómnik* ‘człowiek ùłómny’;
-***nik***, np.: *nipòcnik*, *ùpartnik*;
-***élc***, np.: *chcëwélc*, *chitrzélc*, *czekawiélc*, *głëchélc*, *kòszlawiélc*, *młodzélc*, *òbarchniélc*, *rudélc*, *szadélc*, *ùmiartélc*, *ùpartélc*, *zgniélc*, *zmiartélc*;
-***ulc*** (-***ùlc***), np.: *chcëwùlc*, *czekawùlc*, *grëbùlc* ‘człowiek grëbi’, *nagùlc* ‘nadżé dzeckò’, *slépùlc*, *strachùlc*;
-***ulk*** (-***ùlc***), np.: *chcëwùlk*, *grëbùlk* ‘człowiek grëbi’, *nagùlk* ‘nadżé dzeckò’;
-***ôl***, np.: *brzëdôl*, *chcëwôl*, *długôl*, *garbôl*;
-***ôcz***, np.: *chcëwôcz*, *długôcz*, *głodniôcz*;
-***éla***, np.: *cwardzéla* ‘człowiek cwiardi’, *głupiéla*, *nadżéla* ‘nadżé dzeckò’, *zgniéla*;
-***éra***, np.: *głupéra*;
-***och***, np.: *cemnoch*, *chitroch*, *ùpartoch*, *zgniélcoch*, *zmiarcoch*;
-***uch***, np.: *głodniuch*, *staruch*;
-***uszk*** (***ùszk***) || -***ëszk***, np.: *grëbùszk*, *krzëwùszk*, *nagùszk*, *starëszk*;
-***iszk***, np.: *głupiszk*, *młodiszk*;
-***oszk***, np.: *mądroszk*;
-***is***, np.: *czôrnis*, *dzywnis*, *głodnis*, *zgnilis*;
-***as***, np.: *dzëwas*, *grëbas*.

3.2.3.

ÒDCZASNIKÒWÉ JISTNICZI

Fòrmacje jistnikòwé mòtiwòwóné przez czasniczi òbjimają taczé kategórie, jak: pòzwë aktiwnosców, procesów i stanów; pòzwë subiektów aktiwnosców, procesów i stanów; pòzwë òbiektów aktiwnosców; pòzwë wërobiznów pòwstałëch jakno skùtk aktiwnosców; pòzwë strzódków aktiwnosców; òdczasnikòwé pòzwë môlów; òdczasnikòwé pòzwë zjawiszczów.

a) **PÒZWË AKTIWNOSCÓW, PROCESÓW I STANÓW** – to przesztôłcenia czasników w jistniczi przë ùtrzimanim jistégò znaczënkù, urôbióné są òne za pòmòcą nôslédnëch sufiksów:

-***anié***, np.: *grzechòtanié*, *tańcowanié*, *zabiwanié*, *żdanié*;
-***enié***, np.: *skrzeczenié*, *zaznobienié*, *rëbaczenié*, *kôrbienié*;
-***cé***, np.: *mëcé*, *zabëcé*, *ùsniãcé*, *sadniãcé*, *copniãcé*;
-***ba***, np.: *séwba*, *ùceszba*, *nëkba*, *chwalba*, *gòńba*, *żeńba*;
-***izna*** || -***ëzna***, np.: *czikòlëzna* ‘drãgô robòta’ (przër. *czikòlëc sã* ‘cãżkò robic’);
-***a***, np.: *biôtka*, *ùcecha*;
-***ota***, np.: *niszczota*;
-***ka***, np.: *zdrzémka*, *zwózka*;
-***k***, np.: *ùpôdk*;
-***ënk***, np.: *żebrënk*.

b) **PÒZWË SUBIEKTÓW AKTIWNOSCÓW, PROCESÓW I STANÓW** – òbjimają w pierszi rédze wëkònawców gwësnëch aktiwnosców, ale téż mieszczą sã tuwò subiektë pòdlégającé procesóm abò nachôdającé sã w gwësnym stanie. Pòzwë te twòrzoné są przë ùżëcym nôslédnëch sufiksów:

-***ôcz***, np.: *zgadiwôcz*, *spiéwôcz*, *ùdôwôcz*, *nëkôcz*, *biegôcz*;
-***ca***, np.: *dorôdca*, *wëdôwca*, *sprôwca*, *wëbôwca*, *dobiwca*, *załóżca*;
-***ôk***, np.: *wëszczerzôk*, *spiéwôk*;
-***c***, np.: *szpiegówc*, *strzélc*, *kùpc*;
-***élc***, np.: *òbżartélc*, *kradzélc*, *łżélc*;
-***k***, np.: *wrzeszczk*, *piszczk*, *niedoùczk*;

-***ôrz***, np.: *kôrbiôrz*, *tancôrz*, *łgôrz*, *piekôrz*;
-***nik***, np.: *prowadnik*, *òbszcządnik*, *wanożnik*, *biôtkòwnik*;
-***éra***, np.: *dolmaczéra*, *kòntroléra*;
-***éla***, np.: *łazéla*, *wëdrwiéla*, *łżéla*, *kradzéla*;
-***ajk***, np.: *drzémajk*;
-***czik***, np.: *wãdrowczik*, *kùpczik*.

c) **PÒZWË ÒBIEKTÓW AKTIWNOSCÓW** – to przede wszëtczim pòzwë zachów, na jaczé naczerowónô je aktiwnosc, ale téż zjawiszcza czë zdarzenia, chtërne mòże ùznac za òbiektë aktiwnosców. Pòzwë te ùrôbiô sã za pòmòcą nôslédnëch sufiksów:

-***anié***, np.: *pisanié*, *granié*;
-***enié***, np.: *snienié*;
-***cé***, np.: *picé*;
-***ka***, np.: *grzechòtka*, *wkłôdka*, *kòlibka*, *nalimka* (przër: *nalëmic*);
-***izna*** || -***ëzna***, np.: *darowizna*, *pòdarowizna*, *léczëzna*;
-***ówka***, np.: *zybówka*, *biżówka*;
-***k***, np.: *dodôwk*;
-***nik***, np.: *doparłãcznik*;
-***ënk***, np.: *dowòzënk*, *wpłôcënk*;
-***a***, np.: *strata*, *zgùba*.

d) **PÒZWË WËROBIZNÓW PÒWSTAŁËCH JAKNO SKÙTK AKTIWNOSCÓW** – twòrzi sã przë ùżëcym nôslédnëch fòrmantów:

-***izna*** || -***ëzna***, np.: *tkanizna* (w przëtrôfkù negò słowa słowòbùdowiznowim spòdlim nie je sóm czasnik, ale ùtwòrzony òd niegò mionoczasnik *tkóny*);
-***ina*** || -***ëna***, np.: *skrodzëna*, *zroscëna*;
-***enié***, np.: *zroscenié*, *wrzeszczenié*, *skrodzenié*;
-***ø***, np.: *rëk*, *krzëk*, *jazgòt*, *łisk*, *ùplot*;
-***ënk***, np.: *ùdraszënk* ‘zôrno ùdostóné pò wëdraszowanim zbòżô’, *wëmëslënk*, *malënk*;
-***k***, np.: *ùsôdzk*, *zaróbk*;
-***stwò***, np.: *łżélstwò*;

-***a***, np.: *zwënéga*;
-***ka***, np.: *zôcerka*.

e) **pòzwë strzódków aktiwnosców** – to kategóriô òbjimającô nôrzãdła i zachë brëkòwné do wëkònaniô aktiwnoscë. Pòzwë te ùsôdzóné są za pòmòcą nôslédnëch sufiksów:

-***ôk***, np.: *dłëbôk*, *bijôk* ‘dzél cepù, ùżiwóny do draszowaniô’, *ùbijôk* ‘1. tłuczk do ùbijaniô kwaszony kapùstë, 2. kłoda do ùbijaniô pòdłodżi z glënë, 3. dzél cepù, służący do draszowaniô’, *pisôk*, *chòdôk*;
-***ôcz***, np.: *skrobôcz* ‘nóż do òbiéraniô bùlwów’;
-***nik***, np.: *wiésznik*, *włącznik*;
-***k***, np.: *trãpk*, *tłuczk*;
-***ówka***, np.: *wskôzówka*, *sztepówka*;
-***inka***, np.: *dojinka* ‘wãbórk do dojeniô’.

f) **òdczasnikòwé pòzwë môlów** – to pòzwë môlów, w jaczich môplac aktiwnosc, proces abò stón. Są ùrôbióné za pòmòcą fòrmantów:

-***iszcze*** (z wariantã *-awiszcze*) || *-ëszcze*, np.: *kùpòwiszcze*, *skùpòwiszcze*, *kôrczowiszcze*, *leżawiszcze*, *trzãsawiszcze*, *zapadlëszcze*;
-***iskò*** || -***ëskò***, np.: *zapadlëskò*, *kôrczowiskò*;
-***ówka***, np.: *slizówka*, *pùrgówka*;
-***arniô***, np.: *drëkarniô*, *piekarniô*, *sëszarniô*, *wãdzarniô*;
-***alniô***, np.: *kòpalniô*, *przëdzalniô*;
-***niô***, np.: *skòczniô*.

g) **òdczasnikòwé pòzwë zjawiszczów** – òbjimają m.jin. pòzwë chòrobòwëch znanków abò zjawiszczów wiodrowëch, ale téż pòzwë jinëch zjawiszczów ùsadzonëch òd czasnikòwëch spòdlów. Pòzwë te twòrzoné są przë ùżëcym sufiksów:

-***izna*** || -***ëzna***, np.: *gnilëzna* (spòdlim je tuwò mionoczasnik *gniłi*), *szpacëzna* (przër.: *szpacëc*), *òpùchlëzna* (spòdlim je mionoczasnik *òpùchłi*), *bòlączëzna* (spòdlim je mionoczasnik *bòlący*);
-***ica*** (z wariantã *-awica*), np.: *slizawica*, *pùrgawica*.

3.2.4.

ZROSCËNË I ZESADZENIA

Fòrmacje jistnikòwé mògą bëc w kaszëbsczim jãzëkù mòtiwòwóné przez dwie abò wicy słowòbùdowiznowëch témów. Czej tak sã dzeje, mómë do ùczinkù z zesadzonyma słowama. Midzë zesadzonyma jistnikama wëapartniwô sã: zroscënë i zesadzenia.

ZROSCËNË – to słowa pòwstałé przez zroscenié dwùch abò wicy słowów, chtërne parłãczą sã w syntakticzną strukturã. Dlô zroscënów przirodné je to, że ni mają òne niżódnëch interfiksów ani jinëch fòrmantów, a pierszi człón zroscënë colemało pòòstôwô nieòtmieniwny (òkróm niewielnëch wëjimków). Zroscënë mògą bëc ùsadzoné z dwùch jistników, np.: *bùckmack*, ze znankòwnika i jistnika, np.: *Wiôlgônoc*, abò z przëmionowégò rzeczeniô i jistnika, np. *wniebòwzãcé*, *zmiartwëchwstanié*. Zroscënë są dosc rzôdczé w kaszëbsczim jãzëkù (czãscy stosëje sã zestawienia w jich plac), w kaszëbiznie je to téż kategóriô mało produktiwnô.

ZESADZENIA – są to słowa pòwstałé ze sparłãczeniô dwùch słowòbùdowiznowëch témów, chtërne – jinaczi jak zroscënë – nie twòrzą syntaktycznëch strukturów. Dlô zesadzeniów przirodné je to, że sparłãczoné są òne interfiksã i dodôwkòwò jesz colemało doparłãcziwóny je do nich sufiks. W przëtrôfkù, czej pierszim człónã je czasnik, tej interfiksã je: *-ë-*, *-i-* (*-y-*), rzadzy *-o-* (*-ò-*), zôs czej pierszim człónã je jistnik, znankòwnik, wielnik abò zamiono, interfiksã je *-o-* (*-ò-*) abò *-ø-*; w przëtrôfkù zesadzeniów, w jaczich pierszim człónã je słowò germańsczégò pòchôdaniô, colemało wëróżniwô je interfiks *-ø-*, np.: *draszmaszina*, *landkôrta*.

Midzë zesadzeniama w kaszëbsczim jãzëkù mòże wëapartnic nôslédné strukturë i kategórie:

a) ***Czasnikòwò-jistnikòwé strukturë*** (pierszi człón je czasnikã, drëdżi – jistnikã) – są to colemało pòzwë subiektów (pòzwë òsobów, pòzwë zwierzãtów i jinëch subiektów), np.: *gòlëbroda* ‘chtos, chto gòli brodë; frizéra’, *gònidiôbéł* ‘ten, chto tëlé lóprëje, jakbë gònił diôbła’, *łamignôt* ‘człowiek tak mòcny, dobrze zbùdowóny, że mógłbë łómac gnôtë’,

płaczëdëtk ‘chtos, chto płacze za dëtkama’, *pùszczikrewka* ‘chtos, chto pùszczô krew, żebë wëlékarzec’, *trząsëgłówka* ‘człowiek, jaczémù trzãse sã główka’, *trząsëògónk* ‘ptôch, jaczémù trzãse sã ògónk; plëszcz’, *wrzeszczipësk* ‘człowiek, co swòjim pëskã czãsto wrzeszczi’, pòzwë strzódków aktiwnosców, np.: *kropigrónk* ‘grónk ze swiãconą wòdą, chtërna służi do kropieniô’.

b) ***Jistnikòwò-czasnikòwé strukturë*** (pierszi człón je jistnikã, drëdżi – czasnikã) – są to pòzwë subiektów, np.: *brzadotłëka* ‘wietrzëszcze, jaczé tłëcze brzadë i prowadzy do jich òpôdaniô z drzewów’, *dzecołapka* ‘białka, jakô łapie dzeckò òb czas jegò rodzeniô sã’, *kùlekòpka* ‘chtos, chto kòpie kùle’, *krewpùszczałka* ‘chtos, chto pùszczô krew, żebë wëlékarzec’, *złoczińc*, *złodzejôrz*, pòzwë tempòralné, np.: *Płaczëbóg* ‘dzéń, czej Bóg płacze; Wiôldżi Piątk’.

c) ***Przëczasnikòwò-czasnikòwé strukturë*** (pierszi człón je przëczasnikã, drëdżi – czasnikã) – są to colemało pòzwë subiektów, np.: *darmòzjédz*, *darmòzjôda*, *darmòzjôdca*, *darmòżérca*.

d) ***Przëczasnikòwò-jistnikòwé strukturë*** (pierszi człón je przëczasnikã, drëdżi – jistnikã) – wëstąpiwają tuwò pòzwë subiektów, np.: *darmòchlébc* ‘ten, chto darmò zjôdô chléb’.

e) ***Znankòwnikòwò-jistnikòwé strukturë*** (pierszi człón je znankòwnikã, drëdżi – jistnikã) – są to colemało pòzwë subiektów, np.: *cëzozemczik*, *czôrnoksãżnik*, *czôrnoksyżnik*, *wielgòbaba* ‘wiôlgô baba’, *wielgòrëba* ‘wiôlgô rëba; pòl.: *wieloryb*’.

f) ***Jistnikòwò-jistnikòwé strukturë*** (pierszi i drëdżi człón są jistnikama) – tuwò mieszczą sã pòzwë strzódków aktiwnosców, np.: *cepmaszina*, *kòłowrót*.

g) ***Wielnikòwò-jistnikòwé strukturë*** (pierszi człón je wielnikã, drëdżi – jistnikã) – mòżemë tuwò wëapartnic pòzwë subiektów, np.: *półdiôbéł*, *półgbùr*, pòzwë zjawiszczów, np.: *półkłopòt*, pòzwë strzódków aktiwnosców, np.: *trzënóg* ‘stółk do dojeniô na trzech nogach’.

h) ***Czasnikòwò-czasnikòwé strukturë*** (pierszi i drëdżi człón są czasnikama) – strukturë te w kaszëbiznie są baro rzôdkò pòtikóné, mòże tuwò wëapartnic pòzwë òbiektów, np.: *dmùchòtulek* ‘chtos, na kògò sã dmùchô i kògò sã tuli; dzeckò’.

3.3. SŁOWÒBÙDOWIZNA ZNANKÒWNIKÓW

Systemòwi òpisënk deriwatów znankòwnikòwëch je barżi drãdżi nigle òpisënk pòchódnëch jistników. Nie je letkò wëdzelëc precyzyjno słowòbùdowiznowé kategórie, w òbrëmim chtërnëch dałobë sã òpisac wszëtczé znankòwnikòwé fòrmacje, òsoblëwie fòrmacje òdczasnikòwé. Z ti przëczënë nie òstałë tuwò wëdzéloné òsóbné kategórie, ale òpisënkù dokònywô sã przez wëapartnienié tipicznëch dlô znankòwników mòtiwòwónëch przez czasniczi fòrmantów. Trzeba téż nadczidnąc, że nierôz znankòwnik mòże miec dëbeltną mòtiwacjã – czasnikòwą i jistnikòwą.

3.3.1.

ZNANKÒWNICZI MÒTIWÒWÓNÉ PRZEZ CZASNICZI

Nôbarżi produktiwnym fòrmantã w kaszëbsczim jãzëkù, ùrôbiającym òdczasnikòwé fòrmacje znankòwnikòwé, je sufiks: *-ny*, a òsoblëwi bôczënk nót je téż dac na przirodny dlô kaszëbsczich òdczasnikòwëch pòchódnëch znankòwników sufiks *-ati*, chtëren w pòlaszëznie doparłącziwóny je leno do deriwatów òdjistnikòwëch.

Hewò wëapartniwô sã nôslédné sufiksë, za pòmòcą chtërnëch ùrôbiô sã znankòwnikòwé fòrmacje twòrzoné òd czasników:

-***ny***, np.: *badérny*, *brëkòwny*, *czerowny*, *dobëtny*, *domëslny*, *gnijny*, *jôdny*, *milny*, *narëszny*, *niezaprzéczny*, *òbrobny*, *òbszcządny*, *òdbiérny*, *ògrzéwny*, *òstrzéżny*, *òżiwny*, *pòradny*, *przechódny*, *przenosny*, *przepùstny*, *przestrzéżny*, *przezdrzéwny*, *przëdatny*, *przëjimny*, *rozmòwny*, *roztopny*, *szlachòwny*, *ùmòdlewny*, *wëchòwny*, *wëczuwny*, *wësmiéwny*, *zanôleżny*, *zaradny*, *zgùbny*, *zwënégòwny*;
-***alny***, np.: *przërównywalny*, *widzalny*;
-***elny***, np.: *czëtelny*;
-***ati***, np.: *drapati*, *môłczati*, *pëskati*;
-***lëwi***, np.: *gadatlëwi*, *kłótlëwi*, *miarzlëwi*, *òbrazlëwi*, *pamiãtlëwi*, *płaczlëwi*, *rąglëwi*, *trosklëwi*, *ùstãplëwi*;
-***ëwi***, np.: *mscëwi*;
-***owiti***, np.: *jadowiti*;

-***isti***, np.: *tonisti*;
-***łi***, np.: *òniemiałi*, *òsëwiałi*, *sczôrniałi*, *wëtrzëmałi*, *zdamiałi*.

3.3.2.

ÒDJISTNIKÒWÉ ZNANKÒWNICZI

Znankòwniczi mòtiwòwóné przez jistniczi òpisóné òstałë tuwò przez wëapartnienié sufiksów, chtërne ùrôbiają negò ôrtu fòrmacje. Òmôwiającë znankòwniczi òdjistnikòwé, nót téż dac bôczënk na deriwatë, chtërne za pòmòcą rozmajitëch fòrmantów ùsadzoné są òd jistégò słowòbùdowiznowégò spòdla, a chtërne nie jinaczą sã znaczenim; pòstac gwësnégò pòchódnégò słowa zanôleżnô je òd geògraficznëch i gwarowëch rëszników; przëmiôrama taczich fòrmacjów z rozmajitima sufiksama, a niejinaczącëch sã znaczenim są np.: *czarcy* i *czartowszczi*, *kòni* i *kóńszczi*, *diôchli* i *diôchelny*, *bùlwiany*, *bùlewny* i *bùlwòwi*.

Òdjistnikòwé znankòwniczi ùrôbióné są w kaszëbsczim jãzëkù nôsléd-nyma sufiksama:
-***i*** /-***y***, np.: *barani*, *czarcy*, *człowieczi*, *diôchli*, *gdowi*, *kòbëli*, *kòni*, *krowi*, *kùrzi*, *méwi*, *òrzli*,
-***owi*** /-***òwi***, np.: *bawełnowi*, *brzadowi*, *bùksowi*, *bùlwòwi*, *cëkrowi*, *chléwòwi*, *chòjnowi*, *danowi*, *grzëmòtowi*, *lëstowi*, *pòlowi*, *pùstkòwi*, *szkòłowi*, *tëlpónowi*, *tidzeniowi*, *warkòwi*, *wiszniowi*, *wòjnowi*, *wôłtôrzowi*, *wrëkòwi*,
-***ewi***, np.: *bùksewi*, *krziżewi*, *lilewi*, *majewi*, *różewi*, *słuńcewi*,
-***ëwi***, np.: *falszëwi*, *litoscëwi*,
-***lëwi***, np.: *cnotlëwi*, *szczestlëwi*,
-***awi***, np.: *dzurawi*, *łaskawi*, *wszawi*,
-***isti*** / -***ësti***, np.: *celësti*, *chmùrzësti*, *môłnisti*, *ògnisti*, *soczësti*, *tobaczësti*, *trawisti*, *wietrzësti*, *zôrnisti*,
-***asti***, np.: *ceglasti*, *chmùrzasti*, *glëniasti*, *głowiasti*, *kłąbiasti*, *krëwiasti*, *méwiasti*, *mùniasti*, *ògóniasti*, *trôwiasti*,
-***ati***, np.: *gałązati*, *jiglati*, *klatati*, *kòlcati*, *kòniati*, *mëszati*, *mrozati*, *òczati*, *srokati*, *ùszati*, *wąsati*, *wilczati*,
-***owati*** /-***òwati***, np.: *dzurowati*, *eltkòwati*, *górkòwati*, *górowati*, *klatowati*, *kòłowati*, *lësowati*, *môłniowati*, *òsłowati*, *wiatrowati*, *wieprzowati*, *wróblowati*,
-***ny***, np.: *bratny*, *brzëszny*, *bùlewny*, *diôchelny*, *dzecny*, *jezórny*, *kapùstny*, *las-*

ny, *miãsny*, *nôrodny*, *nôùczny*, *rëbny*, *stalatny*, *strzébrzny*, *trôwny*,
-***any***, np.: *blaszany*, *bùlwiany*, *dëtczany*, *krëwiany*, *krowiany*, *maslany*, *òłowiany*, *sëkniany*, *wełniany*, *zdrzódlany*,
-***sczi***, np.: *gbùrsczi*, *kawalérsczi*, *kóńsczi*, *kùczersczi*, *mòrsczi*, *rajsczi*, *zemsczi*, *żôłniérsczi*,
-***owsczi*** /-***òwsczi***, np.: *białogłowsczi*, *bratowsczi*, *czartowsczi*.

Apartnym karnã znankòwników mòtiwòwónëch przez jistniczi są pòsesywné znankòwniczi, ùrôbióné przez dosebné sufiksë taczé, jak: *-in*, *-ina*, *-ino*, *-iny*, a téż *-ów*, *-owô* (*-òwô*), *-owò* (*-òwò*), *-owë* (*-òwë*). Fùnkcją negò ôrtu znankòwników je wërôżanié ùprocëmnieniów gwôsnoscë, przënôleżnoscë. Fòrmantë doparłãcziwóné do nëch fòrmacjów są dosc produktiwné w kaszëbsczim jãzëkù i przëmiôrowò mòże tuwò wëmienic taczé znankòwnikòwé deriwatë, jak: *nënczin*, *cotczin*, *jaskùlczin*, *sostrzina*, *brutczina*, *aniółczziny*, *strëjów*, *szôłtësów*, *òjców*, *starkòwô*, *tatkòwò*.

3.3.3.

ZNANKÒWNICZI ÙSADZONÉ ÒD PRZËMIONOWËCH RZECZENIÓW

Znankòwniczi deriwòwóné òd przëmionowëch rzeczeniów òpisóné są tuwò przez wëapartnienié przëmionów, wchôdającëch w òbrëmié nëch rzeczeniów. Colemało znaczenié fòrmacjów ùtwòrzonëch òd przëmionowëch rzeczeniów nie jinaczi sã òd semanticzny zamkłoscë jich słowòbùdowiznowëch spòdlów. Deriwatë znankòwnikòwé mòtiwòwóné przez przëmionowé rzeczenia są w dërżéniu leno fòrmalnyma przesztôłceniama słowòbùdowiznowégò spòdla i przejinaka pòlégô na przeńdzenim z kategórii przëmionowëch rzeczeniów do kategórii znankòwników, dodôwkòwò nôczãscy doparłãcziwóny je sufiks, np. *-i*/*-y*, *-ny*, *-owi*/*-òwi*/*-ewi*, *-sczi*, *-czi* (wôrt dodac, że nôbarżi produktiwnyma fòrmantama są tuwò *-ny* i *-owi*/*-òwi*). Przëmiôrowò fòrmacjô *bezdejowi* òstała ùsadzonô òd przëmionowégò rzeczeniô *bez deji* i fòrmantu *-owi*, znankòwnik *òdswiãtny* pòchôdô òd przëmionowégò rzeczeniô *òd swiãta* i doparłãczonégò sufiksu *-ny*, deriwat *nadzemsczi* je ùtwòrzony òd przëmionowégò rzeczeniô *nad zemią* i fòrmantu *-sczi*. Spòdlama òmôwiónëch tuwò fòrmacjów colemało są sparłãczenia przëmiona i jistnika, chòc czasã trôfiô sã téż sparłãczenié przëmiona i zamiona *sã* w pasownym gramaticznym przëpôdkù.

Trzeba téż nadczidnąc, że czasã notérowóné są wariantiwné znankòwniczi ùsadzoné òd jistégò przëmionowégò rzeczeniô, mające taczé samò znaczenié, ale jinaczącé sã doparłãcziwónym sufiksã, np.: *bezdejny* i *bezdejowi*, *pòwòjenny* i *pòwòjnowi* – jich wëstąpiwanié je zanôleżné òd rëszników geògraficznëch i gwarowëch.

Znankòwniczi w kaszëbiznie mògą bëc mòtiwòwóné przez przëmionowé rzeczenia, chtërne zamikają w se nôslédné przëmiona:

bez: *bezdejny*, *bezdejowi*, *bezdzecny*, *bezksążëczny*, *beznodżi*, *beznôdzejny*, *bezòczi*, *bezradny*, *bezrodżi*, *bezskrzidłi*, *beztrosczi*, *bezwiarny*, *bezwiédny*, *bezwstëdny*;
bënë: *bënëgardowi*, *bënëjãzëkòwi*, *bënëpaństwòwi*, *bënësłowny;*
bùten: bùtenjãzëkòwi;
co: *codniowi*, *cotidzéniowi*;
do: *doczasny*, *dogłãbny*, *dopôłniowi*, *dosebny*, *dożëwòtny*;
kòl: *kòlbrzéżny*, *kòldunajowi*, *kòlgrańczny*, *kòlmòrszczi*, *kòlrzéczny*;
òd: *òdaùtorszczi*, *òddólny*, *òdsebny*, *òdswiãtny*, *òdwestrzódkòwi*;
midzë: *midzëfazowi*, *midzëgardowi*, *midzëgwiôzdowi*, *midzëkòntinentalny*, *midzëlëdzczi*, *midzënôrodny*, *midzëplanétarny*, *midzëszkòłowi*, *midzëwòjenny*, *midzëwòjnowi*;
na: *nawòdny*, *nadwòrny*, *nazemny*;
nad: *nadatlanticczi*, *naddnieprowi*, *nadgrańczny*, *nadrzéczny*, *nadswiatowi*, *nadwòdny*, *nadzemsczi*;
pò: *pòpôłniowi*, *pòwëpôdkòwi*, *pòwòjenny*, *pòwòjnowi*;
pòd: *pòdgórny*, *pòdkrziżewi*, *pòdniebny*, *pòdzemny*;
pònad: *pònadczasowi*, *pònadzemny*;
pòza: *pòzagrobòwi*, *pòzaszkòłowi*, *pòzasądowi*;
procëm: *procëmpaństwòwi*, *procëmpapieżny*;
przed: *przedgódny*, *przedwëbòrczi*, *przedwòjnowi*;
przë: *przëbrzégòwi*, *przëdwòrny*, *przëgrańczny*, *przëlesny*, *przëmòrszczi*, *przërzéczny*, *przëwisłowi*;
za: *zagrańczny*, *zamiedzny*, *zamòrszczi*, *zaòdrowi*.

3.3.4.

ZNANKÒWNICZI ÙSADZONÉ ÒD JINËCH ZNANKÒWNIKÓW

Znankòwniczi mòtiwòwóné przez jiné znankòwniczi mògą bëc ùsôdzóné abò prefiksalno, abò sufiksalno. Niechtërne z nëch deriwatów mògą miec dëbeltną: znankòwnikòwą i jistnikòwą mòtiwacjã. Fòrmacje te w wikszoscë przëtrôfków zamikają sã w trzech semanticznëch karnach, hewòtno są to: deriwatë wërôżającé przékòwanié, deriwatë wërôżającé zmòcnienié abò òsłabienié jaczis znanczi, ekspresywné deriwatë, a òkróm nëch karnów może wëapartnic niewielné òdznankòwnikòwé znankòwniczi, chtërne nie dôwają sã zamknąc w nëch klasyfikacjach. Niżi òmówioné òstóną fòrmacje zamikającé sã w nëch wëmienionëch semanticznëch karnach i fòrmantë, jaczé są zwënégòwóné do jich ùrôbianiô.

a) **DERIWATË WËRÔŻAJĄCÉ PRZÉKÒWANIÉ** – zaprzékòwónô òstôwô znanka, jakô je wësłowionô przez znankòwnik, chtëren je słowòbùdowiznowim spòdlim; fòrmacje te nie są mùszebno antonimama spòdlowëch znankòwników, czasã wskôzywają na mniészi stãpiéń gwësny znanczi; są òne ùrôbióné za pòmòcą nôslédnëch prefiksów:

nie-, np.: *niebëlny*, *niecałi*, *niecnotlëwi*, *niedozdrzeniałi*, *niedzyrszczi*, *nielëchi*, *niemùszebny*, *nieòstróżny*, *niepasowny*, *niepòtcëwi*, *niespòsobny*, *nieszëkòwny*, *nieùbëtny*, *niewidzałi*;

bez-, np.: *bezkriticzny*, *bezpłodny*, *bezproduktiwny*;

procëm-, np.: *procëmnormalny*, *procëmsocjalny*.

b) **DERIWATË WËRÔŻAJĄCÉ ZMÒCNIENIÉ ABÒ ÒSŁABIENIÉ JACZIS ZNANCZI** – w negò ôrtu fòrmacjach znankòwnikòwëch zmòcnionô abò òsłabionô je znanka wërôżónô przez znankòwnik, jaczi je słowòbùdowiznowim spòdlim. Deriwatë te mògą bëc ùsôdzóné leno òd kwalitetnëch znankòwników, chtërne dôwają sã stãpniowac, ni mògą òne bëc twòrzoné òd znankòwników niestãpniowónëch taczich, jak np.: *szkòłowi*, *żelôzny*, *drewiany*, *czwòrokątny*, *trzënórtny*. Fòrmacje wërôżającé òsłabienié jaczis znanczi mògą bëc ùsôdzóné abò za pòmò-

cą sufiksów, abò za pòmòcą prefiksów, a pòchódné słowa ze znaczënkã zmòcnieniô znanczi twòrzoné są leno prefiksalno.

Deriwatë wërôżającé òsłabienié znanczi ùrôbióné są nôslédnyma fòrmantama:
-***awi***, np.: *czerwionawi*, *głëpawi*, *krótkawi*, *mitkawi*, *mòdrawi*, *òstrawi*, *sëwawi*;
-***owiti*** / -***òwiti***, np.: *słabòwiti*;
przë-, np.: *przëgłëchi*, *przëgrëbasny*, *przëmłodi*.

Deriwatë wërôżającé zmòcnienié znanczi twòrzoné są za pòmòcą nôslédnëch prefiksów:
nad-, np.: *nadbòkadny*, *nadczëłi*, *nadòbòwiązkòwi*, *nadwrazlëwi*;
prze-, np.: *przecëdny*, *przesnôżi*;
pra-, np.: *pradôwny*, *prastôri*, *prawieczny*.

c) **EKSPRESYWNÉ DERIWATË** – fòrmacje te jinaczą sã òd swòjich słowòbùdowiznowëch spòdlów ekspresywnym znaczënkã – wërôżanim wseczëcowégò ùprocëmnieniô. Midzë ekspresywnyma znankòwnikòwima deriwatama, mòtiwòwónyma przez jiné znankòwniczi, wiele je fòrmacjów, chtërne òstałë ùsadzoné òd juwernégò słowòbùdowiznowégò spòdla przë ùżëcym rozmajitëch sufiksów, a jaczich znaczënk je jisti; colemało ùżëcé pasownégò fòrmantu je tuwò zanôleżné òd przënôleżny gwarë, chòc czasã czile sufiksów mòże bëc równobieżno brëkòwónëch w ti sami gwarowi òtmianie. Ekspresywné znankòwnikòwé fòrmacje twòrzoné są za pòmòcą nôslédnëch sufiksów:

-***ëchny***, np.: *bielëchny*, *calëchny*, *cenëchny*, *czëstëchny*, *dalëchny*, *letëchny*, *milëchny*, *mòkrëchny*, *niedołożëchny*, *prostëchny*, *starëchny*, *swiéżëchny*, *ùbòżëchny*, *złëchny*, *złotëchny*;
-***uchny*** / -***ùchny***, np.: *cepłuchny*, *cëchùchny*, *chcëwùchny*, *długùchny*, *głëpùchny*, *grëbùchny*, *krëchùchny*, *nowùchny*, *skąpùchny*, *slepùchny*, *słabùchny*, *sëwùchny*, *wiôlgùchny*, *zdrowùchny*, *zëmùchny*;
-***ëszinczi***, np.: *biédnëszinczi*, *cenëszinczi*, *ceplëszinczi*, *gòlëszinczi*, *letëszinczi*, *mòkrëszinczi*;
-***oszinczi*** / -***òszinczi***, np.: *długòszinczi*, *młodoszinczi*, *nowòszińczi*, *równoszinczi*, *słabòszinczi*, *złotoszińczi*;

-***ëtinczi***, np.: *biédnëtinczi*, *calëtinczi*, *cenëtinczi*, *malëtinczi*;
-***etinczi***, np.: *daletinczi*;
-***ëczczi***, np.é: *malëczczi*;
-***eczczi***, np.: *ceneczczi*, *daleczczi*;
-***ineczczi***, np.: *cëszineczczi*, *malineczczi*;
-***inetczi***, np.: *malinetczi*;
-***uszczi***, / -***ùszczi***, np.: *cenuszczi*, *cepluszczi*, *daleczuszczi*, *maluszczi*;
-***oszczi*** / -***òszczi***, np.: *długòszczi*;
-***utczi*** / -***ùtczi***, np.: *malutczi*;
-***ińczi***, np.: *òkrąglińczi*;
-***uszi*** / -***ùszi***, np.: *równuszi*.

Òkróm wëżi wëapartnionëch trzech semanticznëch karnów, w òbrëmim chtërnëch mòże ùmôlowac wikszosc znankòwników mòtiwòwónëch przez jiné znankòwniczi – jak to òstało ju chùdzy nadczidniãté – notérowóné są téż jiné òdznankòwnikòwé fòrmacje, jaczé nie miescą sã w nëch klasyfikacjach, ale trzeba pòdsztrëchnąc, że są òne wëjimkòwé; mògą bëc òne ùsôdzóné na przëmiôr òd taczich prefiksów, jak:
za-, np.: *zaùszłi*;
pra-, np.: *pragermańszczi*.

3.3.5.

ZNANKÒWNICZI ÙSADZONÉ ÒD PRZËCZASNIKÓW

Słowòbùdowiznowima spòdlama òdprzëczasnikòwëch znankòwników są tak jednosłowné przëczasniczi, jak téż przëczasniczi, chtërne są strukturama zesadzonyma z dwùch słowów. Znaczenié negò ôrtu òdprzëczasnikòwëch znankòwników je wëznôczóné przez znaczënk słowòbùdowiznowégò spòdla. Òdprzëczasnikòwé fòrmacje znankòwnikòwé mògą miec znaczenié wskôzëjącé na czas, môl, czerënk, wielerazowòsc abò téż jiné znaczenia.

Fòrmacje znankòwnikòwé mòtiwòwóné przez przëczasniczi mògą bëc ùrôbióné przez nôslédné sufiksë:
-***owi*** (-*òwi*), np.: *bënowi* (spòdlé: *bënë*), *bùtnowi* (spòdlé: *bùten*), *codniowi* (spòdlé: *co dzéń*), *cotidzeniowi* (spòdlé: *co tidzéń*), *donądkòwi* (spòdlé: *donądka*), *dzysdniowi* (spòdlé: *dzysdnia*), *përzinkòwi* (spòdlé: *përzinkã*),

storazowi (spòdlé: *sto razy*), *timczasowi* (spòdlé: *timczasã*);
-***i*** / -***y***, np.: *fejny* (spòdlé: *fejn*), *latosy* (spòdlé: *latos*), *pòmalinczi* (spòdlé: *pòmalinkù*), *pòmałi* (spòdlé: *pòmalë*), *terôczasny* (spòdlé: *terôczasno*), *wielerazowi* (spòdlé: *wielerazowò*), *wzôjny* (spòdlé: *wzôjno*);
-***ny***, np.: *coroczny* (spòdlé: *co rok*), *dërchny* (spòdlé: *dërch*), *dotëchczasny* (spòdlé: *dotëchczôs*), *karszny* (spòdlé: *karsz*), *natëchstopny* (spòdlé: *natëchstopach*), *nazôtny* (spòdlé: *nazôd*), *òpaczny* (spòdlé: *na òpôk*);
-***tny***, np.: *hewòtny* (spòdlé: *hewò*);
-***észi***, np.: *dzysészi* (spòdlé: *dzysô*), *witrzészi* (spòdlé: *witro*);
-***sczi***, np.: *łońszczi* (spòdlé: *łoni*).

3.3.6.

ZESADZONÉ ZNANKÒWNICZI

Deriwatë znankòwnikòwé mògą miec wicy jak jedno słowòbùdowiznowé spòdlé – mògą bëc mòtiwòwóné przez dwa abò wikszą wielënã słówów. W taczim przëtrôfkù mómë do ùczinkù z zesadzonyma znankòwnikama. Mògą òne bëc deriwòwóné przez rozmajité partë mòwë i klasyfikòwóné są òne tuwò z pòzdrzatkù na gramaticzną przirodã słowòbùdowiznowëch spòdlów. Trzeba téż dac bôczënk, że zesadzoné fòrmacje znankòwnikòwé są ùrôbióné za pòmòcą colemało dwùch fòrmantów:

a) fòrmantu parłãczącégò dwa słowa, nazéwónégò w lingwistice interfiksã – w ny fùnkcji wëstąpiwô colemało *-o-* (*-ò*), np.: *równosztôłtny*, *samòrodny*, abò *-ø-*, np.: *daleksyżny*;
b) sufiksu – dodôwónégò na kùńcu słowa; chòc trzeba dac merk, że jeżlë drëdżim słowòbùdowiznowim spòdlim je znankòwnik, tej téż apartny sufiks nié wiedno je doparłãcziwóny; colemało dodôwónyma sufiksama są tuwò: *-ny*, np.: *pùstonocny*, *-owi* (*-òwi*), np.: *dwadzéleniowi*, *sztërërogòwi*, *-i* (*-y*), np.: *zarosłonosy*, *-sczi*, np.: *stôrokawalérsczi*.
c) Midzë zesadzonyma znankòwnikama w kaszëbiznie mòże wëapartnic nôslédné strukturë i kategórie:

- **STRUKTURË, JACZICH DRËDŻIM CZŁONÃ JE JISTNIK** – colemało są to znankòwnikòwò-jistnikòwé strukturë, np.: *długòczasowi*, *długòjãzëczi*, *dobrowòlny* ‘taczi, co je z dobri wòlë’, *gòłołepi*, *grëbòbrzëszi*, *grëbòzôrnowi*, *krzëwònosy*, *krótkòbùksy*, *krótkònogòwi*,

krótkòwłosowi, *nowòroczny*, *pùstonocny*, *równonórtny*, *równoremieniowi*, *stôrogardowi*, *stôrokawalérsczi*, *stôrotestameńtny*, *stôrozôkònowi*, *swiãtomôrcyńsczi* ‘taczi, w jaczim je dzéń Swiãtégô Môrcëna – lët. kasz. lëstopadnik, smùtan’, *swiãtomichalsczi* ‘taczi, w jaczim je dzéń Swiãtégò Michała – lët. kasz. séwnik’, *sztërëkańtny*, *wëcekłorzëti* ‘taczi, co mô wëcekłą (tzn. chùdą) rzëc’, *wiôlgòbani* ‘taczi, co mô wiôlgą baniã – lët. kasz. *pòmùchel*’, *wiôlgògłowi*, *wiôlgòłepi*, *wiôlgòrodny* ‘taczi, co pòchôdô z wiôldżégò rodu – szlachcëcowi’; czãsto notérowóné są téż wielnikòwò-jistnikòwé strukturë (jaczich pierszim członã je wielnik): *dwagwiôzdkòwi*, *dwakòpòwi* ‘taczi, co zamikô w se dwie kòpë’, *jednodiszelkòwi*, *jednoòczny*, *jednorãczny*, *półmétrowi*, *półroczny*, *półtoramétrowi*, *sétmëgromòwi* ‘taczi jak sétmë gromów – stolëmny’, *szesconogòwi*, *sztërënórtowi*, *sztërërogòwi*, *trzëgwiôzdkòwi*, *trzënórtowi*, *trzërogòwi*, *wieledzecny*, *wielerazowi*, *wielestronowi*, *wielesztôltny*; òkróm tegò rzôdkò rejestrowóné są znankòwniczi zesadzoné z zamiona i jistnika, np.: *kòżdodzénny*, nieczãsto trôfiają sã téż fòrmacje, w jaczich pierszim członã je znankòwnikòwi mionoczasnik, np.: *zarosłonosy* ‘taczi, co mô zarosłi nos’;

- **strukturë, jaczich drëdżim członã je czasnik** – wiôldżi dzél negò ôrtu zesadzeniów reprezentëją zamionowò-czasnikòwé strukturë z zamionã *sóm* jakno pierszim członã, np.: s*amòlubny*, *samòrodny*, *samòrobny*, *samòrobòtny* ‘taczi, co chtos sóm gò mô robioné’, ale téż z jinyma zamionama, np.: *wszëtkòwiédny* ‘taczi, co wszëtkò wié’; midzë zesadzeniama, jaczich drëdżim członã je czasnik, nót je téż wëapartnic strukturë przëczasnikòwò-czasnikòwé, np.: *daleksyżny* ‘taczi, co sygô dalek’, *dalekniosny*, *długòtrzimny* ‘taczi, co długò trzimô’, *wszãdzebësczi* ‘taczi, co wszãdze bél’; a téż wielnikòwò-czasnikòwé strukturë, np.: *dwadzéleniowi* ‘taczi, co sã dzeli na dwa’; i jistnikòwò-czasnikòwé strukturë, np.: *krëwiochôłpny* ‘taczi, co sã chôłpi na krëwiã’, *wòdolékòwny* ‘taczi, co lékùje wòdą’;
- **strukturë, jaczich drëdżim członã je znankòwnik** – colemało są to kònstrukcje przëczasnikòwò-znankòwnikòwé, w òsoblëwòscë wparłãcziwô sã tuwò fòrmacje znankòwnikòwé tikającé są tãczëznë farwów, np.: *cemnoszari* ‘szari cemno’, *cemnozelony*, *czerwionobestri*, *czôrnobestri*, *jasnomòdri*, *mòdrobestri*, *szarobùri*, *zelonobestri*, *żôłtawòzelony* (niechtërne z wëżi wëmienionëch fòrma-

cjów mògą miec dëbeltną mòtiwacjã – òkróm przëczasnikòwò-znankòwnikòwi téż znankòwnikòwò-znankòwnikòwą, np.: *szarobùri* ‘bùri szaro’ i ‘szari i bùri’); òkróm tegò może wëapartnic deriwatë znankòwnikòwò-znankòwnikòwé (jich pierszi człón téż je znankòwnikã), np.: *głupòmądri* ‘taczi, co je përznã głupi i përznã mądri’, *òglowòkaszëbsczi* ‘taczi, co je òglowi i kaszëbsczi’, stôrodôwny ‘taczi, co je stôri i dôwny’, *stôromódny* ‘taczi, co je stôri i bél módny przódë’, *stôrowieczny*; jistnikòwò-znankòwnikòwé strukturë, np.: *karëwôrtny* ‘taczi, co je wôrt karë’; incydentalno notérowóné są téż zamionowò-znankòwnikòwé strukturë, np.: *nicdobri* ‘taczi, co ni mô w sobie nic dobrégò’, *nicbëlny* ‘taczi, co ni mô w sobie nic bëlnégò’;

- **STRUKTURË, JACZICH DRËDŻIM CZŁONÃ JE WIELNIK** – są to leno wielnikòwò-wielnikòwé fòrmacje (jich pierszim członã téż je wielnik), np.: *dzesãcmiliónowi*, *òsmëmiliardowi*, *półmiliónowi*, *półtësãczny*, *szesctësãczny*.

3.4. SŁOWÒBÙDOWIZNA CZASNIKÓW

Deriwatë czasnikòwé w kaszëbsczim jãzëkù colemało są ùsôdzóné òd czasników, jistników i znankòwników. Nôczãscy czasnikòwé fòrmacje twòrzi sã przez dodanié prefiksu, rzadzy wëzwëskiwô sã fòrmantë sufiksalné, a czasã fòrmë czasników ùrôbióné są przez doparłãczenié dodôwkòwò pòstfiksu, jaczim przë jich ùrôbianim mdze dodóné na kùńcu słowò *sã*.

W przëtrôfkù słowòbùdowiznë czasników – juwerno jak miało to plac przë òpisënkù deriwatów znankòwnikòwëch – nie je letkò wëdzelëc słowòbùdowiznowé kategórie, w òbrëmim jaczich òstałëbë òpisóné fòrmacje czasnikòwé z pòzdrzatkù na jich znaczënk. Wënikô to przede wszëtczim z tegò, że znaczenié wiele czasnikòwëch deriwatów colemało zanôlégô òd kòntekstu, drãgò je téż równoznaczënkòwò ùstalëc fùnkcjã fòrmantów, chtërne są wëzwëskiwóné do ùrôbianiô pòchódnëch czasników; baro czãsto je tak, że jeden fòrmant może miec rozmajité znaczania i wëstãpiwac we wiele słowòbùdowiznowëch fùnkcjach, a ò jegò znaczënkù możemë sã dowiedzec dopiérze pò przeanalizowanim całégò zdaniô czë frazë, w jaczi wëstąpił. Na przëmiôr w zwroce *wnëkac krowë w chlév* fòrmant *w-* pòkazywający sã w czasnikù *wnëkac* mô znaczënk czerënkù i rëmi, chò-

dzy ò wnëkanié kògòs abò czegòs gdzes do westrzódka, za to w zwroce *òn wnëkôł w błoto* chòdzy ò chùtczé wjachanié abò wlézenié w cos.

Z przëczënë jiwrów z wëdzélenim semanticznëch kategóriów fòrmacjów czasnikòwëch, òstóną òne tuwò òpisóné przez wëapartnienié fòrmantów, za pòmòcą jaczich òstałë òne ùsadzoné.

3.4.1.

ÒDCZASNIKÒWÉ CZASNICZI

Czasniczi mòtiwòwóné przez jiné czasniczi colemało ùsôdzóné są za pòmòcą prefiksów. Trzeba dac bôczënk, że dodôwóny prefiks nôczãscy mô jakąs semanticzną fùnkcjã, mòże òn wskazëwac na jakąs czasową fazã, np.: *zajiscëc sã* 'zacząc sã jiscëc i robic to przez jaczis czas', mòże wskazëwac na czerënk i cél, np. *dojachac* 'jachac w jaczims czerënkù i dotrzéc do célu', mòże téż wskazëwac na wiôlgą intensywnosc aktiwnoscë, np.: *nagadac sã* 'baro wiele gadac i zakùńczëc nã czinnosc'. Trzeba téż nadczidnąc, że w kaszëbiznie nierôz fòrmacje czasnikòwé twòrzoné są przez dëbeltné prefiksë, jak prezentëją to nôslédné przëmiôrë: *pòrozbiegnąc sã*, *pòrozsôc*, *pòzdżinąc*, *zaòniemiec*, a czasã nawet mògą bëc dodóné trzë prefiksë, jak w przëmiôrze: *pòrozdowiedzec sã*.

Czasniczi òdczasnikòwé w kaszëbsczim jãzëkù ùrôbióné są przez nôslédné prefiksë:

do-, np.: *dobadérowac*, *dobòdnąc*, *dobrnąc*, *dochòwac*, *doczekac*, *doczëc*, *doczosac*, *dojachac*, *dokrãcëc*, *dokùczëc*, *dolôc*, *donëkac*, *doniesc*, *dopasowac*, *doprowadzëc*, *doprzińc*, *dopùscëc*, *dorobic*, *dosadzëc*, *dowòdzëc*, *dowòzëc*, *dożdac*;
na-, np.: *nabrac*, *nacéchòwac*, *nacygnąc*, *naczwarzëc*, *najadowic sã*, *nakarmic*, *nakazac*, *naladowac*, *nanëkac*, *napadnąc*, *naparłãczëc*, *naparzëc*, *napasc*, *naprawic*, *narabczëc*, *narodzëc sã*, *nasadzëc*, *naselac*, *naszãtolëc sã*, *nasztelowac*, *nasztopac*, *nawarzëc*, *nawiãzac*;
nad-, np.: *nadczidnąc*, *naddac*, *nadnëkac*, *nadpòmknąc*, *nadrobic*, *nadrzec*, *nadtrëpiec*;
ò- || ***òb***-, np.: *òbcôrnąc*, *òbczechlac*, *òbczëszczëc*, *òbczosac*, *òbgadac*, *òbjachac*, *òbjawic*, *òbłożëc*, *òbniechac*, *òbòrac*, *òbrobic*, *òbronic*, *òbrosc*, *òbrzeszëc*,

òbsłużëc, *òbszãtolëc*, *òbszëc*, *òbùmrzéc*, *ògòlëc*, *òmilëc sã*, *òminąc*, *òpanowac*, *òpasowac*, *òpłakac*, *òpòwiedzec*, *òszkalowac*;

òd(***e***)-, np.: *òdbic*, *òddac*, *òddostac*, *òdebrac*, *òdechcec sã*, *òdeżdac*, *òdgrëzc*, *òdkùlnąc*, *òdlezc*, *òdniesc*, *òdpadac*, *òdpasowac*, *òdpatrzëc*, *òdpsëc*;

pò-, np.: *pòbédowac*, *pòbic*, *pòbiegnąc*, *pòbùdzëc*, *pòcëgac*, *pòczwarzëc*, *pòdzãkòwac*, *pòdżinąc*, *pòjiscëc sã*, *pòkłasc*, *pòkłoc*, *pòkłócëc sã*, *pòlubic*, *pòłączëc*, *pòmiescëc*, *pòmijac*, *pòmilëc sã*, *pònëknąc*, *pòniechac*, *pòòrac*, *pòpëzglëc sã*, *pòplądrowac*, *pòplątac*, *pòpùscëc*, *pòrechòwac*, *pòrénowac*, *pòrwac sã*, *pòsadzëc*, *pòscelëc*, *pòszczipac*;

pòd(***e***)-, np.: *pòdbic*, *pòdczëc*, *pòddwignąc*, *pòdezdrzec*, *pòdgòlëc sã*, *pòdkrãpac*, *pòdkùc*, *pòdskòknąc*, *pòdsłëchac*, *pòdszkòlëc sã*, *pòdtrzëmac*, *pòdùpadnąc*;

prze-, np.: *przebadérowac*, *przebëwac*, *przebłagac*, *przebrnąc*, *przebùdowac*, *przecëgac*, *przechòdzëc*, *przeczidnąc*, *przedérowac*, *przedżibnąc sã*, *przegadac*, *przejachac*, *przełamac*, *przemëslec*, *przepadnąc*, *przepisac*, *przeplatowac*, *przerozmiôc*, *przesadzëc*, *przetrwac*, *przewidzec*, *przezdrzec*, *przeżdac*;

przë-, np.: *przëbëc*, *przëcwierdzëc*, *przëcygnąc*, *przëczajic sã*, *przëlôc*, *przëłazëc*, *przënãcëc sã*, *przënôleżec*, *przëpadac*, *przëpasowac*, *przëpatrzëc sã*, *przëpiec*, *przërëchtowac*, *przëselac*, *przëschnąc*, *przëscygnąc*, *przëskakiwac*, *przëspòsobic*, *przëstawac*, *przëtacëc sã*, *przëzdrzec sã*;

roz-, np.: *rozbrzëmiec*, *rozbùdzëc*, *rozdąc*, *rozgłosëc*, *rozgrëzc*, *rozjadowic sã*, *rozjątrzëc sã*, *rozkòlibac sã*, *rozlecec*, *rozlegnąc sã*, *rozłãczëc*, *rozmëslec*, *rozpieszczëc*, *rozpòwiadac*, *rozprowadzëc*, *rozszãtolëc*;

ù-, np.: *ùbòdnąc*, *ùczidnąc*, *ùdżibac sã*, *ùkłoc*, *ùlëgnąc*, *ùmknąc*, *ùpadnąc*, *ùrãbic*, *ùrznąc*, *ùsënąc*, *ùspac*, *ùstanowic*, *ùszëkòwac*, *ùtrzéc*, *ùwiôc*;

w(***e***)-, np.: *wcësnąc*, *wchłonąc*, *wcygnąc*, *wdwignąc*, *wetknąc*, *wgadac*, *wjachac*, *wkrãcëc*, *wlecec*, *wlezc*, *wlëmic*, *wlôc*, *wmieszac sã*, *wmòdlëc*, *wnëkac*, *wniesc*, *wpadnąc*, *wpatrzëc sã*, *wpłënąc*, *wsadzëc*, *wsëpac*;

wespół-, np.: *wespółdzejac*, *wespółczëc*, *wespółrobic*, *wespółrządzëc*;

wë-, np.: *wëbadérowac*, *wëbiégac*, *wëbrac*, *wëbrnąc*, *wëbrëkòwac*, *wëcyc*, *wëcëgac*, *wëcopac sã*, *wëczerpac*, *wëdëgòwac*, *wëdłëbac*, *wëdwignąc*, *wëdżibac sã*, *wëgarnąc*, *wëgrac*, *wëjiscëc sã*, *wëmanic*, *wëmieszac*, *wëminąc*, *wënëkac*, *wëniszczëc*, *wëpadac*, *wëplestac*, *wërobic*, *wëszãtolëc sã*, *wëszëkac*, *wëszëkòwac*, *wëtrwac*;

s- || ***z***(***e***)-, np.: *schwacëc*, *scwierdzëc*, *scygnąc*, *shalac*, *skùrczëc sã*, *strzëmac*, *stwòrzëc*, *zbrëkòwac*, *zbridowac*, *zdac sã*, *zdobëc*, *zesadzëc*, *zgasëc*, *zgrużdżëc*

sã, *zlëdac*, *złapac*, *zmanic*, *zmëslëc*, *zmieszac*, *zmilëc sã*, *znëkac*, *zniszczëc*, *zòrac*, *zrechòwac*, *zrobic*, *zùżëc*;
za-, np.: *zabronic*, *zaczepiac*, *zaczosac*, *zadostac*, *zadzejac*, *zajiscëc sã*, *zakazac*, *zakrãcëc*, *zalegnąc*, *zamëslëc*, *zaprosëc*, *zapùscëc*, *zarwac*, *zasztopac*, *zatargac*, *zatrzëmac*, *zazwònic*, *zażãdac*, *zażegnac*, *zażëczëc*.

3.4.2.

ÒDJISTNIKÒWÉ CZASNICZI

Czasniczi mòtiwòwóné przez jistniczi colemało ùsôdzóné są paradigmaticzno, to znaczi nie dodôwô sã niżódnégò fòrmantu, leno nastãpiwô przeniesenié słowa z jednégò partu mòwë do jinégò partu mòwë. Taczé przeniesenié słowa do jinégò partu mòwë parłãczi sã ze zmianą mòdła òtmianë, nazéwónégò paradigmatã òtmianë. W przëtrôfkù czasników òdjistnikòwëch paradigmaticzné ùsôdzanié deriwatów pòlégô na przeniesenim słowa z klasë jistników do klasë czasników. Ti przejinace towarzi dodôwanié téż czasnikòwëch témòwëch sufiksów, taczich jak na przëmiôr *-owa-* (*-òwa-*), *-a-*, *-ë-*, *-e-*, *-i-* (*-y-*). Nierôz dodôwkòwò doparłãcziwô sã jesz na zôczątkù słowa prefiks abò téż na kùńcu dodôwô sã pòstfiks sã.

Rozmajiti mòże bëc znaczënk òdjistnikòwëch fòrmacjów czasnikòwëch. Drãgò je wëdzelëc semanticzné kategórie, jaczé bë òbjimałë wszëtczé negò ôrtu deriwatë. Niechtërne òdjistnikòwé czasniczi òdnôszają sã do aktiwnosców subiektu, np.: czasnik *pilac* òznôczô ‘wëdawac zwãczi’, ale mòże gò ùżëc leno w òtniesenim do zwãkù wëdôwónégò przez pile. Fòrmacje czasnikòwé òdjistnikòwé mògą òdnaszac sã téż do aktiwnosców wëkònywónëch w ùprocëmnienim do òbiektu, np.: *tobaczëc* ‘zażëwac tobakã’. Dzél fòrmacjów czasnikòwëch òdjistnikòwëch wskôzëje na to, że chtos przënôlégô do jaczégòs karna subiektów, np.: *kòłodzejowac* ‘przënôlegac do karna kòłodzejów, bëc kòłodzejã’, *szewcowac* ‘przënôlegac do karna szewców, bëc szewcã’. Jiné czasniczi mòtiwòwóné przez jistniczi òdnôszają sã do zdarzeniów – bãdący słowòbùdowiznowim spòdlim jistnik òdnôszô sã do jeleżnoscë, w jaczi bierze ùdzél subiekt, np.: *kòlãdowac* ‘chòdzëc pò kòlãdze’, *gòdowac* ‘przeżëwac Gòdë’, *wrëjowac* ‘chòdzëc na wrëje’. Fòrmacje czasnikòwé òdjistnikòwé mògą téż òdnaszac sã do procesów, np. *kwiatowac* ‘rozwijac sã z pãczka w kwiat’, abò do zmianë stanu *ùczłowieczëc* ‘ùczënic

człowiekã'. Wiele fòrmacjów czasnikòwëch mòtiwòwónëch przez jistniczi mô parafrazë, w chtërnëch jistnik bãdący słowòbùdowiznowim spòdlim je ùżëti przërównaniowò, np.: *bùczkac sã* 'ùswinic sã jak bùczka', *białczëc* 'stawac sã jak białka', *jastrzëbiec* 'stawac sã chcëwim, łapczëwim szlachòwno jak jastrzib', *krowiec* 'stawac sã grëbim jak krowa'.

Jak ju òstało nadczidniãté, wikszosc fòrmacjów czasnikòwëch òdjistnikòwëch to deriwatë twòrzoné paradigmaticzno, przez przeniesenié słowa z klasë jistników do klasë czasników. Zmianie ny towarzi dodanié témòwëch czasnikòwëch sufiksów, chtërne mògą bëc nôslédné:

-***owa***- (-***òwa***-), np.: *brutkòwac* 'zalécac sã do brutków', *bùlwòwac* 'jesc bùlwë', *délowac* 'kłasc pòdłogã z délów', *drëchòwac* 'nazewac kògòs drëchã', *dżadowac* 'bëc dżadã', *farbòwac* 'nakładac farbã na cos', *fùgòwac* 'robic fùdżi', *głodowac* 'doswiadczac głodu', *gniôzdowac* 'słac sobie gniôzdo', *gòdowac* 'przeżëwac Gòdë', *gùbòwac* 'ùkładac w gùbë', *gwiôzdowac* 'héklowac w sztôłce gwiôzd', *haczkòwac* 'płoc za pòmòcą haczczi', *kartowac* 'grac w kôrtë', *kòlãdowac* 'chòdzëc pò kòlãdze', *kòłodzejowac* 'przënôlegac do karna kòłodzejów, bëc kòłodzejã', *kòpicowac* 'składac w kòpice', *krziwdowac* 'doswiadczëc krziwdë', *kwiatowac* 'rozwijac sã z pãczka w kwiat', *łokcowac* 'jidącë, pòmagac sobie rëchama łokców', *matkòwac* 'òpiekòwac sã kògùm szlachòwno, jakbë sã bëło matką', *mieczowac* 'biôtkòwac sã mieczã', *môltëchòwac* 'jesc môltëch', *mùrowac* 'stawiac mùrë', *mùzykòwac* 'twòrzëc mùzykã', *nënkòwac* 'òpiekòwac sã kògùm szlachòwno, jakbë sã bëło nënką', *noclegòwac* 'bëc na noclégù', *nocnikòwac* 'òstac na nocnik', *nocowac* 'òstawac gdzes na noc', *nokcowac* 'òbcënac nokce', *numrowac* 'nadawac numrë', *òctowac* 'wkładac do òctu', *pestkòwac* 'wëcëgac pestczi', *pòkùtowac* 'òdprawiac pòkùtã', *pôlcowac* 'przebierac pôlcama, grac na stole pôlcama', *prorokòwac* 'bëc prorokã', *sąsadowac* 'bëc sąsadã kògòs', *snopkòwac* 'ùkładac w snopczi', *szewcowac* 'przënôlegac do karna szewców, bëc szewcã', *szëfelkòwac* 'pòsłëgiwac sã szëfelką', *szëflowac* 'pòsłëgiwac sã szëflą', *sznurowac* 'rzeszac sznurã', *tapétowac* 'kłasc tapétã', *tatkòwac* 'mądrowac sã jak tatk, ùdawac tatka', *wrëjowac* 'chòdzëc na wrëje', *żniwòwac* 'robic przë żniwach'; negò ôrtu fòrmacje mògą miec téż doparłãczony na kùńcu pòstfiks *sã*: *dzeckòwac sã* 'zachòwëwac sã jak dzeckò'; notérowóné są téż fòrmacje prefiksalno-paradigmaticzné, np. z prefiksã *za-*: *zabùchtowac* 'zamknąc kògòs w bùchce';

-***a***-, np.: *pilac* ‘wëdawac zwãczi (przez pile)’, dodôwkòwò pòtikô sã deriwatë paradigmaticzné z dodónym na kùńcu pòstfiksã *sã*: *bùczkac sã* ‘ùswinic sã jak bùczka’, *kłopòtac sã* ‘miec kłopòt’;

-***ë***-, np.: *białczëc* ‘stawac sã jak białka’, *łokcëc* ‘niszczëc ruchna na łokcach’, *matczëc* ‘òpiekòwac sã kògùm szlachòwno, jakbë sã bëło matką’, *solëc* ‘dodawac solë’, *tatczëc* ‘mądrowac sã jak tatk, ùdawac tatka’, *tobaczëc* ‘zażëwac tobakã’, *wilczëc* ‘stawac sã dzëczim jak wilk’; doparłãczony mòże bëc téż dodôwkòwò pòstfiks *sã*, np.: *celëc sã* ‘rodzëc celãta’, *pùjczëc sã* ‘cmùlëc sã jak pùjk’; czasã pòtikô sã téż fòrmacje prefiksalno-paradigmaticzné, np. z fòrmantã *ù*-: *ùczłowieczëc* ‘ùczënic człowiekã’, *ùsmiercëc* ‘przëczënic sã do kògòs smiercë’;

-***e***-, np.: *gdowiec* ‘stac sã gdówcã abò gdową’, *jastrzëbiec* ‘stawac sã chcëwim, łapczëwim szlachòwno jak jastrzib’, *krowiec* ‘stawac sã grëbim jak krowa’;

-***i***- (-y), np.: *żniwic* ‘robic przë żniwach’.

3.4.3.

ÒDZNANKÒWNIKÒWÉ CZASNICZI

Czasniczi mòtiwòwóné przez znankòwniczi ùsôdzóné są colemało paradigmaticzno, to znaczi nastąpiwô przesëniãcé słowa z klasë znankòwników do klasë czasników i w parłãce z nym zjinacziwô sã téż spòsób òtmianë. Zmianie paradigmatu słowa towarzi doparłãczenié témòwëch sufiksów taczich, jak: *-e-*, *-nie-*, *-a-*, *-ë-*, *-i-* (*-y-*), *-ną-*, *-owa-* (*-òwa-*). Dzél czasników òdznankòwnikòwëch ùrôbióny je na nen ôrt, że òkróm zmianë paradigmatu doparłãcziwô sã prefiks w przódkù słowa abò téż na kùńcu dodôwô sã pòstfiks *sã*. Colemało słowòbùdowiznową témą òmôwiónëch tuwò deriwatów je znankòwnik w równym stãpniu, np.: czasnik *bùsznic* òstôł ùsadzony òd znankòwnikòwi fòrmë w równym stãpniu *bùszny*, ale nierôz òmôwióné tuwò fòrmacje mògą bëc ùsôdzóné òd fòrmów znankòwników w wëższim stãpniu (tedë, czej òb czas zamianë ze stãpnia równégò na wëższi zjinacziwô sã téma znankòwnika), np.: czasnik *zwikszëc* je

pòchódnym słowã òd fòrmë znankòwnika w wëższim stãpniu: *wikszi*. Òb czas deriwòwaniô czasników mòtiwòwónëch przez znankòwniczi mògą pòjawiac sã zwãkòwë wëmianë (alternacje), np. mómë pòchódné słowò *rozzgnilëc sã* deriwòwóné òd słowòbùdowiznowégò spòdlégò *zgniłi* i wëstąpiwô tuwò wëmiana zwãków *l* : *ł*.

Znaczënk fòrmacjów czasnikòwëch pòchôdającëch òd znankòwniów mòże bëc rozmajiti. Niechtërne pòchódné czasniczi òdznankòwnikòwé mògą wskazëwac, że chtos przënôlégô do karna subietków, dlô jaczégò tipicznô je znanka wërôżónô przez znankòwnik, bãdący spòdlim, np.: *chòrzec* 'przënôlegac do karna chòrëch, bëc chòrim', *kùlawiec* 'przënôlegac do karna kùlawëch, bëc kùlawim'. Jiné deriwatë czasnikòwé ùtwòrzoné òd znankòwników òdnôszają sã do procesów, np.: *lëszec* 'stawac sã lëchim', *słabnąc* 'stawac sã słabim'. Niejedne negò ôrtu fòrmacje òdôszają sã do aktiwnosców wëkònywónëch w ùprocëmnienim do òbiektów i ne aktiwnoscë przëczëniają sã do tegò, że nen òbiekt dostôwô jakąs znankã, np.: *wëproscëc* 'sprawiac, że cos stôwô sã prosté', *bielëc* 'sprawiac, że cos stôwô sã biôłé'.

Wôrt téż dac bôczënk na mòżlëwé znaczenia barżi wëraznëch prefiksów w deriwatach prefiksalno-paradigmaticznëch. Prefiks *do-* je fòrmantã wskôzëjącym na dzejanié dodôwkòwé, np. *dofùlowac* 'pòprzez dodôwkòwą aktiwnosc sprawic, że cos je fùl'; prefiks *ò-* (*òb-*) wskôzëje na dzejanié całoscowé, wszëtkòòbjimającé, np.: *ògłëchnąc* 'stac sã czësto głëchim'; prefiks *prze-* wskôzëje na dzejanié sprôwiającé, że mómë nadmiarowòsc jaczis znanczi, np.: *przedobrzec* 'sprawic, że cos je nadmiarowò dobré'; prefiks *przë-* òdnôszô sã do dzejaniô ùjawerniającégò jakąs znankã w òsłabionym wëmiarze, np.: *przëbliżëc* 'sprawic, że cos abò chtos je përznã blëżi'.

Czasnikòwé deriwatë òdznankòwnikòwé òstóną tuwò ùpòrządkòwóné wedle témòwëch czasnikòwëch sufiksów, chtërne są dodôwóné przë zmianie paradigmatu ze znankòwnikòwégò na czasnikòwi. Dodôwkòwò w przëtrôfkù czasników ùsadzonëch za pòmòcą deriwacji paradigmaticzno-prefiksalny wëapartniwô sã prefiks. Témòwé sufiksë czasników dodôwóné òb czas deriwacji są nôslédné:

-***e***-, np.: *bëlniec*, *biédniec*, *ceniec*, *cëszec*, *chòrzec*, *czarniec*, *czerwieniec*, *dobrotniec*, *dobrzec*, *dzëwiec*, *głëpiec*, *głodniec*, *jasniec*, *jãdrzniec*, *kùlawiec*, *kwasniec*, *lëszec*, *ładniec*, *marniec*, *mądrzec*, *parszëwiec*, *piãkniec*, *pòbòżniec*,

ëwiec, *szczeslëwiec*, *widniec*, *zdrowiec*; czasã pòtikô sã fòrmacje prefiksalno-paradigmaticzné, np. z fòrmantã *ò-*: *òg**ë**piec*, abò z fòrmantã *pò-*: *pògrëbiec*, czë téż z fòrmantã *z-* (*s-*): *zbëlniec*, *scemniec*;

-***nie***-, np.: *gãstniec*, *młodniec*, *swiéżniec*; mòżlëwé są téż pòchódné słowa z doparłãczonym dodôwkòwò prefiksã z przódkù słowa np. taczim, jak: *z-* (*s-*): *zgãstniec*;

-***a***-, np.: *mądrzac*, czãsté są tuwò prefiksalno-paradigmaticzné fòrmacje z fòrmantama: *ò*(*b-*), np.: *òg**ë**piac*, *pò-*, np.: *pògarszac*, *pòwikszac*, *roz-*, np.: *rozjasniac*, *wë-*, np.: *wëjasniac*, *z-* (*s-*), np.: *zwikszac*;

-***ë***-, np.: *bielëc*, *mitczëc*, wëapartnic tuwò trzeba téż deriwatë z prefiksama taczima, jak: *òd-*, np.: *òdmłodzëc*, *òdswiéżëc*, *pò-*, np.: *pòmniészëc*, *pòwikszëc*, *prze-*, np.: *przedobrzëc*, *przë-*, np.: *przëbliżëc*, *ù-*, np.: *ùproscëc*, *wë-*, np.: *wëproscëc*, *z-* (*s-*), np.: *zmitczëc*, *zmniészëc*, *zwikszëc*, *za-*, np.: *zagãscëc*; *roz-*, np.: *rozmitczëc*; doparłãczony mòże bëc téż dodôwkòwò pòstfiks *sã*, np.: *rozzgnilëc sã*;

-***i***- (-***y***-), np.: *bùsznic*, *cemnic*, *czarnic*, *czerwienic*, *zelenic*, mòżlëwé są téż prefiksalno-paradigmaticzné fòrmacje, np. z fòrmantã *na-*: nagłosnic, z fòrmantã *ò-*, np.: *òg**ë**pic*, *òslepic*, z fòrmantã *òd-*, np.: *òdnowic*, z fòrmantã *pò-*, np.: *pògrëbic*, *pògłãbic*, z fòrmantã *przë-*, np.: *przëcemnic*, czë téż z fòrmantã *z-* (*s-*), np.: *scemnic*, *skrzëwic*, *zmòcnic*, abò z fòrmantã *za-*, np.: *zakrzëwic*;

-***nq***-, np.: *chùdnąc*, *cwiardnąc*, *głëchnąc*, *słabnąc*, czasã pòtikô sã téż pòchódné czasniczi z prefiksã *ò-*, np.: *òg**ë**chnąc*, czë téż z prefiksã *za-*, np.: *zasłabnąc*;

-***owa***- (-***òwa***-), np.: *chòrowac*, *prostowac*, notérowóné są téż defiwatë prefiksalno-paradigmaticzné, np. z prefiksã *na-*: *nafùlowac*, abò z prefiksã *do-*, np.: *dofùlowac*.

3.5. SŁOWÒBÙDOWIZNA PRZËCZASNIKÓW

PRZËCZASNICZI – nieòtmieniwné partë mòwë bãdącé òkresleniama czasników, znankòwników abò téż jinëch przëczasników – ze słowòbùdowiznowégò pòzdrzatkù są colemało pòchódnyma słowama. Leno niewielné przëczasniczi ni mają przirodë słowòbùdowiznowëch deriwatów. W kaszëbsczim jãzëkù wikszosc przëczasników je mòtiwòwónô przez znankòwniczi, niewiôldżi dzél mô razã znankòwnikòwą i jistnikòwą abò leno jistnikòwą mòtiwacjã, a òkróm tegò fùnkcjonëją w kaszëbiznie przëczasniczi, chtërne są zleksykalizowónyma fòrmama przëmionowëch rzeczeniów.

Jeżlë jidze ò wzôjné ùprocëmnienia midzë znankòwnikama a przëczasnikama, trzeba rzeknąc, że wnet wiedno znankòwnik je słowòbùdowiznowim spòdlim przëczasnika. Leno w przëtrôfkù wëjimkòwëch przëmiôrów w kaszëbiznie mómë do ùczinkù z jeleżnoscą, że prawie przëczasnik to pierwòszné słowò, jaczé je słowòbùdowiznowim spòdlim dlô znankòwnika, np.: *czãsti* ‘taczi, co zachôdô czãsto’, *witrzészi* ‘taczi, co mdze witro’, *latosy* ‘taczi, co je latoségò rokù’, *łońszczi* ‘taczi, co bél łońszégò rokù’. Kaszëbszé znankòwniczi przewôżno mògą bëc słowòbùdowiznowima spòdlama przëczasników, leno òd niewielnëch znankòwnikòwëch fòrmów taczich, jak np.: *wilczi*, òwczi, nie jidze ùsadzëc przëczasnikòwëch fòrmacjów. Colemało przëczasniczi ùrôbiô sã òd znankòwników za pòmòcą sufiksów:

-***o*** (-***ò***), np.: *bezpieczno*, *bëlno*, *bògato*, *bruno*, *brzëdkò*, *bùszno*, *casno*, *cepło*, *cëdowno*, *chãtno*, *chùtkò*, *czerwiono*, *dalekò*, *dokładno*, *drãgò*, *drobno*, *dzëwò*, *dzyrskò*, *dzywno*, *falszëwò*, *farwno*, *głãbòkò*, *głosno*, *gòrzkò*, *grozno*, *gwësno*, *kòszlawò*, *kòsmato*, *krëjamno*, *kwasno*, *lubkò*, *łapczëwò*, *markòtno*, *marno*, *mądro*, *miło*, *miłoserno*, *mroczno*, *mrozno*, *nagò*, *naòczno*, *nipòco*, *nôbòżno*, *òkropno*, *òkrutno*, *òsoblëwò*, *òstróżno*, *parno*, *pëszno*, *piãkno*, *pòkórno*, *redosno*, *rozëmno*, *rzetelno*, *samòtno*, *serdeczno*, *słabò*, *smiészno*, *smùtno*, *snôżo*, *sprawiedlëwò*, *szczestlëwò*, *szëkòwno*, *szërokò*, *sztiwno*, *ùbògò*, *ùceszno*, *ùmësłno*, *ùtcëwò*, *wąskò*, *wësokò*, *wiesoło*, *wietrzno*, *wigódno*, *zaradno*, *zëmno*, *zgniło*, *żałosno*, *żëczno*, *żôłto*;

-***e***, np.: *bezpiecznie*, *bëlnie*, *cekawie*, *cerplëwie*, *cëdownie*, *chãtnie*, *chcëwie*, *dokładnie*, *falszëwie*, *gòdnie*, *groznie*, *łapczëwie*, *miłosernie*, *òkropnie*, *òkrutnie*, *òsoblëwie*, *òstróżnie*, *piãknie*, *pòkórnie*, *pòkrãtnie*, *redosnie*, *rozsądnie*, *rzetelnie*, *samòtnie*, *serdecznie*, *smacznie*, *smãtnie*, *smiésznie*, *spòkòjnie*, *sprawiedlëwie*, *srodze*, *starannie*, *szczestlëwie*, *szkòdlëwie*, *ùtcëwie*, *wiecznie*, *zgrëzlëwie*, *żartoblëwie*.

Dobranié pasownégò sufiksu zanôlégô òd strukturë znankòwnika abò téż je skùtkã dogôdënkù. Trzeba rzeknąc, że ùżëcé fòrmantu *-o* (*-ò*) je w kaszëbsczim jãzëkù pòwszechniészé nigle brëkòwanié sufiksu *-e*; nen pierszi spòsób deriwacji przëczasników je téż nôbarżi produktiwny w kaszëbiznie i jegò zwënégòwanié je czãsté w lëteracczim jãzëkù. Nót je téż dac merk, że fòrma przëczasnika z sufiksã *-e* colemało nie wëstąpiwô jakno jedurnô, ale je òna wielerazowò fòrmą wariantiwną fùnkcjonëjącą w jãzëkù kòl alternatiwny fòrmë z sufiksã *-o* (*-ò*), np.: *bëlno* / *bëlnie*, *redosno* / *redosnie*, *szczestlëwò* / *szczestlëwie*.

Niechtërne fòrmë przëczasników zakùńczoné sufiksã *-o* (*-ò*) mògą miec równobieżné wariantiwné fòrmë ùsadzoné przez dodanié nulowégò kùnôszka, np.: *dalek*, *głãbòk*, *szërok*, *wësok*.

Dzél deriwatów przëczasnikòwëch òdznankòwnikòwëch to deriwatë ùrôbióné przez dodanié òkróm doparłãczonégò na kùńcu sufiksu téż przëmiona w przódkù słowa. Òsoblëwie trzeba tuwò dac bôczënk na pòchódné przëczasniczi, do jaczich dodôwóné je przëmiono *pò* i dodôwkòwò sufiks *-u* (*-ù*), np.: *pò kaszëbskù*, *pò czeskù*, *pò chłopskù*, *pò lëdzkù*, abò téż sufiks *-émù*, np.: *pò nowémù*, *pò stôrémù*, *pò bòżémù*. Fùnkcjonëją téż w kaszëbsczim jãzëkù fòrmacje przëczasnikòwé ùrôbióné za pòmòcą przëmiona *do* i sufiksu *-a*, np. *do czësta*, *do sëcha*. Przëczasniczi są téż twòrzoné w kaszëbiznie przez dodanié przëmiona *na* i sufiksu *-o* (*-ò*), np.: *na krótkò*, *na lewò*, *na mitkò*, *na mòdro*, *na pewno*, *na prawò*, *na trzézwò*, *na zelono*. Rzôdkò pòkazywają sã w kaszëbsczim jãzëkù fòrmë zesadzoné z przëmiona *z* i sufiksu *-a*, ùżiwóné równobieżno z fòrmama ùsadzonyma leno sufiksalno, np.: *z blëska* / *blëskò*, *z dôwna* / *dôwno*.

Pòchódné przëczasniczi mògą bëc téż mòtiwòwóné przez jistniczi. Tipiczné dlô kaszëbiznë je ùrôbianié pòchódnëch przëczasników przez dodanié w przódkù ùżëtégò w akùzatiwie jistnika przëmiona *òb*, np.: *òb dzéń*, *òb lato*, *òb noc*, *òb zëmã*, *òb zymk*. Òsoblëwi bôczënk nót je téż dac na deriwatë

twòrzoné przez doparłączenié przëmiona *na* i sufiksu *-ã*, np.: *na pòtãgã*, *na sëłã*, a téż ùsôdzóné przez doparłączenié przëmiona *pò* i sufiksu *-e*, np.: *pò prôwdze*, abò téż przëmiona *do* i sufiksu *-i* / *-ë*, np.: *do nédżi*, *do resztë*.

Dzél kaszëbsczich przëczasników twòrzą téż zleksykalizowóné gwësné syntakticzné strukturë, òsoblëwò zleksykalizowóné przëmionowé rzeczenia, np.: *dodóm*, *natëchstopach*, *wkół*, *wprzódk*.

3.6. ZDROBNIAŁÉ FÒRMË

Zdrobnienié, nazéwóné téż deminutiwùm, to słowò, chtërno tikô sã czegòs mniészégò nigle to, co nazéwô spòdlowé niezdrobniałé słowò, abò czegòs, do czegò mómë bëlné emòcjonalné òtnôszanié. Deminutiwnô fòrma colemało je słowòbùdowiznowim deriwatã pòwstałim przez doparłączenié fòrmantu abò wskôzëjącégò na mniészi rozmiôr czegòs, abò wërôżającégò pòzytwné emòcjonalné ùprocëmnienia. Kaszëbizna je jãzëkã baro bòkadnym w zdrobniałé fòrmë. W kaszëbsczim jãzëkù fùnkcjonëją wielné fòrmë deminutiwnëch jistników, znankòwników, czasników, zamionów i téż nieòtmieniwnëch partów mòwë, a fòrmantë ùsôdzającé zdrobnienia colemało są w nym jãzëkù baro produktiwné.

Zdrobniałé fòrmë jistników i znankòwnikach òstałë òmówioné w rëchlészich rozdzélach (3.2.1.1., *Jistniczi ùsadzoné òd jinëch jistników za pòmòcą sufiksów*; 3.3.4. *Znankòwniczi ùsadzoné òd jinëch znankòwników*). Tuwò leno przëbôczoné òstóną sufiksë, za pòmòcą jaczich ùrôbiô sã deminutiwné fòrmë jistników (*-k*, *-ik* / *-ëk*, *-iszk* / *-ëszk* (*-yszk*), *-ôszk*, *-oszk*, *-uszk* (*-ùszk*), *-ink*, *-ulink*, *-ka*, *-eczka*, *-uleczka* (*-ùleczka*), *-iczka*, *-uszka* (*-ùszka*), *-kò*, *-uszkò* / *-ëszkò*, *-eszkò*, *-eczkò*, *-iszczkò* / *-ëszczkò*, *-uleczkò*, *-ulkò* (*-ùlkò*), *-ątkò*, a téż deminutiwné pòstacë znankòwników: *-ëchny*, *-uchny* (*-ùchny*), *-ëszinczi*, *-oszinczi* (*-òszinczi*), *-ëtinczi*, *-etinczi*, *-ëczczi*, *-eczczi*, *-ineczczi*, *-inetczi*, *-uszczi*, (*-ùszczi*), *-oszczi* (*-òszczi*), *-utczi* (*-ùtczi*), *-ulczi* (-ùlczi), *-ińczi*, *-uszi* (*-ùszi*).

Czãsté są w kaszëbsczim jãzëkù zdrobniałé fòrmë czasników, chtërne colemało zwënégòwóné są przez brëkòwników mòwë w jãzëkòwim kòntakce z dzecama. Fòrmë deminutiwnëch czasników są ùrôbióné colemało przez dodanié do témë czasnika sufiksu *-k-*, np.: *bijkac*, *biżkac*, *bleczkac*, *gôdkac*, *halkac*, *hamkac*, *haszkac*, *hòpkac*, *jedzkac*, *jôdkac*, *latkac*, *leżkac*, *lubkac*, *lulkac*, *miałczkac*, *mówkac*, *najedzkac*, *napitkac*, *òstańkac*, *pitkac*, *płaczkac*,

pòbiżkac, *pòzdrówkac*, *róbkac*, *skôczkac*, *sôdkac*, *spatkac*, *stańkac*, *trąbkac*, *ùlulkac*, *ùżużkac*, *wëjedzkac*, *wëtrąbkac*, *wstańkac*, *zebleczkac*, rzadzy przez dodanie sufiksalnëch fòrmantów: *-eczk-*, np.: *żużeczkac*, *-ulink-* (*-ùlink-*), np.: *żużulinkac*, *-ulk-* (*-ùlk-*), np.: *biegùlkac*, *jazgùlkac*, *płaczulkac*, *żużulkac*, *-ajk-*, np.: *latajkac*, *-ijk* (*-yjk-*), np.: *sadnijkac*, *spijkac*, *-uszk* (*-ùszk*), np.: *bibùszkac*, *biegùszkac*, *tanuszkac*, *-uczk-* (*-ùczk*), np.: *biegùczkac*, *-ôłk*, np.: *chcôłkac* (Wrocławska 1974).

Dlô kaszëbiznë przirodné je téż pòkazywanié sã zdrobniałëch przëczasników. Deminutiwizacjô tikô sã tak przëczasników ùsadzonëch òd znankòwników, jak téż do jinëch fòrmów przëczasników. Zdrobniałé òdznankòwnikòwé przëczasniczi colemało są ùsôdzóné òd znankòwników bãdącëch deminutiwama za pòmòcą sufiksu *-o* (*-ò*): *bielëchno*, *bielëszinkò*, *biédnëchno*, *całuchno*, *cenuszkò*, *ceplëchno*, *ceplëszinkò*, *cepluszkò*, *cëchùchno*, *cëszineczkò*, *cëszinkò*, *chùtëszkò*, *chùtineczkò*, *chùtinkò*, *czëstëchno*, *cenëszinkò*, *daleczkò*, *daleczuszkò*, *długùchno*, *długùszkò*, *głãbòczkò*, *krótëchno*, *króteczkò*, *krótëszinkò*, *krótëszkò*, *letëchno*, *letëszinkò*, *malëczkò*, *malineczkò*, *maluszkò*, *młodoszinkò*, *mòkrëchno*, *mòkroszinkò*, *prostëchno*, *równoszinkò*, *skąpùchno*, *skrómnëchno*, *słabùchno*, *słabòszinkò*, *spòkójnëchno*, *szeroczkò*, *ùbòżëchno*, *widnëchno*, *zdrowùchno*, *zlëchno*; wëjimkã są zdrobniałé fòrmë krótczich przëczasników òdznankòwnikòwëch, ùsôdzóné sufiksã *-k*, np.: *daleczk*, *głãbòczk*, *szeroczk*, *wësoczk*. Za to deminutiwné nié òdznankòwnikòwé przëczasniczi mòże ùrabiac, brëkùjącë sufiksów: *-k*, np.: *nazôdk*, *wprzódk*, *-ink* (*-ynk*), np.: *kąsynk*, *-iczk* (*-yczk*), np.: *kąsyczk*, *-inuszk* (*-ynuszk*), np.: *kąsynuszk*, *-ka*, np.: *corôzka*, *narôzka*, *nazôdka*, *nierôzka*, *nôprzódka*, *terôzka*, *zarôzka*, *-kã*, np.: *përzinkã*, *-eczkã*, np.: *përzineczkã*, *troszeczkã*, *-ineczkã*, np.: *përzineczkã*, *troszineczkã*, *-eszkã*, np.: *përzineszkã*, *-kò*, np.: *zdebełkò*, *-uszkò* (*-ùszkò*), np.: *tëlinuszkò* ‘cokòlwiek’, *wiednuszkò*, *zdebùszkò*, *-inkò* (*-ynkò*), np. *zdebelinkò*, *përzininkò*, *-eczkò*, np.: *telineczkò*, *-ininkò*, np.: *telininkò*, *-ëchno*, np.: *barëchno*, *widnëchno*, *zarëchno*, *-oszinkò* (*-òszinkò*), np.: *wiednoszinkò*, *-kù*, np.: *na przódkù*, *pòkrëjomkù*, *pòmalinkù*, *pò zdebełkù*, *z przódkù*, *-ki*, np.: *znówki*.

Z nieòtmieniwnëch partów mòwë téż partikle czãsto mają deminutiwné fòrmë. Zdrobniałé partikle ùsôdzóné są nôslédnyma sufiksalnyma fòrmantama: *-ka*, np.: n*awetka*, *wnetka*, *zarôzka* (słowò *zarôzka* mòże miec abò fùnkcjã przëczasnika, abò partiklë), *-kò*, np.: *dopiérkò*, *-ëszkò*, np.: *dopiérëszkò*, *-inuszkò* (*-ynuszkò*), np.: *dopiérinuszkò*, *-eczkò*, np.: *dopiéreczkò*,

-inkò (*-ynkò*), np.: *dopiérinkò*, *-ëchno*, np.: *wnetëchno*, *-uszinkò* (*-ùszinkò*), np.: *wnetuszinkò*, *-kù*, np.: *dopiérkù*, *-ëszkù*, np.: *dopiérëszkù*.

Wielné są téż przëmiôrë ùrôbianiô deminutiwnëch fòrmów zamionów. Deminutiwizacjô w òsoblëwòscë tikô sã zamionów nieòtmieniwnëch. Zdrobniałé zamiona mògą bëc twòrzoné za pòmòcą nôslédnëch sufiksów: *-k*, np: *donądk*, *dotądk*, *nick*, *skądk*, *stądk*, *-ka*, np.: *dokądka*, *donądka*, *dotądka*, *kądka*, *òdkądka*, *òdnądka*, *òdtądka*, *skądka*, *stądka*, *znądka*. W systemie kaszëbiznë mòże téż nalezc czile przëkładów przëmionów bãdącëch deminutiwama i są òne ùsôdzóné przë ùżëcym fòrmantów: *-k*, np.: *naprocëmk*, *-kò*, np.: *naprocëmkò*, *procëmkò*, abò *-ka*, np.: *westrzódka*. W kaszëbsczim jãzëkù fùnkcjonëją téż zdrobniałé krzikniczi, ùrôbióné sufiksama: *-kò*, np.: *alażinkò*, abò *-kù*, np.: *jejkù*. Notérowóné są téż w kaszëbiznie fòrmë deminutiwnëch nieòkreslonëch wielników, przëmiôrã mòże bëc tuwò słowò *wielëchno*, ùtwòrzoné fòrmantã *-ëchno*.

SYNTAKSA

4.

SYNTAKSA – je to dzél gramaticzi, jaczi zajimô sã bùdacją wëpòwiedzeniów, parłączenim słowów w wikszé całoscë: w wëpòwiedzenia i zdania. Syntaksa badérëje fùnkcje słowów w wëpòwiedzenim, zanôleżnotë midzë słowama w wëpòwiedzenim, ôrtë wëpòwiedzeniów, a téż szëk słowów.

WËPÒWIEDZENIÉ – je to nômniészô jednostka, jakô mô kòmùnikacyjną fùnkcjã i chtërna je zbùdowónô zgódno z aktualnyma prawidłama gramaticzi. Wëpòwiedzenia dzelą sã na: równowôżniczi zdaniów i zdania.

RÓWNOWÔŻNIK zdaniô – je to wëpòwiedzenié, jaczé nie zamikô w se òsobòwi fòrmë czasnika, ale mô taką samą fùnkcjã jak zdanié, np.: *Mùzykańce, grac abò pieniądze nazôd.*

ZDANIÉ – je to wëpòwiedzenié, jaczé mô co nômni jednã òsobòwą fòrmã czasnika, np.: *Rwiesz szczescé jak wisznie.*

KLASYFIKACJE ZDANIÓW

Z pòzdrzatkù na wielënã predikatów mòżemë wëapartnic:

- **PÒJEDINCZNÉ ZDANIÉ** – zdanié, jaczé mô leno jeden predikat, np.: *To bãdą zarô piãkné kwiatë.*
- **ZESADZONÉ ZDANIÉ** – zdanié, jaczé mô dwa abò wicy predikatów, np.: *Tej w nëch kwiatach wa òbôczita snôżosc i wszëtkò mdze jiné.*

Z pòzdrzatkù na ùprocëmnienié gôdającégò do tegò, ò czim gôdô, mòżemë wëapartnic nôslédné ôrtë zdaniów:

- **ÒZNAJMÙJĄCÉ ZDANIÉ** – zdanié, w jaczim gôdający wëpòwiôdô swòj sąd, przekôzëje infòrmacjã, np.: *Serce matczëné sã nie mili.*
- **PËTAJĄCÉ ZDANIÉ** – zdanié, w jaczim gôdający sczerowiwô sã do kògòs z pëtanim i żdaje na òdpòwiesc, np.: *Chceta wa tëlpë kùpic?*
- **ROZKÔZËJĄCÉ ZDANIÉ** – zdanié, w jaczim gôdający wëpòwiôdô swój rozkôz, żądanié, żëczbã, prosbã, np.: *Przënômni tegò dlô sromòtë lëdzczi nie rób!*
- **KRZIKNIKÒWÉ ZDANIÉ** – zdanié, w jaczim gôdający wërôżô swòje emòcjonalné ùprocëmnienia do tegò, ò czim gôdô; zdanié to mô ekspresywną fùnkcjã, np.: *Wejtale, jak ne dzéwczãta za tim wińcã nëkają!*

4.2. PARTË ZDANIÔ

PARTË ZDANIÔ – to spòdlowé elementë w zdanim, jaczé mòżemë wëapartnic. Twòrzą je colemało słowa abò parłączënë słowów.

Strukturã zdaniô twòrzą nôslédné partë zdaniô: subiekt, predikat, dofùlowanié, przëdôwk, òkòlnik. Na przëmiôr w zdanim *Hanka wiedno chôda prostą stegną* nót je wëapartnic nôslédné partë zdaniô: subiekt – *Hanka*, predikat – *chôda*, dofùlowanié – *stegną*, przëdôwk – *prostą*, òkòlnik – *wiedno*.

Partë zdaniô mòże pòdzelëc na przédné i drëgòrégòwé. Przédné partë zdaniô to subiekt i predikat; sztôłtëją òne strukturã kòżdégò pòjedincznégò zdaniô. Drëgòrégòwé partë zdaniô są òkresleniama subiektu abò predikatu.

4.2.1.

SUBIEKT

SUBIEKT – jakno przédny part zdaniô je syntakticzno niezanôleżny i je nadrzãdny w ùprocëmnienim do drëgòrégòwëch partów zdaniô. Òznôczô òsobã, rzecz, abstrakcyjny pòchwôt, chtërne:

- wëkònëją jakąs aktiwnosc, np.: *Artista graje na binie*. *Mësz biegô*.
- abò są w jaczims stónie, np.: *Artista spi*. *Deka leżi*.
- abò przëpisëje sã jima jaczés znanczi: *Artista je bëlny*. *Miłota je snôżô*.

W fùnkcji subiektu colemało wëstąpiwô jistnik, np.: *Mrówczi mają swòje jigłë*.

Równak fùnkcjã subiektu mògą miec wszëtczé partë mòwë, czãsto je to:

- znankòwnik, np.: *Mądri sã òd głupëch ùczą*.
- zamiono, np.: *Òn mô bòcóné szpérë*.
- wielnik, np.: *Pierszi jidze*.
- czasnik w infinitiwie, np.: *Spiewac kòżden może*.
- mionoczasnik, np.: *Gôdający zamôłknął*.
- Czasã téż nieòtmieniwné partë mòwë mògą miec fùnkcjã subiektu, przëmiôrowò:

- przëczasnik, np.: *Witro mdze lepszé*.
- wiążëna, „*Cobë*” *je wiążëną*.

GRAMATICZNY SUBIEKT A LOGICZNY SUBIEKT

W kaszëbiznie subiekt colemało je wërażony w nominatiwie – je to gramaticzny subiekt, np.: *Mëma pòszła kùpic mąkã*. Równak jistnieje téż subiekt wërażony w genetiwie abò w datiwie – tak nazéwóny logiczny subiekt. Subiekt w genetiwie mómë w zdanim *Ni ma chleba*. (G.), za to subiekt w datiwie pòkôzôł sã w nôslédnym zdanim: *Mie sã chce spac*. (D.).

RÉGÒWI SUBIEKT A ZBIÉRNY SUBIEKT

W fùnkcji subiektu może wëstãpòwac czile równorzãdnëch słowów wëmienionëch jedno za drëdżim w rédze – mómë tedë do ùczinkù z régòwim subiektã, np. *Grónk, łëżeczka i cëczernica leżą na stole*. *Pùjk, krowa, zajc i szczirz pòszlë w las*.

Zbiérny subiekt to subiekt, jaczi òstôł wërażony słowã w nominatiwie i przëmionowim rzeczenim (przëmionã *z* i fòrmą instrumantalu), np. *Żaba z mëszą pòszłë na szpacérã*. *Mëma z Aną jedzą pôłnié*.

DOMËSLNY SUBIEKT

Jeżlë subiekt nie je wërażony apartnym słowã, tej mómë do ùczinkù z domësłnym subiektã, np.: *Jidã kòl błotuszka*. (*jô*), *Chcesz półdëtka*? (*të*). W kaszëbiznie domësłny subiekt wëstąpiwô dosc rzôdkò, bò personowé zamiono colemało nie je òpùscywóné. A téż we wiele gramaticznëch kònstrukcjach wëstąpiwanié personowégò zamiona je òbligatorijné.

> **BEZSUBIEKTOWÉ ZDANIÉ** – to zdanié, w chtërnym subiekt nie òstôł wësłowiony i ni ma mòżlëwòtë, żebë sã tegò subiektu domëslec. Ni może rozeznac subiektu zdaniô, ani bierzącé za spòdlé predikat w nym zdanim, ani na spòdlim jãzëkòwégò kòntekstu zdaniô. W bezsubiektowim zdanim nie jesmë w sztãdze wëznaczëc wëkònawcë aktiwnoscë, zachë czë zjawiszcza, bãdącëch subiektã.

Do bezsubiektowëch zdaniów przënôlegają nôslédné tipë zdaniów:

- zdania òpisëjącé meteòrologiczné zjawiszcza, przejinaczi cządów dnia, np. *Robi sã widno. Robi sã pòzdze. Robi sã cemno. Robi sã szaro. Zacygô sã. Wëzdrzi na deszcz. Mżi. Leje. Òcepliwô sã. Grzëmi. Łiszcze sã. Pôdô. Przejasniło sã. Rozpògòdzëło sã. Wieje.*
- zdania òpisëjącé fizjologiczné abò psychiczné stanë òsób, zmësłowé wrażenia, np. *Mgli mie. Kòle mie. Szëmarzi mie w ùszach. Swãdzy mie w nodze. Krãcy mie sã w głowie. Dëszi mie w gardle. Je mie lëchò. Widzy mie sã. Wëdôwô mie sã. Przikrzi mie sã. Dłuży mie sã. Je mie wesoło. Je mie żôl. Je mie smùtno. Pôchnie lasã. Czëc spalënama. Smierdzy przëpôlonym.*
- zdania òpisëjãcé aktiwnoscë abò stanë blëżi nieòkreslony òsobë, np. *Gôdô sã. Zakôzëje sã. Nót je bôczëc. Trzeba sparzëc klónowëch lëstów. Wôrt je czëtac książczi. Nie je mòżno kùrzëc. Strach tam jisc. Je wòlno òbléc niedzélné ruchna. Szkòda tegò nie òbaczëc. Zagrelë. Pòwiôdają. Bëło gôdóné. Mdze czëc spiéw ptôcha. Robi sã.*

SUBIEKT WËRAŻONY ZAMINONÃ TO

W kaszëbiznie mómë téż do ùczinkù ze zdaniama pòzórno bezsubiektowima, w jaczich subiekt je wërażony zamionã *to*: *<u>To</u> grzëmi*, *<u>To</u> sã robi widno*, *<u>To</u> sã wnetka minie*.

PÒWTÔRZANIÉ SUBIEKTU

Dlô kaszëbsczégò jãzëka przërodny je dëbeltny subiekt – pòwtórzony przë ùżëcym zamiona w nominatiwie: *Nasza <u>szkólnô</u>*, *<u>ta</u> mô wiele książków przeczëtóné*; *<u>Gòjtowsczi</u>*, *<u>ten</u> dërch chòdzy do krómù*; *<u>Smierc</u>*, *<u>òna</u> nas nie òminie*.

4.2.2.

PREDIKAT

PREDIKAT – to przédny part zdaniô. Je to part kònstitutiwny i dôwô òn mòżlëwòtã rozjinaczeniô apartnëch zdaniowëch strukturów. Predikat òznôczô aktiwnosc wëkònywóną przez subiekt, stón, w jaczim je subiekt, abò swòjiznã przënôleżną subiektowi. Òdpòwiôdô òn na pëtania: co robi?, co sã z nim dzeje?, w jaczim je stanie? W zdanim w fùnkcji predikatu wëstąpiwô nôczãscy czasnik w òsobòwi fòrmie.

Ôrtë predikatów:

- **CZASNIKÒWI PREDIKAT** – je wërażony czasnikã w òsobòwi fòrmie, np.: *Tam stoji karczma nade stegną. Naprocëm, pò drëdżi stronie rzéczi, łiszczi sã dwór. Z tamti stronë przëzérelë sã Michôł i Mónika ze sercama fùl zôzdroscë.*
- **MIONOWI PREDIKAT** – je zesadzony z dwùch elementów: łącznika i òrzecznika. W fùnkcji łącznika wëstąpiwô òsobòwô fòrma czasnika *bëc*, *òstac* abò *stac sã*, w fùnkcji òrzecznika – jistnik, znankòwnik, jistnikòwé zamiono, znankòwnikòwé zamiono, znankòwnikòwi mionoczasnik, wielnik. Np.: *Òne sã stałë zjawą. Ksądz dobrodzéj bél dobri. Jô jem wiedno sobą. Te dzecë są naje. W biôłëch scanach wsadzoné bëłë môlama dwiérze. Jô bél drëdżi na lësce.*
- **PREDIKAT WËRAŻONY FRAZEÒLOGICZNĄ PARŁÃKĄ**, np. *Serce mie w piersach scwiardniało jak stôl. Kùpi so za półdëtka rozëmù.*
- **PREDIKAT WËRAŻONY NIEPRZËNÔLEŻNYM CZASNIKÃ** – predikat wërażony taczima czasnikama, jak przëkładowò *mòżno*, *wôrt*, *trzeba*, np. *Mòżno pò òbòrze tuńcowac i spiewac. Trzeba pòłożëc rãkã na piersë.*

Jiny pòdzél predikatów:

- **PROSTI PREDIKAT** – je wërażony pòjedincznym składnikã, np. *Lëdze prawie wstôwelë do robòtë.*
- **ZESADZONY PREDIKAT** – je wërażony karnã składników, np. *Ale ta planéta bëła gwësno pòdrobionô.*

4.2.3.

DOFÙLOWANIÉ

DOFÙLOWANIÉ – to part zdaniô, jaczi je òkreslenim czasnika (rzadzy znankòwnika abò przëczasnika). Òdpòwiôdô na pëtania zanôleżnëch przëpôdków: kògò?, kòmù?, kim? (kògùm?), z kim? (z kògùm?), ò kim? (ò kògùm?), czegò?, czemù?, co?, z czim?, ò czim?

W fùnkcji dofùlowaniô mògą wëstąpiwac rozmajité partë mòwë:

- jistnik, np.: *Zarobił jem dëtka*.
- znankòwnik, np.: *Òn òdwiedzył chòrégò*.
- zamiono, np.: *Czegò të chcôł*?
- wielnik, np.: *Sztërzem jô dôł biletë*.
- mionoczasnik, np.: *Kùrzącym zakôzelë wchadac*.
- czasnik w infinitiwie, np.: *Chcemë le so zażëc*.
- przëmionowé rzeczenié, np.: *Ten prosył ò pòżiczkã*.

Wëapartniwô sã blëższé dofùlowanié i dalszé dofùlowanié. Z **blëższim dofùlowanim** mómë do ùczinkù, jeżlë pò przesztôłcenim zdaniô z òdsebnégò ùstawù na nasebny, to dofùlowanié stôwô sã subiektã. Z **dalszim dofùlowanim** mómë do ùczinkù, jeżlë pò przesztôłcenim zdaniô z òdsebnégò ùstawù na nasebny, to dofùlowanié nie zmieni swòji fùnkcji a ùchòwie nã samą fòrmã.

Na przëmiôr w zdanim: *Artista pisze wiérztã piórã* jistnik w akùzatiwie *wiérztã* je blëższim dofùlowanim, bò pò przesztôłcenim zdaniô na nasebny ùstôw jistnik nen mdze miec fùnkcjã subiektu: *Wiérzta je pisónô przez artistã piórã*. Za to jistnik w instrumentalu *piórã* je dalszim dofùlowanim, bò pò przesztôłcenim zdaniô na nasebny ùstôw ùtrzimôł òn taką samą fòrmã.

Przechódné czasniczi parłãczą sã z blëższim dofùlowanim i téż z dalszim dofùlowanim. Na przëmiôr w zdanim: *Jô dotikóm òbrôz pôlcã* jistnik w akùzatiwie *òbrôz* je blëższim dofùlowanim, a jistnik w instrumentalu *pôlcã* je dalszim dofùlowanim.

Nieprzechódné czasniczi parłãczą sã blós z dalszim dofùlowanim. Na przëmiôr w zdanim: *Jô przëzéróm sã òbrazowi* jistnik w datiwie *òbrazowi*

je dalszim dofùlowanim, temù że ni mòże ùznac za bezzmiłkòwé nôslédno przesztôłconégò zdaniô: **Òbrôz je przëzérony sã przeze mie.*

4.2.4.

PRZËDÔWK

PRZËDÔWK – to part zdaniô, jaczi je òkreslenim jistnika (abò jistnikòwégò zamiona) i wskôzëje na jegò znankã. Òdpòwiôdô òn na pëtania: jaczi?, jakô?, jaczé?, chtëren?, chtërna?, chtërno?, chtërne?, czij?, czëja?, czëje?, wiele?, czegò?, z czegò? W kaszëbsczim jãzëkù colemało przëdôwk wëstąpiwô w zdanim przed słowã, chtërno òn òkresliwô, równak nie je to systemòwô regla.

W fùnkcji przëdôwkù mògą wëstąpiwac rozmajité partë mòwë:

- znankòwnik, np.: *wiôlgô chëcz*;
- zamiono, np.: *twòja nënka*;
- mionoczasnik, np.: *môłczącô białka*;
- wielnik, np.: *pierszi sniég*;
- jistnik, np.: *rzéka Brda*;
- przëmionowé rzeczenié, np.: *sëknia w krôtkã*.

Z pòzdrzatkù na to, jaczim partã mòwë je wërażony przëdôwk i jaką mô òn fleksyjną fòrmã, wëapartniwô sã nôslédné ôrtë przëdôwków:

- **ZNANKÒWNIKÒWI PRZËDÔWK** – je to przëdôwk wërażony znankòwnikã, znankòwnikòwim zamionã abò znankòwnikòwim mionoczasnikã, np. *słabi duch*, *mòja gwiôzda*, *zdżãté kòlano*;
- **WIELNIKÒWI PRZËDÔWK** – je to przëdôwk wërażony wielnikã, np. *dwie sostrë*;
- **JISTNIKÒWI PRZËDÔWK** – je to przëdôwk wërażony jistnikã w nym samim przëpôdkù, w nym samim ôrce i w ny sami lëczbie, co słowò òkresliwóné przez nen przëdôwk, np. *artista malownik*;
- **GENETIWÒWI PRZËDÔWK** – je to przëdôwk wërażony jistnikã w genetiwie abò jistnikòwim zamionã w genetiwie, np. *historiô Pòmòrzô*;

- **PRZËMIONOWI PRZËDÔWK** – je to przëdôwk wërażony przëmionowim rzeczenim, np. *wiónczi z bòrowiczô*.

PRZËDÔWK WËRAŻONY WSKÔZOWNYM ZAMIONÃ

Dlô kaszëbsczi syntaksë przirodné je czãsté stosowanié przëdôwkù wërażonégò wskôzownym zamionã (*nen*, *na*, *no*, *ten*, *ta*, *to*, *taczi*, *takô*, *taczé*, *tak*, *tedë*, *tuwò*, *tu*, *tam*, *tądkã*, *nądkã*, *òdnąd*, *òdnądka*, *znądka*), np.: *To bëła takô trąba basowô*; *Mùcha Zôbòrsczi to béł taczi król jezora*; *Jô miôł robòta ù tegò taczégò Miemca*; *Szlë ną taką lesną stegną tuwò tądkã*).

4.2.5.

ÒKÒLNIK

ÒKÒLNIK – to part zdaniô, jaczi je òkreslenim czasnika. Wskôzëje òn na jeleżnoscë, w jaczich dokònywô sã aktiwnosc. Òznôczô môl, czas, spòsób, cél, przëczënã aktiwnoscë. Òdpòwiôdô m.jin. na nôslédné pëtania: jak?, gdze?, czedë?, za czim?, dlôcze?, w jaczim célu?, nimò co?, z jaczim skùtkã?

W fùnkcji òkòlnika mògą wëstąpiwac rozmajité partë mòwë:
- przëczasnik, np.: *Słuńce przëgrzéwało bëlno*.
- przëczasnikòwé zamiono, np.: *Czedës òn wiele pisôł*.
- przëczasnikòwi terôczasny mionoczasnik, np.: *Jidze*, *spiéwającë*.
- przëmionowé rzeczenié, np.: *Jidze do gòspòdë*.
- jistnik, np.: *Wëjachôł nocą*.

Wëapartniwô sã nôslédné ôrtë òkòlników:
- **ÒKÒLNIK MÔLU** – òznôczô môl aktiwnoscë i òdpòwiôdô na pëtania: gdze?, skąd?, dokąd?, kądkã?; zdania z òkòlnikã môlu: *Wëszedł za dwiérze*. *Wanożił lasã*. *Tam bëłë drzéwiãta*. *Béł dalek òd chëczë*.
- **ÒKÒLNIK CZASU** – òznôczô czas dérowaniô aktiwnoscë i òdpòwiôdô na pëtania: czedë?, jak długò?, òdkąd?, dokąd?; zdania z òkòlnikã czasu: *Psë w nocë ùjôdałë*. *Dzysô nie mdzemë spiewac*. *Słuńce reno wstało*.

- **ÒKÒLNIK CÉLU** – òznôczô cél aktiwnoscë i òdpòwiôdô na pëtania: w jaczim célu?, za czim?; zdanié z òkòlnikã célu: *Òn jidze do krómù za chlebã*.
- **ÒKÒLNIK PRZËCZËNË** – òznôczô przëczënã aktiwnoscë i òdpòwiôdô na pëtania: dlôcze?, z jaczi przëczënë?; zdanié z òkòlnikã przëczënë: *Z przëczënë cemnoscë zgùbił sã w lese*.
- **ÒKÒLNIK SPÒSOBÙ** – òznôczô spòsób wëkònaniô aktiwnoscë i òdpòwiôdô na pëtania: jak?, w jaczi spòsób?; zdania z òkòlnikã spòsobù: *Nëkôł dzyrskò. Terô to të wëzdrzisz jak człowiek. Gôdelë szeptã*.
- **ÒKÒLNIK PRZËZWÒLENIÔ** – òkresliwô, jaczé jeleżloscë mògłë przeszkòdzëc w wëkònanim aktiwnoscë, i òdpòwiôdô na pëtania: nimò co?, na przék kòmù, czemù?; zdanié z òkòlnikã przëzwòleniô: *Nimò dôczi wcyg szedł*.
- **ÒKÒLNIK ZASTRZEDŻI** – òznôczô zastrzegã, jakô je mùszebnô dlô dokònaniô sã jaczis aktiwnoscë, i òdpòwiôdô na pëtania: pòd jaką zastrzegą?, w jaczim przëtrôfkù?; zdanié z òkòlnikã zastrzedżi: *W przëtrôfkù chòroscë nie pùdã do szkòłë*.

4.3. KARNO SUBIEKTU I KARNO PREDIKATU

KARNO SUBIEKTU – je to subiekt i słowa, jaczé gò òkresliwają. W zdanim *Mòdré kwitnącé niezabôtczi wëłóniłë swòje główczi z trôwë* subiekt *niezabôtczi* je òkresliwóny przez znankòwnik *mòdré* i mionoczasnik *kwitnącé*, a razã słowa te twòrzą karno subiektu; w zdanim *Mądri spòsobny ùczéń baro bëlno òdpòwiôdôł na zajãcach* subiekt *ùczéń* je òkresliwóny przez znankòwniczi *mądri*, *spòsobny* i razã ne słowa twòrzą karno subiektu.

KARNO PREDIKATU – je to predikat razã ze słowama, jaczé gò òkresliwają. W zdanim *Òni przińdą witro pò zôpadze słuńca* predikat *przińdą* je òkresliwóny przez òkòlniczi *witro*, *pò zôpadze słuńca*, chtërne razã z nim twòrzą karno predikatu. W zdanim *Më wszëtcë bãdzemë w szkòlë witro ò ósmi reno* predikat *bãdzemë* je òkresliwóny przez òkòlniczi *w szkòlë*, *witro*, *ò ósmi reno* i razã ne słowa twòrzą karno predikatu.

4.4. ZRZESZËNK ZGÒDË, ZRZESZËNK RZĄDU, ZRZESZËNK PRZËNÔLEŻNOTË

ZRZESZËNK ZGÒDË – je to słowny zrzeszënk, w jaczim òkresliwóné słowo zgôdzô sã z pòzdrzatkù na ôrt, lëczbã, przëpôdk, òsobã ze słowã òkresliwającym. W zrzeszënkù zgòdë colemało parłãczi sã czasnik, jaczi mô fùnkcjã predikatu, ze słowã, jaczé mô fùnkcjã subiektu, np. *dësza sã redowała*, *dzéwannë kwitną*, *dzecë nëkają*, *starszi przińdą*. Zrzeszënk zgòdë zachôdô téż midzë jistnikã a słowã, chtërno gò òkresliwô, tj. znankòwnikã, wielnikã, znankòwnikòwim zamionã abò znankòwnikòwim mionoczasnikã, np. *wësokô wieża*, *pierszi ricerz*, *twòja wòlô*, *spiéwający wróbel*.

ZRZESZËNK RZĄDU – je to słowny zrzeszënk, w jaczim nadrzãdné słowò wëmôgô, cobë słowò pòdrzãdné wëstąpiło w òkreslnym przëpôdkù. W zrzeszënkù rządu parłãczi sã colemało jistnik abò jistnikòwé zamiono z czasnikã, np. *przeniesc królewiankã*, *widzec jã*, *widzã niebò*. Zrzeszënk rządu parłãczi téż jistnik z jistnikã, np. *swiôdk dëcha*, *córka szôłtësa*, *parmiéń słuńca*. Zachôdô òn téż czãsto midzë znankòwnikã i jistnikã, np. *wôrtny tczë*, *czekawi swiata*, i midzë jistnikã a przëmionowim rzeczenim, np. *sëknia w krôtkã*, *bôjka ò czarzélcu*.

ZRZESZËNK PRZËNÔLEŻNOTË – je to słowny zrzeszënk, w jaczim pòdrzãdné słowò nie je syntakticzno zanôleżné òd nadrzãdnégò słowa, ale słowa w nym zrzeszënkù parłãczą sã ze sobą z pòzdrzatkù na znaczenié. Zrzeszënk przënôleżnotë parłãczi nôczãscy przëczasnik z czasnikã, np. *òpòwiôdôsz głosno*, *jidze dodóm*, *sedzymë cëchò*, a téż przëczasnikòwé zamiono abò przëczasnikòwi mionoczasnik z czasnikã, np. *wanożã tam; piszącë*, *mëszlisz; nëkómë tądkã*.

4.5. ZDANIA WESPÓŁRZÃDNO ZESADZONÉ

ZDANIÉ ZESADZONÉ – to zdanié, jaczé zamikô w se dwa abò wicy predikatów, werażonëch òsobòwima fòrmama czasnika. Zesadzoné zdanié wparłãcziwô w se co nômni dwa pòjedinczné zdania.

ZDANIÉ WESPÓŁRZÃDNO ZESADZONÉ – je sparłãczenim dwùch abò wicy pòjedinczнëch zdaniów i te składowé zdania są òd se gramaticzno niezanôleżné i wzôjno sã nie òkresliwają. Jedno zdanié mòże sensowno jistniec bez drëdżégò, np. zdanié *Zepchnął jem tedë kòło na sztrąd mòrza i ùsôdł nad wòdą* mòże rozłożëc na dwa zdania składowé: *Zepchnął jem tedë kòło na sztrąd mòrza. Jem ùsôdł nad wòdą*. Zdania wespółrzãdno zesadzoné mògą bëc sparłãczoné wiążëną abò bezwiążënowò.

TIPË ZDANIÓW WESPÓŁRZÃDNO ZESADZONËCH:

- **ZDANIÉ WESPÓŁRZÃDNO ZESADZONÉ PARŁÃCZNÉ** – zdanié, w jaczim przedstawioné w òbù zdanich składowëch zamkłoscë wespółjistnieją w jednym czasu i rëmi, np. *Zgasył jem tedë ògniszczе i légł sobie*. Parłãczné wiążënë to m.jin.: *i*, *ë*, *a*, *ani*, *tak ... jak i*, *tak ... jak téż*, *nié leno ... ale téż*.

diagram: _____ ..... _____

- **ZDANIÉ WESPÓŁRZÃDNO ZESADZONÉ PROCËMSTAWNÉ** – zdanié, w jaczim zamkłoscë składowëch zdaniów są w procëmstawnym ùprocëmnienim, np. *A nie nosył jem ji na plecach*, *le wòzył w wòzykù*. Procëmstawné wiążënë to m.jin.: *ale*, *le*, *równak*, *zôs*.

diagram: _____›.....‹_____

- **ZDANIÉ WESPÓŁRZÃDNO ZESADZONÉ ROZPARŁÃCZNÉ** – zdanié, w jaczim zamkłoscë wëstąpiwającé w jednym składowim zdanim wëłączиwają równoczasné wëstąpiwanié zamkłosców drëdżégò ze skła-

dowëch zdaniów, np. *Pùdã do kina abò pòczëtóm książkã*. Rozparłãczné wiążënë to m.jin.: *abò*, *bądz*.

diagram: _____‹.....›_____

- **ZDANIÉ WESPÓŁRZĀDNO ZESADZONÉ WËNIKÒWÉ** – zamkłosc drëdżégò składowégò zdaniô wënikô z zamkłoscë pierszégò składowégò zdaniô, drëdżé składowé zdanié je òmówienim tegò, co òstało zamkłé w pierszim zdanim, abò ùszczegółowienim pierszégò zdania, np. *Jidą blónë*, *tak tej bãdze deszcz*. Wënikòwé wiążënë to m.jin.: *wic*, *wiãc*, *tak tej*, *në tej*.

diagram: _____›.....›_____

- **ZDANIÉ WESPÓŁRZĀDNO ZESADZONÉ WŁĄCZNÉ** – zdanié, w jaczim zamkłoscë składowëch zdaniów są w ùprocëmnienim do sebie równoznaczënkòwé; drëdżé zdanié wëpòwiôdô jistą zamkłosc co pierszé, np. *Jidã witro do teatru*, *czëlë òbezdrzã czekawé przedstawienié*. Włączné wiążënë i rzeczenia ò wiążënowim znaczenim to m.jin.: *czëlë*, *hewòtno*, *jinym słowã*, *to je*, *to znaczi*.

diagram: _____= = =_____

4.6. ZDANIA PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ

ZDANIÉ PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ – skłôdô sã co nômni z dwùch pòjedincznëch zdaniów, z chtërnëch jedno je nadrzãdnym zdanim, a drëdżé je w ùprocëmnienim do niegò pòdrzãdnym zdanim. Pòdrzãdnosc wërôżô sã w gramaticzny i semanticzny zanôleżnoce. Zdanié nadrzãdné je sparłączoné z pòdrzãdnym za pòmòcą wiążënów abò wzglãdnëch zamionów.

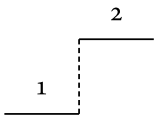
4.6.1.

ZDANIA PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ SUBIEKTOWÉ

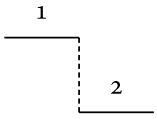
ZDANIÉ PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ SUBIEKTOWÉ – wëstąpiwô tedë, jeżlë pòdrzãdné zdanié mô fùnkcjã subiektu w nadrzãdnym zdanim. Tak tej pòdrzãdné zdanié zastãpiwô subiekt nadrzãdnégò zdaniô i òdpòwiôdô na pëtania: *chto*?, *co*? Pòdrzãdné zdania subiektowé parłączą sã z nadrzãdnyma zdaniama za pòmòcą wzglãdnëch zamionów: *chto*, *co*, *chtëren*, *jaczi*, *czij*, abò za pòmòcą wiążënów: *że*, *żebë*, *cobë*, *abë*.

Przëkładë zdaniów pòdrzãdno zesadzonëch subiektowëch:

1 pòdrzãdné 2 nadrzãdné
Chto pò wsë chòdzy, chòdzy bez wieczerzë spac.

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Wedôwô mie sã, że czëjã harmónijny spiéw.

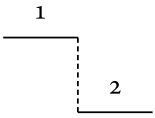
4.6.2.

ZDANIA PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ ÒRZECZNIKÒWÉ

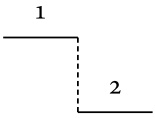
ZDANIÉ PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ ÒRZECZNIKÒWÉ – wëstąpiwô, jeżlë pòdrzãdné zdanié mô fùnkcjã òrzecznika w nadrzãdnym zdanim. Pòdrzãdné zdanié zastãpiwô jistnikòwi òrzecznik nadrzãdnégò zdaniô i òdpòwiôdô na pëtania: *kim je*?, *czim je*?, abò zastãpiwô òno znankòwnikòwi òrzecznik nadrzãdnégò zdaniô i òdpòwiôdô na pëtania: *jaczi je*?, *jakô je*?, *jaczé je*? Pòdrzãdné zdania òrzecznikòwé parłączą sã z nadrzãdnyma zdaniama za pòmòcą wzglãdnëch zamionów: *kim*, *czim*, *jaczi*, *jakô*, *jaczé*, *chtëren*, *chtërna*, *chtërno*, *chtërne* abò za pòmòcą wiążënë: *że*.

Przëkładë zdaniów pòdrzãdno zesadzonëch òrzecznikòwëch:

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Ta mùzyka bëła takô, jaką jô mia w swòji wëòbrazni.

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Je òna dlô mie tim, czim nënka dlô dzecka.

4.6.3.

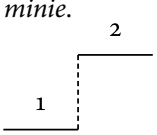
ZDANIA PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ DOFÙLOWANIOWÉ

ZDANIÉ PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ DOFÙLOWANIOWÉ – wëstąpiwô tedë, jeżlë pòdrzãdné zdanié mô fùnkcjã dofùlowaniô w nadrzãdnym

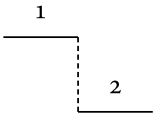
zdanim. Tak tej pòdrzãdné zdanié zastãpiwô dofùlowanié nadrzãdnégò zdaniô i òdpòwiôdô tak jak dofùlowanié na pëtania zanôleżnëch przëpôdków: *kògò*?, *czegò*?, *kòmù*?, *czemù*?, *kògò*?, *co*?, *z kim*?, *z czim*?, *ò kim*?, *ò czim*? Pòdrzãdné zdania dofùlowaniowé parłãczą sã z nadrzãdnyma zdaniama za pòmòcą wzglãdnëch zamionów: *temù*, *tegò* abò za pòmòcą wiążënów: *że*, *żebë*, *cobë*, *abë*.

Przëkładë zdaniów pòdrzãdno zesadzonëch dofùlowaniowëch:

1 pòdrzãdné 2 nadrzãdné
Kòmù je namienioné, *temù nie minie*.

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Mëszlã ò tim, *żebë skùńczëc wëższą szkòłã*.

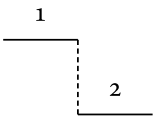

4.6.4.

ZDANIA PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ PRZËDÔWKÒWÉ

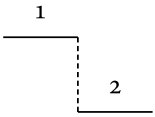
ZDANIÉ PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ PRZËDÔWKÒWÉ – wëstąpiwô tedë, jeżlë pòdrzãdné zdanié mô fùnkcjã przëdôwkù w nadrzãdnym zdanim. Pòdrzãdné zdanié przëdôwkòwé – to taczé pòdrzãdné zdanié, jaczé je òkreslenim jistnika abò znankòwnika w zdaniu nadrzãdnym. Tak tej pòdrzãdné zdanié zastãpiwô przëdôwk nadrzãdnégò zdaniô i òdpòwiôdô na pëtania: *jaczi*?, *chtëren*?, *czij*?, *wiele*?, *kùli*? Pòdrzãdné zdania przedôwkòwé parłãczą sã z nadrzãdnyma zdaniama za pòmòcą wzglãdnëch zamionów: *chtëren*, *jaczi*, *co* abò za pòmòcą wiążënów: *że*, *żebë*, *cobë*, *abë*.

Przëkładë zdaniów pòdrzãdno zesadzonëch przëdôwkòwëch:

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Jesz pò nim stojała za rzéką góra przidkô, na chtërny nick nie rosło.

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
A jô czuł taką słabòsc w gnôtach, żem légł na wznak.

4.6.5.

ZDANIA PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ ÒKÒLNIKÒWÉ

ZDANIÉ PÒDRZÃDNO ZESADZONÉ ÒKÒLNIKÒWÉ – wëstąpiwô tedë, jeżlë pòdrzãdné zdanié mô fùnkcjã òkòlnika w nadrzãdnym zdanim. Tak tej pòdrzãdné zdanié zastãpiwô òkòlnik nadrzãdnégò zdaniô i òdpòwiôdô na pëtania: *gdze*?, *skąd*?, *czedë*?, *jak*?, *pò co*?, *dlôcze*?

Midzë òkòlnikòwima zdaniama z pòzdrzatkù na jich znaczënk wëapartniwô sã:

- zdania òkòlnikòwé célu
- zdania òkòlnikòwé czasu
- zdania òkòlnikòwé môlu
- zdania òkòlnikòwé spòsobù
- zdania òkòlnikòwé stãpnia i miarë
- zdania òkòlnikòwé przëczënë
- zdania òkòlnikòwé zastrzedżi
- zdania òkòlnikòwé przëzwòleniô

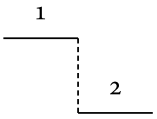
4.6.5.1.

ZDANIA ÒKÒLNIKÒWÉ CÉLU

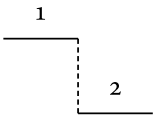
ZDANIÉ ÒKÒLNIKÒWÉ CÉLU – wëstąpiwô tedë, czej pòdrzãdné zdanié zastãpiwô òkòlnik célu nadrzãdnégò zdaniô i tak jak òn òdpòwiôdô na pëtania: *za czim*?, *w jaczim célu*? Zdania òkòlnikòwé célu parłączą sã z nadrzãdnyma zdaniama za pòmòcą wiążënów: *cobë*, *żebë*, *abë*, *że*. Są wiążënowima zdaniama.

Przëkładë zdaniów pòdrzãdno zesadzonëch òkòlnikòwëch célu:

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Wëdobél grëbą ksãgã, cobë z ni pòspiewac.

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Zaczął mediczné sztudia, cobë òstac doktorã.

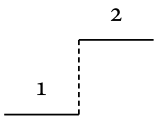

4.6.5.2.

ZDANIA ÒKÒLNIKÒWÉ CZASU

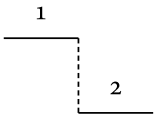
ZDANIÉ ÒKÒLNIKÒWÉ CZASU – wëstąpiwô tedë, czej pòdrzãdné zdanié zastãpiwô òkòlnik czasu nôrzãdnégò zdaniô i tak jak òn òdpòwiôdô na pëtania: *czedë*?, *òdkąd*?, *dopòczi*?, *jak długò*? Zdania òkòlnikòwé czasu parłączą sã z nadrzãdnyma zdaniama za pòmòcą wzglãdnëch zamionów np. *czej*, *czedë*, *dopòczi* i za pòmòcą wiążënë *że*.

Przëkładë zdaniów pòdrzãdno zesadzonëch òkòlnikòwëch czasu:

1 pòdrzãdné 2 nadrzãdné
Czej zaczãło swiécec słuńce, dzecë wëbiegłë redosno ze szkòłë.

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Éwa wiedno sã òbrócëła plecama, czej na mie nie zdrzała.

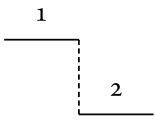

4.6.5.3.

ZDANIA ÒKÒLNIKÒWÉ MÔLU

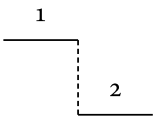
ZDANIÉ ÒKÒLNIKÒWÉ MÔLU – wëstąpiwô tedë, czej pòdrzãdné zdanié zastãpiwô òkòlnik môlu nadrzãdnégò zdaniô i tak jak òn òdpòwiôdô na pëtania: *gdze*?, *skąd*?, *dokąd*?, *jak dalek*? Zdania òkòlnikòwé môlu parłączą sã z nadrzãdnyma zdaniama za pòmòcą wzglãdnëch zamionów: *gdze*, *skąd*, *skądka*, *dokąd*. Są wzglãdnyma zdaniama.

Przëkładë zdaniów pòdrzãdno zesadzonëch òkòlnikòwëch môlu:

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Szedł jem pò mòje bótë tam, gdze jem je zgùbił.

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Nie chòdzã tam, gdze przëbôczëłë mie sã ne dëchë ze stôrégò zómkù.

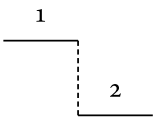

4.6.5.4.

ZDANIA ÒKÒLNIKÒWÉ SPÒSOBÙ

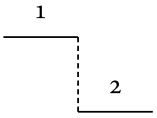
ZDANIÉ ÒKÒLNIKÒWÉ SPÒSOBÙ – wëstąpiwô tedë, czej pòdrzãdné zdanié zastãpiwô òkòlnik spòsobù nadrzãdnégò zdaniô i tak jak òn òdpòwiôdô na pëtania: *jak*?, *w jaczi spòsób*? Zdanié òkòlnikòwé spòsobù parłãczi sã z nadrzãdnym zdanim za pòmòcą wzglãdnégò zamiona *jak* i za pòmòcą wiążënów: *cobë*, *żebë*, *abë*, *że*.

Przëkładë zdaniów pòdrzãdno zesadzonëch òkòlnikòwëch spòsobù:

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Zrobi tak, *jak przenôlégô.*

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Tak pòstãpùj, żebë swiatu z tobą bëło dobrze.

4.6.5.5.

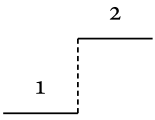
ZDANIA ÒKÒLNIKÒWÉ STĂPNIA I MIARË

ZDANIÉ ÒKÒLNIKÒWÉ STĂPNIA I MIARË – wëstąpiwô tedë, czej pòdrzãdné zdanié zastãpiwô òkòlnk stãpnia i miarë nadrzãdnégò zdaniô i tak jak òn òdpòwiôdô na pëtania: *w jaczim stãpniu*?, *jak baro*?, *wiele*?, *wiele razy*? Zdania òkòlnikòwé stãpnia i miarë parłączą sã z nadrzãdnyma zdaniama za pòmòcą wzglãdnëch zamionów: *jak*, *czim*, *wiele*, *co* i za pòmòcą wiążënów: *że*, *żebë*, *cobë*, *nigle*, *niżle*, *niż*.

Przëkładë zdaniów pòdrzãdno zesadzonëch òkòlnikòwëch stãpnia i miarë:

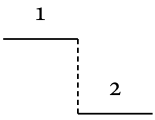
1 pòdrzãdné 2 nadrzãdné

Czim wicy kògòs w żëcym òbôczisz, tim wicy mdzesz miec wspòminków.

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné

Zrobiło sã tak cemno, jak bë bëła głãbòkô noc.

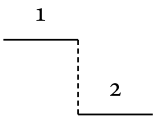

4.6.5.6.

ZDANIA ÒKÒLNIKÒWÉ PRZËCZËNË

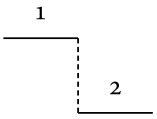
ZDANIÉ ÒKÒLNIKÒWÉ PRZËCZËNË – wëstąpiwô tedë, czej pòdrzãdné zdanié zastãpiwô òkòlnik przëczënë nadrzãdnégò zdaniô i tak jak òn òdpòwiôdô na pëtania: *dlôczë*?, *z jaczi przëczënë*?, *czemù*?, *pò co*? Zdania pòdrzãdné òkòlnikòwé przëczënë parłączą sã z nadrzãdnyma zdaniama za pòmòcą wiążënów: *że*, *bò*. Są wiążënowima zdaniama.

Przëkładë zdaniów pòdrzãdno zesadzonëch òkòlnikòwëch przëczënë:

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Ale smiôc sã nie mdzesz, bò swiãtą prôwdã môsz przed sobą.

1 nadrzãdné 2 pòdrzãdné
Ceszã sã baro, że je snôżé wiodro.

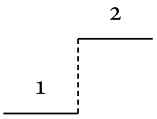

4.6.5.7.

ZDANIA ÒKÒLNIKÒWÉ ZASTRZEDŻI

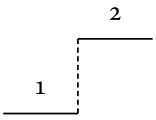
ZDANIÉ ÒKÒLNIKÒWÉ ZASTRZEDŻI – wëstąpiwô tedë, czej pòdrzãdné zdanié zastãpiwô òkòlnik zastrzedżi nadrzãdnégò zdaniô i tak jak òn òdpòwiôdô na pëtania: *pòd jaką zastrzegą*?, *w jaczim wëpôdkù*? Zdania òkòlnikòwé zastrzedżi parłãczą sã z nadrzãdnyma zdaniama za pòmòcą wiążënów: *jeżlë*, *czej*, *czedë*, *jak*, *żebë*, *cobë*. Są wiążënowima zdaniama.

Przëkładë zdaniów pòdrzãdno zesadzonëch òkòlnikòwëch zastrzedżi:

1 pòdrzãdné 2 nadrzãdné
Jeżlë mdzesz sã systematiczno ùczëła, tej zdôsz pòzytiwno egzaminë.

1 pòdrzãdné 2 nadrzãdné
Jeżlë pòjadã do krôjnë szokòlôdów, tej przëwiozã tobie mlëczną szokòlôdã.

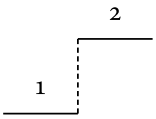

4.6.5.8.

ZDANIA ÒKÒLNIKÒWÉ PRZËZWÒLENIÔ

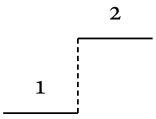
ZDANIÉ ÒKÒLNIKÒWÉ PRZËZWÒLENIÔ – wëstąpiwô tedë, czej pòdrzãdné zdanié zastãpiwô òkòlnik przëzwòleniô nadrzãdnégò zdaniô i tak jak òn òdpòwiôdô na pëtania: *nimò czegò*?, *wbrew kòmù*?, *nimò co*? Zdania òkòlnikòwé przëzwòleniô parłączą sã z nadrzãdnyma zdaniama za pòmòcą wiążënów: *chòc*, *chòcbë*, *nimò że*. Są wiążënowima zdaniama.

Przëkładë zdaniów pòdrzãdno zesadzonëch òkòlnikòwëch przëzwòleniô:

1 pòdrzãdné 2 nadrzãdné
Nimò że bùten je deszcz, më pòszlë na szpacérã.

1 pòdrzãdné 2 nadrzãdné
Chòc ten knôp je leno piãc lat stôri, ju bëlno czëtô i pisze.

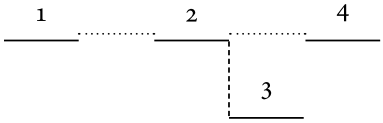

4.7. ZDANIA WIELERAZOWÒ ZESADZONÉ

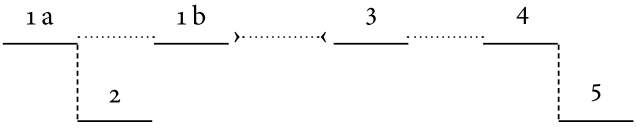
ZDANIÉ WIELERAZOWÒ ZESADZONÉ – skłôdô sã co nômni z trzech pòjedincznëch zdaniów. W òbrëmim wielerazowò zesadzonégò zdaniô składowé zdania mògą bëc wespółrzãdno i pòdrzãdno zesadzoné. W jich skłôd mògą téż wchadac równowôżniczi zdaniów.

Przëkładë zdaniów wielerazowò zesadzonëch:

1 2 3
Tej so Adóm pòstawił swiéczkã na szafie, wëjimnął książkã, z chtërny òn
4
wieczorama lubił spiewac frantówczi, i zaczął nócëc.

1a 2 1b
We widze, jaczi mie dzysô zapôlił mój dôwny szkólny, nie bëło tëch łiszczącëch
3
parmieni słuńca z dzectwa, ale za to òn mie prowadzył widama nocnëch
4 5
gwiôzdów i rozjasnił drogã, chtërną mógł jem prowadzëc téż jinëch lëdzy do mądrotë.

4.8. MIONOCZASNIKÒWI RÓWNOWÔŻNIK ZDANIÔ JAKNO SKŁADNIK ZESADZONËCH ZDANIÓW

MIONOCZASNIKÒWI RÓWNOWÔŻNIK ZDANIÔ – je to przëczasnikòwi mionoczasnik, terôczasny abò ùprzédny, razã z òkresliwającyma gò słowama, jaczi w zdanim pòdrzãdno zesadzonym zastãpiwô pòdrzãdné zdanié òkòlnikòwé abò w zdanim wespółrzãdno zesadzonym zastãpiwô jedno ze zdaniów wespółrzãdnëch. W zdanim pòdrzãdno zesadzonym przëczasnikòwi mionoczasnik i predikat w nadrzãdnym zdanim mùszą òdnaszac sã do negò samégò subiektu.

- Przëkładë mionoczasnikòwégò równowôżnika zdaniô òkòlnikòwégò czasu:
  Rzekłszë te słowa, òna kąsk zbladła.
  Jidącë nazôd ze szkòłë, òn òdwiedzył drëcha.
- Przëkładë mionoczasnikòwégò równowôżnika zdaniô òkòlnikòwégò przëczënë:
  Zachòrowawszë na anginã, òn ni mógł jic do robòtë.
  Aniela systematiczno sã ùczëła, chcącë dobrze zdac egzaminë.
- Przëkładë mionoczasnikòwégò równowôżnika zdaniô òkòlnikòwégò przëzwòleniô:
  Nie znawszë sã na rzeczë, òn nie przëznôł sã do tegò.
  Nawet ni mającë gazétniczégò wësztôłceniô, òn mógł robic w radiu.
- Przëkładë mionoczasnikòwégò równowôżnika zdaniô òkòlnikòwégò zastrzedżi:
  Wëgrawszë w totolotka, jô bë kùpił aùtół.
  Ùczącë sã dzéń w dzéń, dobądzesz zwënégã.
- Przëkłôd mionoczasnikòwégò równowôżnika zdaniô òkòlnikòwégò spòsobù:
  Òn wanożił pò lese, nijak sã nie spieszącë.
- Przëkłôd mionoczasnikòwégò równowôżnika zdaniô wespółrzãdno zesadzonégò parłãcznégò:
  Òn béł tam do rena, pòmôgającë starszim.

Mionoczasnikòwi równowôżnik zdaniô może przesztôłcëc w zdanié zamikającé w se òsobòwą fòrmã czasnikã. Przëmiôrowò w nôslédnym zdanim

pòdrzãdno zesadzonym òkòlnikòwim czasu pòdrzãdnym składnikã je mionoczasnikòwi równowôżnik zdaniô: *Òddzãkòwawszë sã, òn òdjachôł furmanką*, a całé to zdanié może òstac przesztôłcone na taczi ôrt, że òbù składowëch dzélach zdaniô mdze ùżëtô òsobòwô fòrma czasnika: *Czedë òn sã òddzãkòwôł, òdjachôł fùrmanką*.

4.9. SZËK SŁOWÓW W ZDANIM

SZËK SŁOWÓW – to pòsobica słowów w gwësnym zdanim. Kaszëbsczi jãzëk je fleksyjnym jãzëkã, co parłãczi sã z tim, że ùprocëmnienia midzë słowama są wërôżóné w pierszi rédze przez zjinakòwé kùnôszczi. W kaszëbiznie szëk nie je sprawą jaż tak dërżéniową dlô pòprawnégò rozmieniô zdaniô, je òn przëmiérzno swòbódny, chòc nié czësto dowólny. Pòrządk słowów je zanôleżny òd tegò, na co w zdanim chcemë dac òsoblëwi bôczënk, òd kòntekstu wëznaczonégò przez pòprzédné zdanié, òd ritmicznégò rësznika. Òglowô regla je takô, że w bezpòstrzédnym sąsedztwie miałobë sã nachadac słowò òkresliwiającé i òkresliwóné. Òdstąpienié òd tegò prawidła może sã zdarzëc, le tedë mómë do ùczinkù z inwersją, tak nazéwónym przestawnym szëkã. Wjimné problemë szëkù słowów tikającé sã kònkretnëch partów zdaniô w kaszëbiznie są przedstawioné niżi:

a) W kaszëbsczim jãzëkù colemało karno subiektu wëstąpiwô przed karnã predikatu: *Dzéń bél kòmùdny i nieùbëtny przez wiater*. Szëk ten może równak ùkładac sã òpaczno, przede wszëtczim w célu pòdsztrëchniãcô predikatu.
b) Znankòwnikòwi przëdôwk nôczãscy wëstąpiwô w kaszëbiznie przed jistnikã, np. *głãbòczi las*, chòc nôtërny je téż szëk drëgòstronowi, gdze jistnik je dóny wprzódk znankòwnikòwégò przëdôwkù, np. *cerpienié ùrzasné*. Jistnikòwi przëdôwk, genetiwòwi przëdôwk i przëmionowi przëdôwk nachôdają sã w zdanim pò słowie òkresliwónym, np. *technik elektronik*, *bùdelka wina*, *stréflë z wełnë*; dlô sztélistnëch célów pòsobica ta może bëc zjinaczonô. Klasyfikùjący przëdôwk, wëstąpiwający w terminach, je ùmôlowóny z reglë pò òkresliwónym jistnikù, np. *gòril górszczi*.

c) Dofùlowanié colemało nachôdô sã kòl słowa, jaczé òno òkresliwô: *Cëzy paróbk trzëmôł bat i latarniã*. Jeżlë subiekt i dofùlowanié mają taką samą fòrmã, tj. jeżlë nominatiw je równy akùzatiwòwi, tej subiekt mùszi wëstąpic przed dofùlowanim, np. *Dzecë spiéwają piesnie*, a nié: *Piesnie spiéwają dzecë*.

d) Òkòlnik wësłowiony przëczasnikã nôczãscy nachôdô sã przed czasnikã, np. *Jô to bëlno rozmiôł*. Za to òkòlnik wërażony przëmionowim zamionã mòże wëstąpic przed czasnikã abò pò czasnikù, np. *Parobcë weszlë do stodołë*. *Za jezorã i lasã stojała chëcz* (Breza, Treder 1981, 174-180).

WËJASNIENIÉ SKRÓCËNKÙ:

AJK – *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, oprac. przez Zakład Słowianoznawstwa PAN, pod kierunkiem H. Popowskiej-Taborskiej.

BIBLIOGRAFIÔ:

Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich (1964-1978), opracowany przez zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN, pod kierunkiem Z. Stiebera, od VII zeszytu pod kierunkiem H. Popowskiej-Taborskiej, z. I-XV, Wrocław.

Bąk P. (2010), *Gramatyka języka polskiego. Zarys popularny*, Warszawa.

Breza E. (2001), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, seria „Najnowsze dzieje języków słowiańskich", Opole.

Breza E., Treder J. (1981), *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk.

Breza E., Treder J., red. (1975), *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk.

Ceynowa F. (1879), *Zarés do Grammatikj Kaśébsko-Słovjinskè Mòvé*, Poznań.

Ceynowa F. (1998), *Kurze Betrachtungen über die kaßubische Sprache, als Entwurf zur Grammatik*, eingeleitet und kommentiert von A. Duličenko & Lehfeldt, Göttingen 1998.

F. Ceynowa F. (2001), *Móje spóstrzeżenjo prze przezeranju wuvog Ismaela Sreznjevskjeho nad móvą kaszebską*, [w:] F. Ceynowa, *Uwagi o kaszubszczyźnie*, oprac. J. Treder, *Mały zbiór wyrazów kaszubskich*, oprac. H. Popowska-Taborska, Wejherowo – Rumia – Pelplin, s. 61-130.

Grammatik, eingeleitet und kommentiert von A. Duličenko & Lehfeldt, Göttingen, 1998.

Ceynowa F. (2001), *Móje spóstrzeżenjo prze przezeranju wuvog Ismaela Sreznjevskjeho nad móvą kaszebską*, [w:] F. Ceynowa, *Uwagi o kaszubszczyźnie*, oprac. J. Treder, *Mały zbiór wyrazów kaszubskich*, oprac. H. Popowska-Taborska, Wejherowo – Rumia – Pelplin, s. 61-130.

Długosz-Kurczabowa K., Dubisz S. (1999), *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.

Gołąbek E. (2012-2013), *Słownik polsko-kaszubski*, t. I, II, III, Gdańsk.

Gòłąbk E. (1997), *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*, Gduńsk.

Gòłąbk E. (2005), *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk.

Grzegorczykowa R., Laskowski R., Wróbel H., red. (1999), *Gramatyka współczesnego języka polskiego*. *Morfologia*, red. Warszawa.
Karlík P., Nekula M., Rusínová Z., red. (2003), *Příruční mluvnice češtiny*, Praha.
Klemensiewicz Z., Lehr-Spławiński T., Urbańczyk S. (1964), *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
Kuryłowicz J. (1960), *Uwagi o akcencie kaszubskim*, „Slavia Occidentalis" XX/2, s. 71-77.
Labuda A. (1978, rps), *Podręczna gramatyka kaszubska*, MPiMKP, rps: R-4784.
Lorentz F. (1927-1937), *Gramatyka pomorska* t. I-III, wyd. I, Poznań.
Majkowski A. (1937, rps), *Gramatyka kaszubska*, MPiMKP, rps: R 696.
Majkowski A. (1960, mps), *Gramatyka kaszubska*, przëgòtowôł F. Marszałkowski, MPiMKP, rps: R-697.
Makurat H. (2014), *Interferencjowé przejinaczi w gôdce bilingwalny spòlëznë Kaszub*, Gdańsk.
Makurat H. (2014a), *Sufiks -izna / -ëzna i jego funkcje w kaszubszczyźnie*, [w:] *Słowotwórstwo dawne i współczesne*: materiały szóstej konferencji językoznawczej poświęconej pamięci profesora Bogusława Krei, red. E. Rogowska-Cybulska, E. Badyda, Gdańsk, s. 191-198.
Makurat H. (2015), *Cësk słowarza Jana Trepczika na sztôłtowanié sã terôczasny kaszëbskòjãzëczny lingwisticzny terminologii*, „Acta Cassubiana", t. XVII, s. 143-151.
Papierz M. (1944), *Krótka gramatyka języka słowackiego*, Warszawa.
Paždjerski D. V., Chacia E. (2014), *Zarys fonetyki języka serbskiego*. *Szkic historyczny*, *dialekty*, *akcenty*, Gdańsk.
Popowska-Taborska H. (1961), *Centralne zagadnienie wokalizmu kaszubskiego*. *Kaszubska zmiana ę ≥ i* oraz *ĭ*, *ў*, *ŭ ≥ ə*, Wrocław.
Smoczyński P. (1958), *W sprawie zmian k' – g' na Kaszubach i w zachodnich dialektach północno-polskich*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej" III, s. 61-79.
Sreznevskij I. I. (1997), *Zamečanija o narečii kašebskom*, publikacija, vstupitelьnaja i primečanija A. D. Duličenko (Estonija), Izvestija AN, Serija Literatury i jazyka, tom 56, nr 1, s. 52-60.
Stieber Z. (1972), *O zmianach typu dzban ≥ zban i zwon ≥ dzwon w języku polskim*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej" XII, s. 81-83.

Sychta B. (1965-1976), *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I- VII, Wrocław.
Ściebora A. (1973), *Wymowa samogłosek nosowych w gwarach kaszubskich*, Wrocław.
Topolińska Z. (1963), *Kaszubska dyftongizacja *ŏ i jej znaczenie dla rozwoju wokalizmu kaszubskiego*, „Slavia Occidentalis", t. 23, s. 211-232.
Tréder J. (2014), *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk.
Treder J., red. (2006), *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk.
Trepczyk J. (1994), *Słownik polsko-kaszubski*, naukowo opracował i aneksem opatrzył J. Treder, t. I i II, Gdańsk.
Wiśniewski M. (2001), *Zarys fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego*, Toruń.
Wrocławska E. (1974), *Kaszubskie czasowniki hipokorystyczne*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej" XIV, s 121-125.

Hewòtnô książka je òbrobienim kaszëbsczi gramaticzi. Òpisëje òna gramaticzné znanczi terôczasnégò lëteracczégò kaszëbszégò jãzëka. Donëchczas nie wëszło drëkã niżódné fùl òprôcowanié gramaticzi standardowi kaszëbiznë.

Jeżlë jidze ò przëjimniãtą metodologiã robòtë, brała jem za mòdło jiné gramaticzi terôczasnëch słowiańsczich jãzëków. Wëzwëskiwała jem przede wszëtczim gramaticzné òpisënczi pòlszczégò jãzëka, ale téż jinëch jãzëków: słowacczégò, czesczégò, serbszégò. Zwënégòwała jem téż zamkłoscë donëchczasnëch kaszëbsczich gramatików, w òsoblëwòscë kòrzëstała jem z książków *Gramatyka pomorska* Friedricha Lorentza i *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny* Édwarda Brézë i Jerzégò Trédra.

Przedstawiony dokôz je adresowóny do wszëtczich òsobów zainteresowónëch kaszëbsczim jãzëkã, w òsoblëwòscë dlô ùczniów, sztudérów kaszëbszczi etnofilologii, szkólnëch kaszëbszégò jãzëka, piszącëch pò kaszëbskù i téż do òsób ùczącëch sã kaszëbiznë.

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

ISBN 978-83-62137-97-8